

**‘Atita ‘o e Ngaahi
Ngāue Fakapa’anga
mo e
Faipau ki he Lao**

2018 - 2019

Nuku‘alofa

Sune 2020

Our Reference: LC1052/565/19

Your Reference:

Date: 28 'o Sune, 2019

'Eiki Sea 'o e Fale Alea

'Oku'ou faka'apa'apa ke fakahū atu 'Eiki Sea 'a e lipooti makehe ko 'eni, "Atita 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga mo e Faipau ki he Lao 2017-2018", fakatatau ki he Kupu 24 'o e Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga 2007 (mo hono fakatonutonu).

Ko e līpooti makehe'ni 'oku fakamā'opo'opo'i ai 'a e ngaahi ola mo e ngaahi fokotu'u 'o e 'atita 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga' mo e faipau ki he lao pule'i 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga 'a ia na'a mau fakahoko 'i he ta'u 2017-2018.

'I he Loto Faka'apa'apa Mo'oni

cc: 'Eiki Palēmia

'Ofisi 'o e Palēmia

HOKOHOKO

peesi

VAHE 1: TALATEU	3
VAHE 2: FAKAMATALA FAKAPA'ANGA 'A E PULE'ANGA (PUBLIC ACCOUNTS) 2018-19	6
2.1 Fakamā'opo'opo	6
2.2 Puipuitu'a	6
2.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokotu'u	6
2.4 Vakai'i 'o e tu'unga fakakuata 'o e Pa'anga Hū mai mo e Hū atu	20
2.5 Fakamatala Pa'anga 'o e Pa'anga Talāsiti 'a Tonga 2014-15 ki he ta'u fakapa'anga 'oku ngata ki he 'aho 31 'o Ma'asi, 2015 na'e 'oatu 'i he 'aho 22 'o Sanuali, 2019.....	20
VAHE 3: NGAHHI POTUNGĀUE 'A E PULE'ANGA, MDAs	21
3.1 Fakamā'opo'opo	21
3.2 Puipuitu'a	21
3.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokotu'u	21
VAHE 4: NGAHHI POLOSEKI FAKALAKALAKA	67
4.1 Fakamā'opo'opo	67
4.2 Puipuitu'a	67
4.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokotu'u	67
VAHE 5: NGAHHI PISINISI 'A E PULE'ANGA	79
5.1 Fakamā'opo'opo	79
5.2 Puipuitu'a	79
5.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokotu'u	79

VAHE 1: TALATEU

I he lipooti' ni, 'oku fakamā'opo'opo atu ai 'a e ngaahi ola kotoa 'a e 'atita 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga' mo e faipau ki he lao' na'a' mau fakahoko lolotonga 'o e ta'u ngāue, Siulai 2018 ki he Sune 2019. Ko e ngaahi fakamatala ko 'eni' 'oku angamaheni 'aki pē ia ko e konga 'i he Fakamatala Fakata'u 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale (TOAG), Konga 2 "Lipooti 'o e Ngaahi Va'a". Kaekehe, 'i he 2016-17, na'e kamata pea hokohoko mai 'a hono tukuatu 'a e lipooti makehe' ni, 'Atita 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga mo e Faipau ki he Lao.

Hangē pē ko 'ene hā 'i he 'emau lipooti 'o e ngaahi ta'u ki mu'a, 'oku'ou fie 'oatu ha ki'i fakamatala nounou ki he natula 'o e 'atita'i 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga (*Financial Audit*) pea mo e 'atita'i 'o e Faipau ki he Lao (*Compliance Audit*), ko e fakamanatu pē.

'Atita 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga: ko 'emau sivi tau'atāina mo taau 'a e ngaahi fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga' mo e ngaahi Kautaha Fakapule'anga 'i he 'osi 'o e ta'u fakapa'anga takitaha. I he faipau ki he Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga 2007, 'oku mau fakahoko hono 'atita'i 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga 'a e Pule'anga', pea mo e ngaahi Kautaha Fakapule'anga 'oku nau 'atita tau'atāina 'aki 'a e 'Atita Seniale'. Ko e ngaahi kautaha fakapule'anga leva 'oku nau fokotu'u ha kautaha tauhitohi mavahe ko 'enau 'atita tau'atāina, 'oku pau ki he 'Atita Seniale' ke'ne vakai'i mo tali 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga ko ia'.

'Oku fakataumu'a 'emau 'atita'i 'o e ngaahi fakamatala pa'anga' ke mau ma'u 'a e falala fe'unga 'oku hao 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga kātoa mei ha fakamatala hala 'oku lahi, tupu mei ha ngāue kākā pe fehālaaki, pea makatu'unga ai 'a e tala 'e he 'Atita' 'ene fakakaukau pe ko e ngaahi fakamatala fakapa'anga na'e teuteu'i, 'oku fakatatau ia ki he ngaahi sīpinga fakamatala fakapa'anga 'oku tali mo ngāue'aki. Ko e ngaahi sīpinga fakamatala fakapa'anga ko ia 'oku tali mo ngāue'aki' 'oku kau ki ai 'a e Ngaahi Sīpinga Fakamatala Pa'anga Fakavaha'apule'anga, *IFRSs*, Ngaahi Sīpinga Tauhitohi Fakavaha'apulenga ki he Pa'anga Fakapule'anga, *IPSASS*, pe ko ha sīpinga 'oku tala fakapatonu mai 'e he lao.

Ko e tala fakakaukau 'a e 'Atita' 'oku 'oatu ma'u pe 'i he 'atita 'o e fakamatala pa'anga kotoa pē pea 'oku kalasi 'e ua; (i) tala fakakaukau haohaoa, mo e (ii) tala fakakaukau liliu.

- (i) **Tala fakakaukau haohaoa:** 'oku fakahā ia 'e he 'Atita Seniale ko 'ene aofangatuku ia, 'oku fai 'a e ngaahi fakamatala pa'anga, 'i he tapa mahu'inga kotoa pē, 'o fakatatau ki he sīpinga fakamatala fakapa'anga 'oku tali mo ngāue'aki; mo e
- (ii) **Tala fakakaukau liliu:** 'oku fakahā 'e he 'Atita Seniale:
 - (a) ko 'ene aofangatuku, makatu'unga 'i he ngaahi fakamo'oni faka'atita fe'unga mo kaunga totonu na'e ma'u', ko e ngaahi fakamatala pa'anga fakalukufua 'oku 'ikai hao mei he fehālaaki lahi; pē
 - (e) 'oku 'ikai malava ke ma'u ha ngaahi fakamo'oni faka'atita fe'unga mo kaunga totonu ke makatu'unga ai ha malava 'o aofangatuku ko e ngaahi fakamatala pa'anga fakalukufua' 'oku hao mei he fehālaaki lahi.

Ko e ngaahi Kalasi leva ‘o e Tala Fakakaukau Liliu ‘oku tolu:

Tala Fakakaukau ‘oku ‘i ai hono Anga

‘Oku fakahā ‘e he ‘Atita Seniale’ ‘a e Fakakaukau ‘oku ‘i ai hono anga ‘o ka:

- (a) kuo ma’u ‘a e ngaahi fakamo’oni fe’unga mo kaunga totolu, pea ne aofangatuku ko e ngaahi fehālaaki ‘oku lahi, ‘i he ’enau tu’u taautaha pe tānaki kinautolu fakakātoa, kaneongo ia’ ‘oku ‘ikai fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga; pe
- (e) ‘ikai malava ke ma’u ha fakamo’oni faka’atita ‘oku fe’unga mo kaunga totolu ke makatu’unga ai ‘a e tala fakakaukau, kae aofangatuku ‘a e ‘Atita’ ko e ngaahi uesia ‘i he fakamatala pa’anga ‘o e ngaahi fehālaaki, taautaha pe ‘i honau tānaki fakakātoa, ‘oku lahi kae ‘ikai fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga.

Tala Fakakaukau ‘oku ‘i ai ‘a e Faingata’ā

‘Oku fakahā ia ‘e he ‘Atita, ‘oku’ne aofangatuku makatu’unga mei he ngaahi fakamo’oni faka’atita fe’unga mo kaunga totolu kuo ma’u, ko e ngaahi fehālaaki, taautaha pe tānaki fakakātoa, ‘oku fakatou lahi mo fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga.

Ikai malava Tala ha Fakakaukau

‘Oku fakahā ia ‘e he ‘Atita’ ‘oku ‘ikai malava tala ha’ane fakakaukau he kuo ‘ikai ma’u ha ngaahi fakamo’oni faka’atita ‘oku fe’unga mo kaunga totolu ke makatu’unga ai ‘e ne tala fakakaukau, pea’ne aofangatuku ko e ngaahi uesia ‘e malava hoko ki he fakamatala pa’anga mei he ngaahi fehālaaki te’eki ke fakamo’oni’i ko ‘eni, ‘e malava pe ke lahi mo fakatu’utāmaki.

‘Atita ‘o e Faipau ki he Lao: ‘Oku makatu’unga eni ‘i he tefto’i mo’oni ko e kau pulengāue ‘oku’ nau fatongia’aki ‘a e faipau ki he lao. Fakatatau ki he *Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007*, ke fakahoko ‘e he ‘Atita Seniale ‘a e polokalama ‘atita ki he ngaahi Potungāue mo e ngaahi fakafofonga ‘o e Pule’anga ‘o:

“tokanga’i ‘oku faipau ki he ngaahi fiema’u ‘a ha Lao ‘oku’ne pule’i ‘a e fakalele mo pule’i ‘a e pa’anga mo e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga”, (Kupu 10(4)).

‘Oku toe fokotu’u ‘e he Lao’ ni:

“ko e ‘Atita Seniale’ ke’ne vakai’i mo fakapapani’i ‘a e fakahoko ‘o e ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga kau ai hono tauhi ‘o e ngaahi lēkooti fakatauhitobi mo ha founiga fakatauhitobi fe’unga ki he pule’i fakaloto-potungāue ke fakapapani’i ‘oku faipau ‘a e ngaahi Potungāue’, ngaahi fakafofonga ‘o e Pule’anga’ mo e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga’ ki honau ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga ‘i he lao”.

“*Ko e tokanga’i ‘oku faipau ki he fiema’u ‘a e lao”* ‘oku fakahoko ia ‘i he founiga ‘atita ko ‘eni’ ‘a ia ‘oku fai ‘e he ‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale, (TOAG), ki he ngaahi Potungāue mo e ngaahi fakafofonga ‘o e Pule’anga’. Ko e ‘atita’i ‘o e faipau ki he lao ‘oku mau lipooti ia ‘i he “tohi ki he kau Pule” ‘o e Potungāue ‘a ia ‘oku ‘atita’i’. ‘Oku fakatahataha’i leva ‘a e ngaahi tohi ki he kau pule’ ‘o ‘oatu ‘i he lipootti’ni.

Ko e meimeī kātoa ‘o e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga’ ‘oku ‘ikai ke nau teuteu ha’anau fakamatala fakapa’anga ‘i he ‘osi ko ia ‘a e ta’u fakapa’anga’. Kaneongo ia,’ kuo pau ke nau faipau ki he lao, ‘a ia ko e *Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002*, hono ngaahi Tu’utu’uni, Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga, mo e ngaahi tu’utu’uni ‘a e Minisitā Pa’anga mei he taimi ki he taimi.

‘Oku’ mau fakakau ‘a e ‘atita’i ‘o e ngaahi Poloseki Fakalakalaka’ ‘i he kalasi ‘atita ko ‘eni,’ he ko e konga lahi, ko hono sivi ‘o e faipau ki he ngaahi makatu’unga mo e fekau ‘oku ‘omai ‘i he ngaahi tohi aleapau takitaha, ko e fa’unga mo e ngaahi founiga ngāue ‘oku ‘omai ‘e he ngaahi Kautaha Tokoni, mo faipau ki he *Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002*.

‘I he tu’unga ko ia,’ ko e ‘atita ‘o e faipau ki he lao’ ‘oku fakahoko fakataha ia mo e ‘atita ‘o e ngaahi fakamatala fakapa’anga’ he kuo pau ke fakahā ‘a e tala fakakaukau ‘a e ‘Atita’ Seniale ‘i he fakamatala pa’anga ‘a e poloseki takitaha.

Fakamā’opo’opo mo e puipuitu’ā

‘Oku kamata ‘aki ‘a e vahe’ takitaha ‘a e fakamā’opo’opo ‘a e ola ‘o e ngaahi ‘atita ‘oku lipooti atu ‘i he vahe ko ia’. ‘Oku hoko atu ai pē ‘a e ki’i puipuitu’ā nounou ‘o e natula ‘o e ngaahi ‘atita ‘i he vahe ko ia’ pea toki hoko atu leva ‘a e fakanounou ‘o e ngaahi fakamo’oni faka’atita mo e ngaahi fokotu’u.

VAHE 2: FAKAMATALA FAKAPA'ANGA 'A E PULE'ANGA (PUBLIC ACCOUNTS) 2018-19

2.1 Fakamā'opo'opo

Na'a' mau 'oatu 'a e "Tala Fakakaukau Liliu" ki he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga (*Public Accounts*) 2018-19, 'a ia 'oku tatau pē mo e aofangatuku 'o e ngaahi ta'u ki mu'a'. Na'e makatu'unga 'a e Tala Fakakaukau Liliu' i he liliu mei he founa tauhitohi hono lēkooti mo lipooti 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga 'oku fehū'aki ai 'a e pa'anga pē, koe'uh'i' ke lava lipooti 'i he fakamatala pa'anga' 'a e kātoa mo e mahu'inga totonu 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'o e Pule'anga' 'i he 'aho faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga, 30 'o Sune, 2019. Kuo lau ta'u mai eni hono feinga'i ke kakato 'o e liliu'ni neongo 'oku tuai 'ene laka ki mu'a.

Mei hono sivi faka'atita 'o e Fakamatala Pa'anga 2018-19, na'a' mau 'ohake ai 'a e ngaahi 'isiū 'e 45 pea na'e lipooti ia ki he Pule 'o e Potungāue Pa'anga. 'Oku kau fakataha ki henī mo e kotoa 'o e ngaahi matavaivai na'e muimui'i mai mei he ngaahi ta'u kuohili. Na'a' mau toe 'oatu mo e ngaahi fokotu'u fakapatonu ki he Potungāue' ko e ngaahi ngāue fakalelei ia ke fakakaukau'i mo fakahoko. 'Oku' mau fakakau atu ai pē henī 'a e ngaahi tali mei he Potungāue Pa'anga' fekau'aki mo e ngaahi 'isiū mo e ngaahi fokotu'u na'e 'ohake.

2.2 Puipuitu'a

'Oku tokoni 'a hono teuteu'i mo hono 'atita'i 'o e Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga' ki he taliui mo 'ataki-tu'a 'o e Pule'anga' (*Accountability and Transparency of Government*)

Ko e Fakamatala Pa'anga' 'oku teuteu'i ia mei he va'a Tauhitohi 'o e Potungāue Pa'anga' (MoF) pea 'oku fakahū mai ia 'e he Ministā Pa'anga. Ko e Fakamatala Pa'anga' mo hono ngaahi fakamatala fakaiki'i 'oku'nau tokoni ki hono fakahā 'a e ola mo e tu'unga fakapa'anga 'a e Pule'anga'. 'Oku kau kātoa 'a e ngaahi ola 'o e ngāue fakapa'anga 'a e ngaahi Potungāue' mo e Ngaahi Fakafofonga 'a e Pule'anga, 'a ia na'e vahe atu 'enau pa'anga mei he patiseti 'a e Pule'anga' ki he ta'u fakapa'anga'ni, 'i he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga.

2.3 Ngaahi Ola 'o e 'Atita' mo e Ngaahi Fokotu'u

1. Tala fakakaukau 'a e 'Atita

Kuo kakato 'a hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga ki he ta'u 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2019 pea na'e 'oatu 'e he 'Atita Seniale 'a 'ene Tala Fakakaukau 'i he 'aho 2 'o Ma'asi, 2020. Na'e 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Liliu 'a e 'Atita Seniale ki he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga 2018-19.

Ko e makatu'unga 'o e Tala Fakakaukau Liliu' 'oku tatau pē mo e ngaahi ta'u ki mu'a' 'a ia ko e te'eki ke kakato 'o e liliu mai ha founa tauhitohi hono lekooti mo lipooti 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga 'oku fehū'aki ai 'a e pa'anga ki ha tānaki mai mo fakakau hono lipooti 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'o e pule'anga.

'Oku toe fakatapau 'e he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga ke fakakau 'a e "Fakamatala 'o e Ngaahi Koloa mo e Ngaahi Mo'ua" 'i he fakamatala pa'anga fakalukufua 'a e Pule'anga. 'Oku mahu'inga leva ke fakapapau'i 'a e mahu'inga totonu 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'a e Pule'anga 'i he 'aho 30 'o Sune 'o e ta'u takitaha 'oku tonu mo kakato ke lipooti 'i he fakamatala pa'anga.

Ko e makatu'unga eni 'oku poupou'i ai 'e he 'Atita Seniale 'a e liliu 'o e founa tauhitohi 'a ia 'oku lolotonga fakahoko ke fakapapau'i ko e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua kotoa pē 'a e pule'anga ki he ta'u fakapa'anga 'oku lekooti kakato ia mo tonu 'i he fakamatala pa'anga.

'Oku mahino pe 'oku 'ikai ko ha fatongia tokotaha pe 'eni 'o e Potungāue Pa'anga ka 'oku fiema'u 'a e fengāue'aki vaofi mo e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga ke fakapapau'i 'oku fakahoko mo fakakakato 'a e fo'i ngāue ko 'eni'. I he taimi tatau pe 'oku fiema'u ke taki 'e he Potungāue hono teke 'o e ngāue fakataha ko 'eni kae lava ke fakakakato e ngāue ko 'eni'.

Fakamatala ‘o e Pa’anga Hū mai mo e Pa’anga Hū atu:

2 . Ola fakapa’anga ki he ta’u’ni

Ko e fakakātoa ‘o e lahi ange ‘o e pa’anga hū mai ‘i he pa’anga hū atu na’e fe’unga mo e TOP\$16,837,666 (2017/18: TOP\$15,013,189) ‘o lahi hake mei he ta’u kuo ‘osi, 2017/18 ‘aki ‘a e TOP\$1,824,477, (12%). ‘Oku tupu e lahi hake ko ‘eni’ mei he fakalahi mai ‘o e tokoni ki he patiseti ‘a e pule’anga mei he ngaahi kautaha tokoni mei tu’apule’anga.

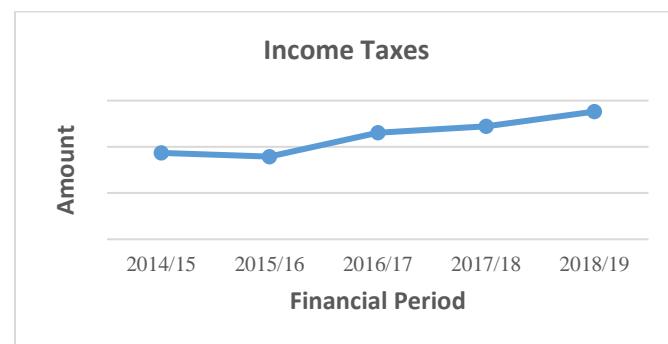
Ko e fakakātoa ‘o e pa’anga hū mai ‘a e pule’anga ki he ta’u fakapa’anga ko e TOP\$323,469,715 (2017/18: TOP \$296,309,691). Ko e lahi ‘aki ‘eni mei he ta’u kuo’osi ‘aki ‘a e TOP\$27,160,024 (9%). Ko e tupu eni mei he lahi ange e tānaki mei he ngaahi ma’u’anga pa’anga ‘a e pule’anga ‘o kau ai ‘a e ngaahi tukuhau ‘o e pa’anga hū mai, gefakatau’aki mo e ngaahi laiseni mo e pa’anga hū mai angamaheni ‘a e pule’anga. Ko e tupu lahi taha’ mei he tokoni ki he patiseti ‘a e pule’anga ‘aki e TOP\$20,538,012, (142%) mei he 2017/18. ‘Oku kau ‘i he tupu lahi ko ‘eni’ ‘a e tokoni fakapa’anga ki he saikolone Gita.

Na’e ‘ikai ke ‘i ai ha fu’u fe’unuaki lahi ‘i he ngaahi pa’anga hū atu ‘a e pule’anga.

3. Pa’anga Hū mai ‘a e Pule’anga – Ngaahi fe’unuaki lahi taha.

i. Tukuhau Vāhenga

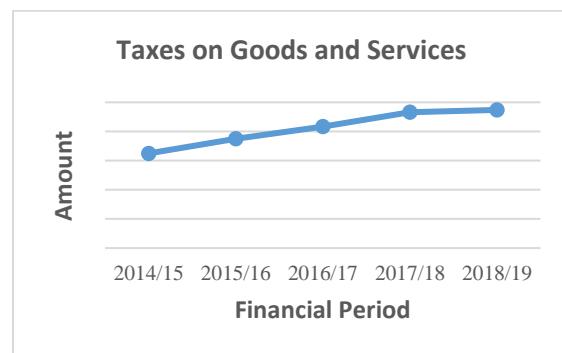
Ko e faka’avalisi ‘o e tupu fakata’u ‘a e pa’anga hu mai mei he tukuhau vāhenga ‘i he ta’u ‘e fā kuohili mei he 2014/15 ki he 2017/18 ko e pa’anga ‘e TOP\$3,804,448. Ka ‘i he ta’u 2018/19, na’e tupu ‘aki ‘e he tukuhau vāhenga ‘a e pa’anga ‘e TOP\$6,387,219.

Ko e tupu ‘i he ta’u’ni ‘oku mei he lahi ange ‘o e ngaahi totongi tukuhau’ pe a mei he ngaahi kautaha lalahi ‘o kau ai ‘a e Virgin Australia Airline, Air New Zealand, Bank South Pacific, Nishi Trading. ‘Ikai ngata ai, na’e kaka ki ‘olunga foki mo e tukuhau vāhenga mei he ngaahi pisinisi taautaha ‘i he ta’u 2018/19. Ko e faka’ilonaga lelei ‘eni ki he tupu faka’ekonōmika fakalukufua.

ii. Tukuhau Ngāue’aki (CT)

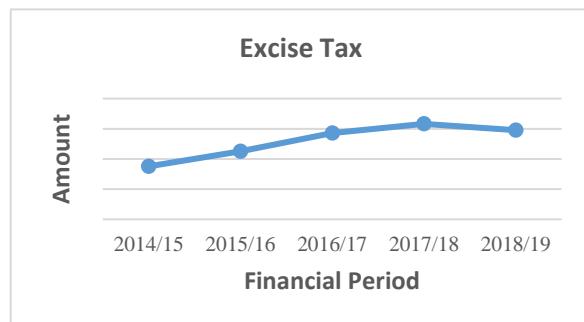
Ko e ‘avalisi ‘o e tupu fakata’u mei he tukuhau ‘i he ta’u ‘e fā fakamuimui mei he 2014/15 ki he 2017/18, na’e fe’unga mo e pa’anga ‘e TOP\$9,404,179. Ka ‘i he ta’u 2018/19, ko e tukuhau ko ‘eni na’e tupu hake ‘aki pē pa’anga ‘e TOP\$1,614,962.

Ko e holo hifo ‘o e tupulahi ‘o e CT ‘o e 2018/19 ‘oku’ne fakahā ‘a e holo hifo ‘a e tu’unga ngāue’aki (*level of consumption*) pe na’e lahi ange ‘a e ngaahi faka’atā (*exemptions*), lolotonga ‘a e ta’u..

iii. Tukuhau ‘Eikisia:

Ko e faka’avalisi ‘o e tupu lahi ‘a e tukuhau ‘eikisia ‘i he ta’u ‘e fā kuohili mei he 2014/15 ki he 2017/18, ko e TOP\$9,383,555. ‘I he 2018/19, na’e holo ‘a e tukuhau ‘eikisia ‘aki TOP\$4,190,971 mei he 2017/18.

Ko e holo ko ‘eni ‘i he ta’u 2018/19 ‘oku tupu mei he holo ‘a e lahi ‘o e sikaleti na’e hū mai mei Tu’apule’anga.

I hono fakalukufua, ko e ngaahi fe’unuaki ‘i he ngaahi tukuhau lalahi ‘a e pule’anga’ na’e ‘ikai ke fakamatala’i mahino ‘i he lekooti. ‘Oku mahino pe mei he ngaahi fe’unuaki ‘a e ngaahi tukuhau ‘oku fenāpasi ‘a e tukuhau ngāue’aki mo e tukuhau ‘eikisia kae kehe ‘a e tukuhau vāhenga. ‘Oku tupu ‘eni mei ha ngaahi liliu kuo fakahoko ki he ngaahi tu’utu’uni ki he pa’anga hū mai ‘a e Pule’anga. ‘Oku fokotu’u atu ke fai hano fakamahu’inga’i ‘o e ngaahi holo pe hiki ‘o e pa’anga hū mai ‘a e pule’anga tupu mei ha liliu ‘o e ngaahi tu’utu’uni fekau’aki ki he pa’anga hū mai pea ‘oku fiema’u mo fakamatala’i mahino pea lekooti kakato foki.

‘Oku toe fokotu’u atu foki ki he Va’a Pa’anga ‘a e Potungāueū’ ke’ nau fakapapau’i ko e fakatonutonu fakalelei fakamāhina ‘o e ngaahi pa’anga hū mai ‘a e ngaahi Potungāue ‘oku fakahoko lelei. ‘E lava leva hen i ke fakapapau’i ko e ngaahi sino tānaki pa’anga ‘a e pule’anga ‘oku’ nau tauhi ‘a e ngaahi lekooti ‘oku maau mo kakato ki he pa’anga hū mai ‘a e pule’anga. ‘Oku tokoni foki ‘eni ki hono fakapapau’i ‘oku fakamā’opo’opo ‘a e ngaahi pa’anga ‘oku nofo fuoloa ‘i he pangikē ‘a ia ‘oku ‘ikai fa’ a lava ‘o fakamatala totonusi ki ai’.

Tali mei he Potungāue Pa’anga:

“*‘Oku fakatokanga’i lelei ‘a e fokotu’u kuo ‘omai. ‘Oku poupon ‘a e Potungāue ki he fokotu’u ke fai hano fakamā’opo’opo pea mo lekooti ‘a e ngaabi liliu kotoa pe ki he ngaahi tu’utu’uni ngane ki he pa’anga hū mai ‘a e Pule’anga pea ke fakamahu’inga’i ‘a e ola ‘o e liliu ko ia’. Fekau’aki mo e fokotu’u ki he fakahoko fakamāhina ‘o e pa’anga hū mai ‘oku fakahoko pe ‘eni ‘e he Potungāue mo e ngadibi Potungāue ‘a e Pule’anga’ tautaufitio ki he ngaahi Potungāue lalahi hangē ko e Potungāue Pa’anga Hū mai mo e Kasitomu pehē ki he pangikē ke fakapapau’i ko e pa’anga hū mai ‘a e Pule’anga’ ‘oku maau pea lekooti kakato.’*

4. Ngaahi Fakatonutonu – Pa’anga Hū Mai mo e Pa’anga Hū Atu

‘Oku fu’u lahi ‘aupito ‘a e ngaahi fakatonutonu ‘oku fai ki he sisitemi komipiuta’ ‘o fakatefito ‘i he fakatonutonu ki he pa’anga hū mai mo e hū atu ‘a e Pule’anga. Ko e ‘isiū pe ‘eni na’e fai ‘a e tokanga ki ai ‘i he ta’u kuo ’osi.

Ko e tali ‘a e Potungāue ki hen i he ta’u kuo’osi; “*E sio ‘a e Potungāue:*

- (i) *Ke fakakau ‘eni ‘i he ngaahi polokalama ako ngāue ‘a e potungāue pea pehē ki he ako ngāue mo e ngaabi potungāue ‘a e pule’anga; mo e*
- (ii) *Fakamālohi’i pea fakafefeka’i ange ‘a hono fakapapau’i ‘o e ngaahi me’ā kotoa pē ‘oku fakahū ki he sisitemi.”*

‘Oku toe fokotu’u atu pē ‘e he ‘atita ‘a e fokotu’u tatau mo ia na’e ‘oatu ‘i he ta’u kuo ’osi’ he ‘oku tokanga’i ‘oku kei hoko atu pē ‘a e matavaivai ko’eni.

Fokotu’u (na’e ‘osi fokotu’u he ta’u kuo’osi):

Ko e ngaahi me’a kotoa pē ‘oku fakahū mo fakatonutonu ‘i he sisitemi Sun ‘oku fiema’u ke vakai’i mo sivi’i tau’atāina ‘e he va’a ‘atita fakalotofale ‘a e potungāue’ ke fakapapau’i ‘oku holoki ‘a e lahi ‘o e ngaahi fakatonutonu mo e fehāalaaki ‘e lava hoko.

Tali mei he Potungāue:

‘Oku fakatokanga’i pe ‘e he potungāue ‘a e fokotu’u kuo ‘omai. ‘Oku fakatokanga’i pe ‘e he potungāue ‘a e holo labi ‘i he labi ‘o e ngaahi fakatonutonu ‘oku fai ki he sisitemi pea mei he ta’u kuo’osi ‘i he labi ‘o e ngaahi fakatonutonu ki he pa’anga hū mai mo e hū atu, pea ‘i he taimi tatan ‘oku fai ‘a e sio ki hono ‘omai ‘o e ‘atita fakalotofale’ ke’ne vakai’i ‘a e ngaahi fakatonutonu kotoa pē ke fakasi’isi’i ‘a e fehāalaaki’ pea ke hokoboko atu hono fai ha polokalama ako ma’ae ngaahi potungāue ki hono ngāue’aki ‘o e sisitemi Sun koe’uhi’ ko e labi ‘a e fetongitongi ‘a e kau ‘ofisa he ngaahi potungāue ‘oku’ nau ngāue’aki ‘a e sisitemi.”

5. Palanisi ‘o e Ngaahi Pa’anga ki he Ngāue Fakalakalaka

Ko e palanisi ‘o e pa’anga ko’eni ‘i he fakamatala pa’anga ko e TOP\$38,337,459 ka na’e hā ‘i he Nouti 8 ki he fakamatala pa’anga ‘a e palanisi ko ’eni ‘oku ‘i he TOP\$38,334,930, ‘a ia kuo ’osi fakatonutonu ‘i he fakamatala pa’anga.

Fokotu’u:

‘Oku fokotu’u atu ke fakapapau’i ‘oku fakahoa ‘a e ngaahi lekooti kotoa pē ‘o kau ai ‘a e fakamatala pa’anga, ko hono fakamatala poupou mo e ngaahi nouti ki he fakamatala pa’anga ke mahino ‘oku fenāpasi ‘a e ngaahi mata’ifika’ pea toki ‘omai ke kamata ‘a e ‘atita.

Tali mei he Potungāue:

‘Oku poupon pe ‘a e potungāue’ ki he fokotu’u ke fai ha ngāue ki ai.

6. Pa’anga Tokoni ki he Patiseti mo e Pa’anga Ngāue

Ko e pa’anga tokoni ki he patiseti’ ‘i he fakamatala pa’anga’ na’e kau ai ‘a e pa’anga tokoni mei he ‘Iunioni ‘a ‘Tulope (EU) na’e fakataumu’ia ki he ta’u fakapa’anga kuo ’osi, 2017/2018 na’e fe’unga mo e TOP\$4,578,755. Ka neongo ia, ko e pa’anga ko ’eni’ na’e toki fakahū mai ia ‘i he lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga lolotonga 2018/19 ‘o lekooti ia ko e pa’anga hū mai ‘o e ta’u fakapa’anga 2018/19 neongo ko e pa’anga ia ki he ta’u 2017/18.

‘Oku mahino pe ki he ‘atita ‘oku angamaheni ‘a e ma’u tomui ‘o e pa’anga tokoni ‘a e EU, ka ko e taimi na’e fai ai hono teuteu’i ‘o e fakamatala pa’anga’ na’e ‘osi hū mai ‘a e pa’anga ko ’eni’ pea ‘oku totonu ke lekooti pe ‘eni ‘i he fakamatala pa’anga ‘o e ta’u ‘oku fakatapau ki ai.

Fokotu’u:

‘Oku fokotu’u atu ke fakapapau’i ‘e he potungāue ‘oku lekooti ‘a e ngaahi pa’anga tokoni kotoa ki he patiseti ‘a e pule’anga’ ‘i he ta’u fakapa’anga ‘oku fakataumu’ia ki ai ‘a e tokoni.

Tali mei he Potungāue:

‘Oku fakatokanga’i lelei ‘a e fokotu’u mei he ‘atita ke fai ha ngāue ki ai ‘a e potungāue ki hono lekooti ‘o e ngaahi pa’anga tokoni ki he patiseti’ neongo ‘oku mahino pe ko e ‘uhinga ‘oku ki’i tōmui ai ‘a e hū mai ‘o e tokoni ‘oku ‘i tu’ia ia ‘i he mafai’ ‘o e Potungāue.

Fakamatala 'o e Fakahoa 'o e Patiseti mo e Pa'anga Mo'oni:

7. Ngaahi Ngāue Tokoni mo e Koloa (*In-kind*):

Ko e patiseti fakalukufua 'a e pule'anga hili hono fakakau mai 'o e ngaahi tokoni mei muli ki he patiseti angamaheni 'a e pule'anga 'oku lipooti 'i he fakamatala pa'anga 'i he fakahoa 'o e patiseti mo e fa'unga mo'oni ki he ta'u fakapa'anga. Ko e lahi 'o e pa'anga 'oku faka'asi 'i he fakamatala pa'anga ko e pa'anga pe mei he patiseti angamaheni 'oku 'ikai kau ki ai 'a e tokoni ngāue mo e koloa 'e ni'ihi 'oku 'ikai fou mai 'i he sisitemi Sun 'a e pule'anga. 'Oku tupu ai henri 'a e 'ikai fenāpasi lelei 'o hono lekooti 'o e patiseti mo e pa'anga mo'oni (*actuals*).

Fokotu'u:

'Oku fokotu'u atu ki he potungāue ke' nau faka'asi ha fakamatala fekau'aki mo e ngaahi faikehekehe 'i he patiseti mo e pa'anga mo'oni 'i he nouti ki he fakamatala pa'anga pe ko hono fakamavahe'i 'a e mahu'inga fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue mei he patiseti ke fakapapau'i ko e lipooti 'o e pa'anga mo'oni mo e patiseti 'oku'na fenāpasi lelei.

Tali mei he Potungāue:

'Oku tali 'e he potungāue 'a e fokotu'u kuo 'omai. Ko e fakahoa 'o e patiseti mo e pa'anga mo'oni' 'oku 'ikai fakakau ai 'a e mahu'inga fakapa'anga mo e koloa' 'aki pe 'a e 'ubinga 'oku 'ikai lava 'e he potungāue ke 'ilo 'a e lahi 'o e pa'anga 'oku 'ikai hū mai 'i he sisitemi (Sun) 'a e potungāue. 'Oku fai 'a e fengāue'aki mo e ngaabi kupu fekau'aki' ke lava 'o 'ilo 'a e lahi 'o e silini ko'eni' kae lava ke lipooti mo fakakau 'i he fakamatala pa'anga 'a e pule'anga.

Feliuliuki 'i he Toenga Pa'anga:

Ko e fakamatala ki he feliuliuki 'i he toenga pa'anga angamaheni' 'oku fenāpasi pea mo e fakamatala ki he ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'o e pule'anga. Na'e fai hono vakai'i 'o e ngaahi vahevahe lalahi 'i he fakamatala ko'eni 'a ia ko e:

- i. Fakatonutonu ki he ta'u fakapa'anga kuo 'osi'; mo e
- ii. Ola hono fakakau 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua

8. Ngaahi fakatonutonu ki he ta'u fakapa'anga kuo'osi:

Ko e ngaahi fakatonutonu ki he ta'u fakapa'anga kuo'osi' na'e kau ai 'a e ngaahi vausia 'oku kau ki he ngaahi tupu pe mole mei he feliuliuki 'a e fakafetongi pa'anga. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi me'a 'oku fakahū ki he 'akauni ko 'eni ka 'oku 'ikai felāve'i pea mo e ta'u fakapa'anga kuo 'osi. Ko ia 'oku toe fokotu'u atu 'e he 'atita 'a e fokotu'u tatau pē na'e 'oatu 'i he ta'u fakapa'anga kuohili' 'o fekau'aki mo e fiema'u ke 'oua 'e to e fakahū ha ngaahi me'a kehe 'oku 'ikai ko ha fakatonutonu ki he ta'u fakapa'anga kuo 'osi ki he 'akauni ko 'eni'.

Na'e fakahā 'e he potungāue 'oku poupou pe ki hono toe vakai'i mo fakapapau'i 'oku 'ikai toe fakahū ha ngaahi me'a kehe ki he 'akauni ko'eni tukukehe 'a e ngaahi fakatonutonu oku mahino 'oku kaunga ki he ta'u fakapa'anga kuo'osi. 'Ikai ngata a'i ko e ngaahi me'a kotoa pē 'oku fakahū ki he 'akauni ko'eni' kuo pau ke tauhi ke maau hono ngaahi fakamatala poupou mo e lekooti.

Tali mei he Potungāue:

'Oku fakatokanga'i lelei 'a e ngaahi 'isiū ko 'eni', pea 'e toe vakai'i ki he Fakafikefika 'o e Ngaahi 'Akauni ke fakapapau'i 'oku 'ikai fakahū ha lekooti hala ki ha 'akauni hala. 'Oku toe seinga foki 'a e potungāue ke vakai'i makehe 'a e ngaahi me'a 'oku fakahū ki he Sun ke mahino 'oku tonu.

9. Ola hono fakakau 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'o e pule'anga 'i he fakamatala pa'anga

Na'e vakai'i 'a e palanisi 'o e 'akauni ko 'eni' pea na'e mahino 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakahū hala ki he 'akauni ko'eni. Pea kuo fakatonutonu 'a e ngaahi fakahū hala ko 'eni. Ko e ngaahi fakahū hala' 'oku kau ki ai 'a e;

- Ngaahi 'inasi fo'ou na'e fakatau atu 'e he pule'anga
- Ngaahi pa'anga nō kotoa pē na'e toho mai 'e he pule'anga
- Ngaahi pa'anga mālōlō 'a e ni'ihi na'e fakalahi

Ko e ngaahi ‘akauni kotoa ‘oku ‘i loto ‘i he ola hono fakakau ‘o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo’ua ‘oku hā atu ‘i lalo he *Tepile* 2. Ko e palanisi ‘o e ‘akauni ko’eni’ ‘oku fe’unga fakakātoa mo e TOP\$84,024,816.00 CR.

Tepile 2: Palanisi ‘o e ola hono fakakau ‘o e ngaahi koloa mo e mo’ua ‘o e pule’anga

	2016/17	2017/18	2018/19
Palanisi 2016/17	74,614,077.00		
Tupu/Mole mei he feliuliuki ‘o e liliu pa’anga muli ‘i he ngaahi mo’ua te’eki tānaki mai		1,416,629.00	1,381,782.00
Tupu/Mole mei he feliuliuki ‘o e liliu pa’anga muli ‘i he ngaahi ‘invesimeni		318,226.00	318,226.00
Tupu/Mole mei he feliuliuki ‘o e ngaahi liliu pa’anga muli ‘i he palanisi ‘o e ngaahi nō ‘i muli.		-86,140,382.00	-85,724,824.00
Palanisi		-84,405,527.00	-84,024,816.00

Fokotu’u:

‘Oku mahu’inga ke fakapapau’i ko e ngaahi me’ā kotoa pē ‘oku fakahū ki he sisitemi Sun ‘oku ‘ave ki honau ‘akauni totonu ‘oku fakahū ki ai ‘ikai ko e Ola hono fakakau ‘o e ngaahi mo’ua mo e koloa.

Tali mei he Potungāue Pa’anga:

‘Oku tali ‘e he potungāue ‘a e fokotu’u kuo tuku mai pea ‘e fai hono toe tokanga’i ange hono fakahū ‘o e ngaahi tulenisekisini ki he ‘akuni ko ’eni.

Fakamatala ki he Ngaahi Koloa mo e Ngaahi Mo’ua

10. Pa’anga ‘i he Pangikē mo e Seifi

Na’ā’mau fakapapau’i ‘a e pa’anga ‘i he seifi ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune, 2019, pea mo ia na’e hā ‘i he fakamatala pa’anga pea mo hono nouti nima ‘o e fakamatala pa’anga. ‘Oku mahino ko e pa’anga kotoa pē na’e te’eki fakahū ki he pangikē ‘oku fakahā kakato ‘i he fakamatala pa’anga, tukukehe ange pe ‘a e ki’i faikehekehe si’isi’i ‘i he pa’anga ‘i he seifi ‘a Vava’u na’e te’eki ke fakahū ki he Sun.

Na’ā’mau ma’u ‘a e lisi ‘o e ngaahi ‘akauni pangikē kotoa pē ‘a e pule’anga ‘a ia ‘oku fakakalakalasi ki he pa’anga ‘i he pangikē, teemi tipositi taimi nounou, ngaahi pa’anga talāsiti mo e ngaahi pa’anga ki he langa fakalakalaka. ‘Oku mau fiemālie ko e ngaahi ‘akauni pangikē kotoa pē ‘oku ‘i he malumalu ‘o e pule’anga’ ‘oku ‘osi fakakau ‘i he fakamatala pa’anga.

Na’e fai mo hono vakai’i ‘o e ngaahi fakaho fakamāhina ‘o e lekooti mo e tohi pangikē pea mahino ‘oku fakahoko lelei pe ‘a e ngaahi ngāue ko ’eni’ pea tatau pē pea mo e lekooti komipiuta mei he Sun.

Na’e fai ‘a e tokanga makehe ki hono sivi’i ‘o e ‘akauni pangike ki he ngāue faka’aho, (BAC0125) ‘o mahino ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi sieke kuo fu’u fuoloa (‘ova he ta’u ‘e 3) ‘ene nofo ‘i he ‘akauni pangikē ko ’eni ‘oku te’eki ke toho, kau ki ai mo e ngaahi fehū’aki fakapa’anga na’e fakahū hangatonu pe ki he pangikē ‘ikai fou ‘i he potungāue pea ‘oku te’eki ke fakamahino pe ko e pa’anga tānaki ki he hā. Ko hono fakaikiiki ‘eni:

- i. **Ngaahi sieke te’eki toho mei he pangike, TOP\$14,969,523.36, (mei he ta’u 2015/16).**
Ko e palanisi fakakatoa ‘i he ‘akauni pangikē ko e TOP\$13,868,412.52 ka ko e ngaahi sieke te’eki ke toho mei he pangikē ki he māhina ‘e tolu fakamuimui ‘o e ta’u fakapa’anga (‘Epeleli, Mē & Sune), ko e pa’anga fakakātoa ‘e TOP\$14,778,025.39.
- ii. **Ngaahi totongi hangatonu ‘a e pangikē, TOP\$727,318.19, (mei he ta’u 2015/16).**
Ko e Ngaahi to’o pea mei he ‘akauni ko ’eni ‘oku kau ai ‘a e ngaahi totongi tupu mei he ngaahi sieke na’e ‘ikai lava toho ko e ‘ikai ha palanisi he ‘akauni ‘o e sieke ‘a ia na’e fe’unga mo e TOP\$699,544.20.

Ko e ngaahi sieke ko 'eni na'e 'ikai lava toho mai mei he pangikē ko e 'ikai ha pa'anga he 'akauni ko ia ka kuo 'osi lekooti ia 'i he sisitemi Sun ko e pa'anga hū mai 'a ia 'e 'ova ai 'a e pa'anga hū mai 'i he pa'anga kuo 'osi totongi mai 'i he pangikē.

'Oku fiema'u ke fai ha ngāue vāofī pea mo e pangikē ki he ngaahi to'o ko 'eni pea mo 'omi 'a e ngaahi sieke 'ikai lava fakahū ke fakafoki ki he potungāue ko ia' kae lava ke fakatonutonu 'a e fakamatala pa'anga pea mo e sisitemi Sun.

iii. Ngaahi fakahū hangatonu, TOP\$73,028.81, (mei he ta'u 2015/16).

Na'e fai hono muimui'i 'o e ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he 'atita kuo 'osi 'o fekau'aki pea mo e pa'anga 'oku fakahū hangatonu pē ki he 'akauni pangikē 'a e pule'anga ka 'oku te'eki 'ilo'i pe ko e pa'anga mei fē. 'Oku mahino pē 'a e 'i ai 'a e fakalakalaka 'i he holo 'a e mata'ifika 'o mahino kuo'osi lava 'o fakapapau'i 'a e konga 'o e ngaahi me'a'ni. 'Oku fakamālō'ia ai 'a e ngāue kuo fai 'e he potungāue ka 'oku toe fokotu'u atu pe 'a e fokotu'u na'e 'oatu he ta'u kuo 'osi ke hokohoko atu pe hono ngāue'i 'o e ngaahi 'isiū ko'eni.

Tali mei he Potungāue:

'Oku fakatokanga'i 'e he potungāue 'a e ngaahi ola 'oku 'omai 'e he atita pea kuo 'osi kamata 'a e ngāue ki hono fakalelei'i mo fakapapau'i 'a e ngaahi me'a'ni ke fakasi'isi'i ange 'ene hoko he hili e ta'u fakapa'anga.

11. Ngaahi mo'ua te'eki tānaki mai

Ko e ngaahi totongi tupu 'oku hilifaki 'i he ngaahi mo'ua 'o e pule'anga te'eki tānaki mai 'oku lekooti pe 'i he fakamatala pa'anga 'a e ngaahi tupu kuo'osi totongi mai ka 'oku 'ikai fakakau ai 'a e ngaahi tupu 'oku te'eki totongi mai ki he pule'anga he'ene a'u mai ki he 'aho 30 'o Sune 2019. Ko e fakakātoa 'o e pa'anga tupu kuo totongi mai 'oku fe'unga mo e TOP\$431,306.23. Ko e tupu fakakātoa 'oku te'eki totongi mai ko e TOP\$17,914,587 'a ia 'oku 'ikai lekooti 'i he fakamatala pa'anga.

'Oku toe 'oatu pe 'a e fokotu'u tatau ne 'oatu 'i he ta'u kuo 'osi.

Tali mei he Potungāue:

'Oku fakatokanga'i pe 'a e fokotu'u kuo 'omai.

12. Inivesimeni

i. Ngaahi Teemi Tipōsiti

Na'e fika'i 'e he 'atita 'a e tupu mei he ngaahi 'inivesimeni 'a e pule'anga 'oku fe'unga mo e TOP\$152,939.83. Hangē ko ia na'e 'ohake he ta'u kuo'osi 'oku 'ikai lekooti eni i he fakamatala pa'anga. Na'e toe hā mei he lekooti mei he pangikē 'oku 'ikai ke fakakau 'eni 'i he lekooti mei he pangikē 'a ia ko e fehalaki 'i he tafa'aki 'a e pangikē. 'Oku toe 'oatu pe 'a e 'isiū ko 'eni 'i he kupu 6, Ngaahi me'a na'e 'ohake 'i he 'atita 'o e ta'u kuo 'osi.

ii. Inasi Liki 'i he (Air Pacific Limited)

'Oku 'i ai 'a e 'inasi 'o e pule'anga tupu mei he 'inivesi 'i he kautaha Fiji Airway (na'e 'uluaki ui ko e Air Pacific Limited) fakatatau ki he potungāue ko e TOP\$77,222. 'Oku 'ikai ke kei ma'u ha ngaahi fakamatala fakapepa ke fakapapau'i 'aki 'a e mata'ifika ko 'eni tukukehe pe 'a e 'imeili mei he kautaha 'o fakapapau'i mai 'a e lahi 'a e pa'anga 'inasi ko 'eni.

iii. Ocean Royal Shipping Company Limited.

Tatau mo ia 'i 'olunga 'oku ma'u 'inasi 'a e pule'anga 'i he kautaha, Ocean Royal Shipping Company Limited fe'unga mo e TOP\$1,386,392 'oku fuoloa hono lekooti 'i he fakamatala pa'anga mei he ngaahi ta'u kimu'a ka 'oku 'ikai ke toe ma'u ha fa'ahinga fakamatala fakapepa ke fakapapau'i 'aki.

iv. Ngaahi ‘Inasi ‘i he Ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga.

‘Oku falala pe ‘a e potungāue ki he ngaahi lekooti ‘oku ‘omai mei he Potungāue ki he Ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga ‘o fekau’aki mo e ngaahi ‘inasi ‘o e pule’anga na’e ‘inivesi ‘i he ngaahi Kautaha Fakapule’anga ai.

Fokotu’u (mei he ta’u kuo’osi):

‘Oku mahu’inga ke tauhi ‘e he Potungāue ‘a e ngaahi lekooti pe ‘a’ana ki he ngaahi ‘inasi ‘o e pule’anga ‘oku ‘inivesi ‘i he ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga pea ke ngāue’aki ia ke fakapapau’i ‘aki ‘a e ngaahi fakamatala kotoa pe ‘oku ‘omai mei he ngaahi sino kehe kau ai ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga. ‘E lava ai heni ke fakapapau’i ko e ngaahi ‘inivesimeni ‘a e pule’anga ‘oku ‘akauni kakato mo lekooti totonu.

Tali mei he Potungāue:

‘Oku tali ‘e he potungāue ‘a e fokotu’u kuo ‘omai pea ‘e fakapapau’i ‘e he potungāue ‘oku fakamā’opo’opo ‘a e ngaahi lekooti ko’eni ki he ta’u fakapa’anga hoko.

13. Kelekele mo e Ngaahi Fala, Misini mo e Me’angāue ‘a e Pule’anga

Fakatatau pea mo e ngaahi ta’u kimu’a, ‘oku kei fai ‘a e ngāue ki hono fakataha’i ‘a e ngaahi koloa kotoa pe ‘a e pule’anga pea ‘oku kei lele pe ‘a e ngāue ko’eni neongo ‘oku te’eki ke ‘i ai ha fakalakalaka mei he ta’u fakapa’anga kuo’osi ke ‘i ai ha lesisita ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga ‘oku kakato.

Ko e lahi ‘o e ngaahi koloa kotoa ‘a e pule’anga ‘oku ‘i he fakamatala pa’anga ‘oku ha atu ‘i lalo:

	Kelekele mo e ngaahi fale	Ngaahi koloa kehe	Fakakātoa
Mahu’inga			
Palanisi, 1 Siulai 2018	68,638,991	171,044,852	239,683,843
Ngaahi koloa na’e fakatau mai	-	15,334,935	15,334,935
Ngaahi koloa na’e faka’auha	-	- 44,653	- 44,653
Palanisi, 30 Sune 2019	68,638,991	186,335,134	254,974,125

Na’e fakangatangata pe ‘a e ngāue faka’atita ki hono sivi’i ‘o e ngaahi fe’unuaki ‘i he mata’ifika ‘a ia ko e ngaahi koloa pe na’e fakatau mai he ta’u fakapa’anga pea mo e ngaahi koloa na’e faka’auha’. Na’e fakapapau’i ‘a e ngaahi koloa kotoa pe na’e fakatau mai lolotonga ‘a e ta’u ki he ngaahi lekooti ‘a e potungāue kuo’osi fakahū ki he sisitemi Sun.

Ko e fokotu’u ki he fakalelei’i ‘o e ngāue’ ni ‘oku toe ‘oatu pe ‘i he ta’u’ ni.

14. Ngaahi mo’ua fakapule’anga

Na’e fakapapau’i ‘a e ngaahi totongi nō mo e totongi tupu kotoa pe na’e fai ‘e he pule’anga ‘i he ta’u fakapa’anga ‘oku hā atu ‘i lalo:

Kalasi ‘o e Nō	Totongi ‘o e sino’i nō	Totongi ‘o e tupu	Fakakātoa
Ngaahi nō mei tu’apule’anga	6,438,087.00	1,449,832.00	7,887,919.00
Nō mei he Pangike Siaina (EXIM)	6,973,434.00	4,880,860.00	11,854,294.00
Ngaahi nō fakalotofonua	15,153,000.00	1,688,260.00	16,841,260.00
Fakakātoa	28,564,521.00	8,018,952.00	36,583,473.00

- Na’e ‘ikai ke fakakau ‘i he fakamatala pa’anga ‘a e pa’anga tupu ‘oku te’eki ke totongi ka kuo’osi taimi ke totongi ‘i he nō fakatu’apule’anga mo e fakalotofonua.

- Ko e ngaahi nō ‘oku ‘ikai ha totongi tupu pea mei he Pangikē Fakalakalaka Siaina na’e fakapa’anga ‘aki ‘a e poloseki ki he Ako Mā’olunga Ha’apai na’e liliu mei he nō ko e pa’anga tokoni ‘a Siaina. Ko e aleapau ko ’eni na’e fakakakato ia ‘i Tisema, 2018. Na’e ‘ikai ha ngaahi fakamo’oni fakapepa ke fakapapau’i ‘aki eni ka na’e hā mei he ngaahi fakamatala fakamo’oni mei he pangikē kuo ‘osi ‘ohifo e palanisi ‘o e nō ‘o noa.
- Ko e fakakātoa ‘o e pa’anga nō na’e ‘omai he ta’u fakapa’anga mei he ngaahi nō fakatu’apule’anga na’e fe’unga mo e pa’anga ‘e TOP\$10,771,588 pea na’e fakahū ia ki he ‘akauni Ola hono fakakau ‘o e ngaahi koloa mo e mo’ua. Kuo ’osi fakatomutonu eni ‘e he ‘atita ‘o fakafoki eni ki hono ‘akauni totonu, ‘a ia ko e ngaahi mo’ua ‘o e pule’anga.
- ‘Oku mahino ki he ‘atita ‘oku fiema’u ke toe feongoongoi ange ‘a e va’a ‘o e potungāue ki he ngaahi tokoni fakapule’anga pea mo e va’a ki hono tokangaekina ‘o e ngaahi nō ‘a e pule’anga. Koe’uhī ko e matavaivai ‘o e feongoongoi ‘a e Va’a ko ’eni, na’e ‘ikai ke ‘ilo’i ‘e he Va’a Tokangaekina ‘o e nō ‘a e lahi ‘o e totongi tupu ‘oku te’eki totongi pea mo e lahi ‘o e nō ke fakahū ki he fakamatala pa’anga. Ko ia na’e lekooti pe he fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi ‘inivoisi pe kuo’osi ma’u mai pea mei he sino na’e nō mei ai e pule’anga.

Ngaahi Fokotu’u:

- ‘Oku fiema’u ‘a e fengāue’aki vāofi ‘o e Va’a ki he Nō pea mo e Va’a ki he Tokangaekina ‘o e Ngaahi Tokoni mei Muli ke fakapapau’i ko e ngaahi aleapau nō kotoa pe mo e ngaahi fakamatala fakapepa kotoa pe ‘oku vahevahe mo ‘ilo ki ai e ongo va’a loua, kae lava ke fakapapau’i ‘oku tonu ‘a e ngaahi fika ‘oku lipooti ‘i he fakamatala pa’anga;
- ‘Oku fiema’u ke fakapapau’i ‘e he Va’a Tokangaekina ‘o e Nō ‘a e pule’anga ko e ngaahi pa’anga kotoa pe kuo ’osi ma’u ‘oku ‘i ai hono fakamatala fakapepa pea ‘oku fakahū ke lekooti ‘i he sisitemi komipiuta ki he nō (CS-DRMS);
- ‘Oku fiema’u ke tokanga’i vāofi ‘aupito ‘e he Va’a Tokangaekina ‘o e Nō ‘a e pule’anga ‘a e ngaahi totongi nō kotoa pē ke fakapapau’i ‘oku totongi hono taimi totonu. ‘E lava ‘o fakahoko ‘eni ‘i ha toe vāofi ange ‘ene fengāue’aki pea mo e Va’a Tokangaekina ‘o e Ngaahi Tokoni mei Muli.

Tali mei he Potungāue:

‘Oku fakatokanga’i pea tali ‘a e fokotu’u kuo ‘omai.

1. Muimui'i 'o e ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he 'atita 'o e ngaahi ta'u kuo 'osi':

Ko e ngaahi 'isiū na'e lipooti atu 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u kuo 'osi. Na'e fai hono vakai'i fakataha mo e ngaahi fokotu'u na'e 'oatu he ta'u ki mu'a pea mo e ngāue kuo fai ki ai. 'Oku 'oatu 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'u takitaha 'i he tepile 'i lalo.

1.1 Ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he 'atita 2017/18

Ngaahi 'isiū mei he ta'u kimu'a	Tu'unga 'oku 'i ai 'i he 'atita 2018/19
<p>Lekooti 'o e tokoni ki he patiseti ki he ta'u 'oku fakataumu'a ki ai</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e aofangatuku e pa'anga hū mai mo e pa'anga hū atu 'a e pule'anga ki he ta'u fakapa'anga, na'e fakakau ki ai 'a e "Tokoni ki he Patiseti fakata'u" na'e ma'u ki he ta'u 2017/18 fakataha pea mo e fakafehoanaki ki he ta'u 2016/17 ke tānaki ki he pa'anga hū mai, ke'na fenāpasi mo e pa'anga hū atu 'a ia kuo'osi fakakau ki ai 'a e pa'anga kotoa na'e ngāue'aki pea mei he pa'anga tokoni ki he patiseti.</p>	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pē.
<p>Pa'anga Tupu 'i he ngaahi 'Inivesimeni 'a e pule'anga.</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e fakatonutonu ki he Pa'anga hū mai mei he ngaahi pisinisi mo e koloa 'a e pule'anga ki he pa'anga tupu na'e fakatonutonu 'i he fakamatala pa'anga 'o fe'unga mo e pa'anga 'e TOP \$104,556.</p>	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni.
<p>Pa'anga Hūmai – Fakahū ki he Kalasi Hala</p> <p>Fakamatala</p> <p>'Oku kei lahi 'aupito pe 'a e ngaahi fakatonutonu ki he fehalaaki hono fakahū 'o e pa'anga hū mai ki he kalasi 'oku totolu ke fakahū ki ai 'i he sisitemi komipiuta Sun. Ko e lahi 'o e fakahū na'e fehalaaki pea fakatonutonu ko e 4,896.</p>	'Oku kei hokohoko atu pe 'a e 'isiū ko 'eni pea 'oku hā atu he kupu 4.
<p>Ngaahi tupu mei he feliliuaki e fetongi pa'anga 'i he pa'anga ki he ngaahi ngāue fakalakalaka</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko hono liliu 'o e pa'anga hū mai ki he ngaahi ngāue fakalakalaka ki he pa'anga Tonga na'e ma'u ai 'a e tupu fe'unga mo e TOP\$428,504.53.</p>	Kuo'osi solova 'a e 'isiū ko'eni.
<p>Pa'anga Hū atu – Fakahū ki he Kalasi Hala 'i hono fakahū 'e he ngaahi potungāue</p> <p>Fakamatala</p> <p>'Oku lahi 'aupito 'a e ngaahi fehalaaki 'i hono fakahū 'e he ngaahi potungāue 'enau ngaahi fakamole ki he Sisitemi Sun 'a ia na'e ma'u 'e he potungāue pa'anga hono vakai'i 'a e ngaahi fakamole na'e fakahū. Ko e lahi 'o e ngaahi fakahū hala ko 'eni ko e 21,620 'o fakakātoa ki he \$22 miliona.</p>	'Oku kei hokohoko atu pe 'a e 'isiū ko'eni pea 'oku hā atu 'i he kupu 4.
<p>Kehekehe 'i he pa'anga Fakamatala 'o e Tokoni ki he Patiseti</p> <p>Fakamatala</p> <p>'Oku fiema'u ke fakamahino 'a e 'uhinga 'oku 'ikai ke ma'u kakato ai 'a e patiseti ki he pa'anga tokoni ki he patiseti 'a e pule'anga 'i he fakamatala pa'anga pea pehē ki he nouti 9 'o e fakamatala pa'anga.</p>	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni
<p>Pa'anga Talifaki (Contingency Fund)</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e pa'anga talifaki 'oku hā he nouti 4 'o e fakamatala pa'anga 'oku fakakātoa ki he TOP\$3,663,319 'a ia 'oku hangē 'oku fakakau ai pea mo e TOP \$1.5milliona ko e fehū'aki pe 'i he ngaahi vouti ki he pa'anga talifaki.</p>	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni.

<p>Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā</p> <p>Liliu ‘i he ngaahi pa’anga no langa fale mo e ‘akauni talasiti</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e pa’anga ki he nō langa fale mo e pa’anga talāsiti ‘oku ‘i tu’ā ‘i he pa’anga hū mai mo e hū atu ka ‘oku tānaki mai ki he pa’anga ‘a e pule’anga ‘i he pangikē mo e seifi ‘i he ‘osi ‘a e ta’u fakapa’anga.</p>	<p>Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2018/19</p> <p>‘Oku kei hokohoko atu pe ‘a e ‘isiū ko ’eni.</p>
<p>Fakamatala fakahoa ‘o e patiseti mo e pa’anga totonu mo’oni.</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e patiseti mo e pa’anga mo’oni ‘o e pa’anga tokoni ki he patiseti ‘oku ‘ikai ke fakahā ‘i he fakamatala pa’anga.</p>	<p>Kuo solova ‘a e ngaahi ‘isiū ko ’eni.</p>
<p>Ngaahi me’ā ‘ikai fakakau he Fakamatala ki he Tupu mo e Mole</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e ngaahi ‘akauni eni ‘oku te’eki ke fakakau ki he fakamatala ko ’eni ka ‘oku fiema’u ke fakakau ‘i he fakamatala pa’anga ki he ta’u kaha’u ko e taha ‘o e ngaahi fakalelei ki he nga’unu ko ia ki he founa fakatauhitohi fakamāmani lahi ki hono lipooti ‘a e koloa mo e ngaahi mo’ua.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ngaahi tokoni ki he patiseti kuo ’osi ma’u pea mo ia te’eki ma’u; • Tupu mei he inivesimeni ‘a e pule’anga; • Tupu ‘i he ngaahi mo’ua te’eki tānaki; • Tupu ‘i he ngaahi nō fakavaha’apule’anga mo fakalotofonua; • Ngaahi tupu mo e mole mei he feliliuaki ‘o e liliu pa’anga muli; • Ngaahi ngāue kuo tamate’i mo toe lesisita fo’ou. 	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni tukukehe ‘a e tupu mei he inivesimeni kuo ’osi fakakau ‘i he fakamatala pa’anga.</p>
<p>Ikai ke vakai’i ma’u pē ‘a e ngaahi tipōsiti ‘oku te’eki ‘asi ‘i he lekooti pangikē.</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e ngaahi tipōsiti ‘oku te’eki ke ‘asi he pangikē fakataha mo e ngaahi tipōsiti ‘oku te’eki ke fakapapau’i ‘a e pa’anga hū mai ko ia ‘oku fiema’u ke vakai’i fakamāhina pea fakapapau’i.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni</p>
<p>Ngaahi Sieke te’eki ai ke toho</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e fakakātoa tānaki fakataha ‘o e ngaahi sieke na’e te’eki totongi toho mei he pangikē ‘oku fu’u lahi – ‘ikai ke fakahoko ma’u pē hono vakai’i mo fakatonutonu fakamāhina 3, 6 pe fakamāhina 12 ‘i he ‘osi ‘a e ta’u fakapa’anga’ ka kuopau ke fakahoko leva eni.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni. Vakai ki he kupu 10.</p>
<p>Pa’anga ‘oku to’o hangatonu ‘i he pangike</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi pa’anga ‘oku to’o hangatonu ‘i he ‘akauni pangike ka ‘oku ‘ikai fakapapau’i ‘a e ‘uhinga, koe’uhī’ ke tonu hono ‘akauni kinautolu’. ‘Oku tu’u laveangofua ai eni ke lava ke hoko ha ngāue hala kae ‘ikai lava ‘o ‘ilo pe ‘ikai fakapapau’i ‘a e ‘uhinga mo e taumu’ā ‘o e ngaahi to’o ko ’eni. ‘Oku fiema’u ‘a e ngāue fakataha mo e pangike ke fakamahino mai ‘a e ngaahi to’o ko ’eni.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni. Vakai ki he kupu 10.</p>
<p>Ngaahi mo’ua ‘ikai toe lava ‘o totongi mai</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku ‘i ai ‘a e mo’ua ‘oku kei lekooti ‘i he fakamatala pa’anga pea mei he kautaha, Sea Star Fishing Limited, ka ‘oku ‘ikai toe lele ‘a e kautaha ko ’eni neongo ‘oku kei lekooti ko e mo’ua ke tānaki. ‘Oku fe’unga e mo’ua e kautaha mo e TOP\$3,645,900 pea mo e totongi tupu ‘oku fe’unga mo e TOP\$5,618,014 ‘i he ’ene a’u ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2018.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni</p>

Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā	Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2018/19
<p>Ngaahi nō na’e ‘ikai fakamo’oni hono aleapau</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e aleapau ‘o e nō ‘a e kautaha City Assets (Molisi) pea mei he Pule’anga Tonga ‘oku te’eki ke fakamo’oni ‘a e aleapau ‘a ia ‘oku fe’unga ‘a e mahu’inga mo e TOP\$6,761,247 pea pehē ki he totongi tupu ko e TOP \$2,028,374 he’ene a’u ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2018.</p>	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko’eni
<p>Lesisita kakato e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘a e pule’anga</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku te’eki ke ‘i ai ha lesisita ki he kātoa ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘a e pule’anga. Ko e ‘uhī ‘oku te’eki ‘i ai ha lesisita, na’e faingata’ā ke fakapapau’i ‘e he ‘atita ‘a e mahu’inga ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku lipooti ‘i he fakamatala pa’anga ‘a ia ko e TOP\$239,683,843.</p>	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko’eni
<p>Te’eki ha tu’utu’uni ngāue ki hono holoki e mahu’inga (depreciate) ‘a e ngaahi koloa</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku te’eki ke ‘i ai ha tu’utu’uni ngāue ki hono holoki fakata’u ‘o e mahu’inga ‘o e ngaahi koloa ‘o fakatatau pea mo e holo honau mahu’inga mei hono ngāue’aki faka’aho. Ko e mahu’inga ‘o e ngaahi koloa he’ene a’u ki he ‘aho 30 Sune ko e mahu’inga pe na’e fakatau ‘aki.</p>	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko’eni
<p>Tupu mei he pangikē te’eki fakakau he fakamatala pa’anga.</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku ‘i ai ‘a e tupu mei he pangike te’eki fakakau he fakamatala pa’anga ‘oku fe’unga mo e TOP\$226,942.21 ‘a ia ko e pa’anga eni ‘i he pangike fakalakalaka pea ‘oku fiema’u ke fakakau ki he fakamatala pa’anga.</p>	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko’eni
<p>Ngaahi Sieke Fakafoki</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku lahi ‘a e ngaahi sieke na’e totongi mai ki he pule’anga kae fakafoki ‘e he pangike mei he ‘ikai ha pa’anga ‘i he ‘akauni na’e ‘omai mei ai e sieke. ‘Oku kau foki henī e ngaahi sieke fuoloa ‘oku lele ‘o a’u ki he ta’u fakapa’anga 2006/07. Ko e ngaahi sieke fakafoki ‘oku hoko ia ko e mole ‘i he pa’anga hū mai ‘a e pule’anga pea ‘oku faingata’ā hono kumi ‘a e kau kasitoma ko’eni ke totongi fakafoki mai ‘a e pa’anga mole ko’eni.</p>	‘Oku kei hoko pe ‘a e ‘isiū ko’eni. Vakai ki he kupu 10.
<p>Tauhi Malu ‘o e pa’anga te’eki fakahū ki he pangikē</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku mahino mei hono ngāue hala ‘aki ‘o e pa’anga ‘i he Va’ā ‘o e potungāue ‘i Vava’u ‘a e tu’u lavea ngofua ‘a e pa’anga te’eki fakahū ki he pangikē ki he faihala. Ko e pa’anga te’eki fakahū ki he pangikē ‘oku faingofua ‘aupito hono ngāue hala’aki kapau ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha ngaahi founiga ngāue ke’ne malu’i mo ta’ota’ofi ‘aki ‘ene hoko, pea ‘oku hulu’i mai ‘a e matavaivai ko’eni ‘i he palopalema na’e hoko. ‘Oku fiema’u ke fai hano lau fakatu’upakē ma’u pē ‘o e pa’anga ‘i ha taimi ‘oku ‘ikai tala koe’uhī ke mahino ma’u pe ‘oku maau he taimi kotoa pe.</p>	Kuo’osi solova ‘a e ‘isiū ko’eni

<p>Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā</p> <p>Lekooti Tau’atāina ‘oku tauhi ‘e he Potungāue</p> <p>Fakamatala</p> <p>Na’e ha mei hono vakai’i e ngaahi ‘inivesimeni ‘a e pule’anga pea mo e pa’anga malolo ‘oku kei tuku ‘i he Poate ki he Sino’i Pa’anga Mālōlō ‘oku ‘ikai ha lekooti tau’atāina ‘a e potungāue ki he ngaahi me’a ko ’eni. Ko ia ‘oku fakafalala pe ‘a e potungāue ki he fakamatala mo e mahu’inga ‘e ‘oatu mei he Poate kae’uma’ā ‘a e Pangikē koe‘uhí’ ke fakahū ki he fakamatala ki he ngaahi koloa mo e ngaahi mo’ua ‘o e pule’anga. ‘Oku fokotu’u atu ai ‘oku fiema’u ke tauhi pē ‘e he potungāue ha’ane lekooti tau’atāina kae ‘oua ‘e fakafalala pe he mahu’inga ‘e ‘oatu ke hoko ia ko e me’a sivi ke’ne fakapapau’i mo fakahoa mo e lekooti ‘e ‘oatu ke mahino ‘oku tonu pea kakato.</p>	<p>Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2018/19</p>
<p>Ngaahi Me’ā na’e hoko hili e ta’u fakapa’anga ‘oku ne uesia ai ‘a e ngaahi fika ‘i he fakamatala pa’anga.</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku te’eki ke fakahoko ‘e he potungāue hano vakai’i ‘o e ngaahi me’a ‘oku hoko he hili e ‘aho 30 ‘o Sune ‘e lava ke’ne uesia ‘a e ngaahi mata’ifika mo e lipooti ‘o e ngaahi me’a fakapa’anga ‘a e pule’anga ‘i he ta’u fakapa’anga.</p> <p>‘Oku lekooti pea mo fakatonutonu ma’u pe ‘e he potungāue ‘a e ngaahi me’a ‘oku felāve’i mo e ta’u fakapa’anga kuo ’osi ‘i he ta’u fakapa’anga ko ’eni ki he ngaahi me’a ne te’eki ke fakahū ki he fakamatala pa’anga. Ka ‘i ai ha ngaahi me’a na’e toki ‘ilo ki mui hili ‘o e ta’u fakapa’anga ‘o hangē ko ha me’a na’e toki ‘ilo he ta’u fakapa’anga 2018/19 ka ‘oku felāve’i pea mo e ta’u 2017/18 ‘e fakahū ia he fakamatala pa’anga ‘o e 2018/19 ko e ngaahi fakatonutonu ki he ta’u kuo’osi.</p> <p>‘Oku ‘ikai ke fenāpasi ‘eni mo e fiema’u ‘a e Sipinga Tauhitohi Fakavaha’apule’anga ‘o e Fakamatala Pa’anga Fakapule’anga IPSAS 14 - Ngaahi me’ā na’e hoko hili e ta’u fakapa’anga, ‘a ia ‘oku fiema’u ke fakahū ‘i he nouti ki he fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi me’ā ni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fakatonutonu ‘o e ngaahi mata’ifika ke’ne ‘omi e uesia ‘e hoko he tupu mei he ngaahi me’a ko ’eni he ‘osi e ta’u fakapa’anga. • Fakahū ‘i he nouti ki he fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi me’a ‘oku ‘ikai ke lava ke toe fakatonutonu ai e mata’ifika ka ‘oku fiema’u ke fakamatala’i ‘i he nouti. 	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni.</p>
<p>Vakai’i ‘o e ngaahi fakatamaki ‘e ala solova, te’ne uesia ‘a e hoko mai</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko hono vakai’i mo sivi’i ‘o e ngaahi fakatamaki ‘e malava hoko mai ‘i he potungāue ke’ne uesia ai ‘a e fakamatala pa’anga ‘oku te’eki fakahoko pea ‘oku kei ‘i he tu’unga tatau pe mo ia na’e lipooti ‘i he ta’u kuo ’osi.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni.</p>
<p>Vakai’i ‘a e ngaahi founiga ngāue malu’i</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku fakahangatonu eni ki he Va’ā ‘Atita Fakalotongāue ko e konga mahu’inga ‘o e fatongia malu’i ‘o e ngaahi founiga ngāue. Ke toe longomo’ui ange ‘a e Va’ā’ni ‘i hono vakai’i ‘o e ngāue lelei mo mālohi ‘a e ngaahi founiga ngāue malu’i tautaufitio ki he levolo ‘o e fakahoko ngāue.</p>	<p>‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni.</p>

Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā	Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2018/19
<p>Ngaahi Sino Fekau’aki</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e Ngaahi Sino Fekau’aki ‘oku fakamatala’i ia ‘i he Sipinga Tauhitohi Fakavaha’apule’anga ‘o e Fakamatala Pa’anga Fakapule’anga (<i>IPSAS 20</i>) ko e ngaahi sino fekau’aki ‘oku kau ai ‘a e</p> <p>(a) kau taki ‘o e pule’anga pea mo ha ngaahi pisinisi ‘oku ‘anautolu (c) fāmili ofi pe maheni ‘o e kau taki ‘o e pule’anga (f) kautaha pe pisinisi ‘o ha famili ofi ‘o e kau taki e pule’anga (h) kautaha pe pisinisi ‘o ha hoa ngāue ‘o e kau taki ‘o e pule’anga Ka ‘i ai ha ngaahi fengāue’aki fakapisinisi mo e ngaahi sino fekau’aki ko ’eni pea ‘oku fiema’u ke lipooti pea faka’asi ia ‘i he fakamatala pa’anga ‘i he founiga ‘oku fiema’u ‘e he <i>IPSAS 20</i> ‘o kau ai ‘a e;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lisi ‘o e ngaahi sino fekau’aki kotoa pē - Ngaahi fengāue’aki fakapisinisi kotoa pe mo e ngaahi sino ko ’eni pea pehe ki hono mahu’inga fakapa’anga. - Ngaahi monū’ia fakapa’anga mo e monū’ia kehe kotoa pe ‘a e kau taki ‘o e pule’anga 	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko ’eni
<p>Sipinga Fakamatala aka-Tauhitohi</p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e nga’unu mei he founiga fakatauhitohi ‘oku lipooti pē ‘a e fehu’aki fakapa’anga ki he founiga fakatauhitohi ‘oku tānaki mai ki ai hono lipooti ‘a e ngaahi koloa mo e mo’ua ‘o e pule’anga na’e kamata ia ‘i he ta’u 2007/08. I he’ene a’u mai ki he ta’u’ni ‘oku si’isi’i ha fakalakalaka. ‘Oku fiema’u ha taimitēpile pau mo ha palani ngāue ke fakahoko ‘aki ‘a e ngāue ko ’eni ke mahino ‘e a’usia ‘a e taumu’a.</p>	‘Oku te’eki pe ke toe ‘i ai ha fakalakalaka kimu’ā ‘i he ‘isiū ko ’eni.

2.4 ‘Atita’i ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga fakakuata ki he Pa’anga Hū Mai mo e Pa’anga Hū Atu

Na’e kakato hono ‘atita’i ‘a e kuata ‘e tolu ‘o e ta’u fakapa’anga pea na’e ‘oatu ‘a e Tala Fakakaukau Haohaoa ‘oku tonu pea kakato pe ‘a e fakamatala pa’anga fakakuata ‘i hono lipooti e ngaahi me’a fakapa’anga ki he kuata ko ia. Ko e ngaahi kuata na’e kau ki ai ‘a e:

- i. Siulai 1 ki he Sepitema 30, 2018;
- ii. ‘Okatopa 1 ki he Tisema 31, 2018; mo e
- iii. Sanuali 1 ki he Ma’asi 31, 2019.

Ko e tefito’i ‘isiū na’e ‘ohake fekau’aki pea mo e teuteu’i ‘o e fakamatala pa’anga fakakuata ‘oku ‘ikai ke faipau ki he taimi ‘oku fiema’u ‘e he *Lao ki hono Pule’i e Ngaahi Me’a Fakapa’anga ‘a e Pule’anga 2002*. Ko e ngaahi kuata kotoa ‘e tolu na’e toki a’utaki mai ki he ‘ofisi ‘o e ‘atita ke ‘atita’i ‘i he ‘aho 23 ‘o Sanuali, 2020. Ko e a’utaki mai ko’eni kuo’osi tomui ‘aki e māhina ‘e 6 ki he 12 mei he taimi ‘oku tu’utu’uni’i ke fakakakato ai pea ‘oku fiema’u ‘a e tokanga lelei ke fakapapau’i ‘oku teuteu’i ‘o maau ki hono taimi ‘oku fiema’u ai.

2.5 Fakamatala Pa’anga ki he Pa’anga Talāsiti ‘a e Pule’anga 2014-15

Na’e ‘oatu ‘a e Tala Fakakaukau Haohaoa ‘i he ‘aho 22 ‘o Sanuali, 2019 ki he fakamatala pa’anga ‘a e Pa’anga Talāsiti ‘a e pule’anga ki he ta’u na’e ngata ‘i he ‘aho 31 ‘o Ma’asi, 2015.

VAHE 3: NGAahi POTUNGĀUE MO E NGAahi KAUTAHA ‘A E PULE’ANGA (MDAs).

3.1 Fakamā’opo’opo

Na’á mau fakakakato ‘a hono ‘atita’i ‘o e ‘iuniti ‘e 36 (‘i he ngaahi Potungāue mo e ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga, MDAs), ngaahi tohi fakamo’oni ‘atita ‘e 200 pea mo e ‘atita mo e fale’i makehe ‘e 1.

Na’á mau ‘oatu ‘a e ngaahi fokotu’u ‘e 445. ‘Oku’mau fakakau atu foki mo e ngaahi tohi tali mei he ngaahi Potungāue ‘a ia kuo a’utaki mai.

3.2 Puipuitu’ā

Ko e fatongia fakamatala pa’anga ‘a e Pule’anga ‘oku tāfataha pe ia ‘i he Potungāue Pa’anga, ‘a ia ko hono fa’u ‘o e Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga ‘o e ta’u fakapa’anga takitaha. Ko e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga ‘oku ‘ikai ke’ nau fa’u ha fakamatala pa’anga ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga.

Kaneongo ia, ko e ngaahi Potungāue kotoa pē ‘oku’ nau tokanga’i, fakahoko, mo tauhi lēkooti ‘a e kotoa ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga kotoa pē ‘o fakatatau pea mo e founiga tauhitohi fakapa’anga ‘a e Pule’anga ‘o hangē ko e tu’utu’uni ‘a e lao. ‘Oku’mau fakahoko leva hono ‘atita’i ‘o fakatatau pē mo e tu’utu’uni ‘a e lao ki hono tokanga’i e malu mo hono ngāue’aki e pa’anga mo e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga.

‘Oku’mau fakahoko hono ‘atita’i ‘o e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga ‘oku’ hokohoko pe ‘o ‘ikai li’aki ‘i ha vaha’a taimi. ‘A ia ‘oku’mau palani mo fakahoko ‘a e ‘atita mei he taimi na’e ngata ai ‘a e ‘atita fakamuimui ‘o a’u mai ki he taimi ‘oku kamata ai ‘a e ‘atita ko ‘eni. ‘Oku’mau toe fakahā foki ‘i he ‘emau ngaahi tohi ki he kau pulengāue ‘a e vaha’a taimi ‘oku fakahoko ai ‘a e ‘atita.

Ko e ngaahi ola ‘o ‘emau ‘atita’ na’á mau ma’u ia mei he ‘emau ngaahi founiga faka’atita na’e fokotu’u pē ‘o fakataumu’ā ki hono sivi mo vakai’i ‘a e ngaahi founiga fakatauhitohi mo e fakahoko fatongia ‘a e Potungāue takitaha. Pehē foki, na’e ‘ikai ke’ mau sivi faka’auliliki ‘a e ngaahi founiga ngāue pea ‘e ‘ikai malava ke pehē ko e fakamatala faka’auliliki ‘eni ‘o e ngaahi matavaivai kātoa, pe ko e kotoa ‘o e ngaahi fakalelei ke fakahoko.

3.3 Ngaahi Ola ‘o e ‘Atita’ mo e Ngaahi Fokotu’u

3.3.1 Potungāue Pa’anga Hū Mai mo e Tute (MoRC) – ‘Ofisi Tukuhau Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Mē 2017 – Sanuali 2019 (māhina ‘e 21)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

<i>Ngaahi ta’u ki mu’ā</i>	<i>Tu’unga lolotonga</i>
Tukuhau ‘o e Vāhenga ‘a e Pule’anga	Te’eki ha fakalelei ki ai
Fakafehoanaki ‘o e tukuhau mei he ngaahi Pisinihi Iiki	Te’eki ha fakalelei ki ai
Koloa tauhi tu’uma’u ‘ikai ke ‘i he ‘Ofisi	Te’eki ha fakalelei ki ai
Ngaahi mo’ua te’eki ke tānaki	Te’eki ha fakalelei ki ai
Ikai fakakakato ‘a e lesisita ‘o e Tohi loka	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga tauhi

Na'e fakafiemālie pe 'a e lau 'o e pa'anga.

e. Pa'anga hū mai mo hono fakahū pangikē

Kātoa 'o e pa'anga' na'e tali totongi pea fakahū ki he pangikē.

f. Ngaahi lau'itohi talitotongi na'e kaniseli

Na'e fakatokanga'i 'e he 'Atita 'a e ngaahi lau'itohi talitotongi na'e kaniseli lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita. 'Oku hoko atu 'a e ngāue 'i he 'elia ko eni 'pea 'e toki lipooti mavahe ia.

3. Pa'anga Hū Mai

a. 'Ikai ke fakahū taimi totonu 'a e foomu Tukuhau mei he vahe kaungāue fakapule'anga
Ko e ngaahi lekooti 'o hono fakafehoanaki 'a e Tukuhau 'o e ngaahi vahe fakapule'anga na'e 'ikai ke fakahoko 'i hono taimi totonu. Ko e taha, na'e 'ikai ke hā 'a e sitapa 'o e Potungāue Pa'anga Hū Mai ke fakamahino kuo a'utaki mai 'a e ngaahi foomu Tukuhau mei he ngaahi potungāue. Ko e ngaahi matavaivai' ni na'e hā atu 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u ki mu'a ka na'e te'eki ke fai ha tokanga ki ai.

Ko hono tōmui ange 'a hono fakahū taimi totonu 'o e 'Tukuhau' te'ne fakatupu 'e ia 'a e toe tānaki atu ki he ngaahi mo'ua 'o e kau totongi tukuhau. 'I he'ene tupu ko ia 'e to e 'alu hake ai pe 'a e ngaahi mo'ua, 'e toe lōlōa ange ai 'a e vaha'a taimi 'o e totongi tomui.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fai leva 'e he Potungāue ha tokanga ke toe fakamamafa'i ange 'a hono fakahū taimi totonu mai 'o e ngaahi Fakamatala Tukuhau.
2. Ke fakatokanga'i ko ha maumau'i mamafa eni 'o e founiga ngāue 'o kapau 'e toe hoko 'i ha tokotaha tatau.

e. 'Ikai ke fakahoko 'a hono fakahū fakamāhina 'o e Tukuhau Ngāue'aki

Ko e ngaahi kautaha lalahi 'e ni'ihi na'e 'ikai ke' nau fakahū 'a 'enau ngaahi Tukuhau Ngāueaki 'i he taimi totonu 'i he 'aho kuo tukupā ki ai pea mo e ngaahi kautaha 'e ni'ihi 'oku 'ikai pe ke maau mai ki he Potungāue Tukuhau 'a 'enau ngaahi Tukuhau Ngāue'aki.

Ko e tomui ange 'o e fakahū mai 'o e ngaahi Tukuhau Ngāue'aki' 'e to e fakautuutu ai 'a e toe tupu 'o lahi ange 'a e ngaahi totongi tautea pea pehe foki ki he ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke toe fakamamafa'i 'e he Potungāue 'a e ngaahi fiema'u ki hono fakahū atu 'o e Tukuhau Ngāue'aki.

f. Totongi tōmui

'Oku toe lahiange 'a e ngaahi totongi tōmui 'o e Tukuhau Ngāue'aki.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke toe fakakaukau'i ange 'e he Potungāue 'a e me'a 'oku hā atu 'i 'olunga, ke fakamamafa'i 'a e ngaahi totongi Tukuhau ke 'i hono taimi totonu pea ke si'si'i ange ai ha toe totongi tōmui.

4. Ngaahi Mo'ua

'Oku toe lahiange 'a e ngaahi mo'ua tukuhau ke tānaki mai 'aki 'a e \$97,202,467.92 mei he 'atita fakamuimui.

Ngaahi fokotu'u

5. Ke fakahoko leva 'e he Va'a'ni hono tānaki mai e ngaahi mo'ua 'oku te'eki tānaki mai 'aki ha ngaahi founiga taau mo fakapotopoto.

5. Koloa Tauhi Tu'upau kuo mole

Ko e koloa tauhi tu'upau na'e mole 'i he 'a'ahi fakamuimui 'a e 'Atita 'oku kei mole pe.

Ngaahi fokotu'u

6. Ke fakahoko 'e he Potungāue ha fakamatala kakato 'o e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi koloa tu'upau 'oku kei mole mei he 'Ofisi.

3.3.2 Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute (MoRC) – Va'a 'Ofisi Tukuhau, Vava'u, Vaha'a taimi na'e 'atita'i: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai faipau ki he Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi.

a. Lau 'o e pa'anga.

Na'e fakafiemālie pe 'a e lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Pa'anga Hū Mai mo e Tohi Pa'anga

Kātoa 'o e pa'anga talitotongi 'a e 'Ofisi Tukuhau Vava'u na'e lekooti 'i he tohi lekooti, pea fakahū ki he Pangikē 'i he taimi totonu.

f. Pass Book

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fetu'utaki leva 'a e 'Ofisa Pule (OIC), ki he OIC ki mu'a' ke'ne 'omai ha fakamatala fakaikiiki ki he seifi he ko e koloa ia 'a e pule'anga pea 'ikai ko ha toe taha.
2. Ko hono ma'u mai 'o e Tohi Lekooti talitotongi mei he seifi ke 'oatu ki he 'Atita ke fakapapau'i.
3. Ke tauhi ma'u pe 'a e pass book he 'Ofisi 'i he taimi kotoa pē 'o hangē ko e fiema'u 'a e Tu'utu'uni Ngāue Faka-Falepa'anga. 2010.

Tali mei he 'Ofisi Tukuhau Vava'u

Tali 'a e fokotu'u 'e he OIC.

3. Pa'anga Hū Mai

Ko e pa'anga hū mai na'e tauhi malu, lekooti kakato ki he tohi pa'anga.

4. Pa'anga Hū Atu

a. 'Ikai lekooti lelei 'a e tohi loka 'o e me'alele

Ngaahi fokotu'u

4. Ke fakakakato 'e he faka'uli 'o e P.1744 'i he taimi kotoa pē 'a hono lekooti 'o e tohi loka 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e PSC 2010 pea mo e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2010.
5. Ke vakai'i ma'u pe 'e ha 'ofisa mā'olunga 'a e tohi loka ke ta'ofi ha'ane to e hoko 'a e 'isiū'ni 'i he kaha'u.

Tali mei he 'Ofisi Tukuhau Vava'u

Tali 'a e fokotu'u 'e he OIC.

e. ‘Ikai ke fakahoko hono vakai’i tau’atāina ‘o e tohi loka ‘a e P1744

I he ikai ke lekooti kakato ‘a e tohi loka ‘o e salio te misini P.1744 ‘oku’ne fakahā mai ‘a e ‘ikai ke fakahoko ‘e ha ‘ofisa mā’olunga ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘a e tohi loka ‘o e P.1744.

Ngaahi fokotu’u

6. Ke fakafatongia’i ha ‘ofisa mā’olunga ke’ne fakapapau’i ko e vakai’i ‘o e tohi loka’ ‘oku fakahoko ‘i hono taimi totonu ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he ‘Ofisi Tukuhau Vava’u

Tali ‘a e fokotu’u ‘e he OIC.

5. Lekooti ‘o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu’upau

Ngaahi fokotu’u

7. Ko e OIC, ke’ne fakahoko ‘a e fatongia ‘o e tauhi ke maau mo fakakakato ‘a e Lesisita ‘o e ngaahi Koloa Tauhi Tu’upau ‘i he taimi kotoa pē ‘o hangē ko e fiema’u ‘a e Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he ‘Ofisi Tukuhau Vava’u.

Tali ‘a e fokotu’u ‘e he OIC.

3.3.3 Potungāue ‘a e Pa’anga Hū Mai mo e Tute (MoRC) – ‘Ofisi Tukuhau, ‘Eua. Vaha’a taimi ‘o e ‘atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (mahina ‘e 42)

1. -Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Fakahū tomui e pa’anga talitotongi ki he pangike Mo’ua tukuhau mai.	Te’eki ha fakalelei ki ai Te’eki ha fakalelei ki ai

2. Pa’anga Talitotongi.

a. **Lau ‘o e pa’anga**

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Epeleli, 2019.

e. **Pa’anga Hū Mai mo hono fakahū ki he Pangikē**

Ko e kātoa ‘o e pa’anga na’e tānaki lolotonga ‘a e vaha’a taimi ‘o e ‘atita na’e tali totongi pea fakahū ki he pangikē.

f. **‘Ikai fakahoko ‘a e vakai’i tau’atāina**

Na’e ‘ikai ke fakahoko ha vakai’i tau’atāina ‘o e ngaahi lekooti mo e fakahū pa’anga ki mu’ā ‘i hono fakahū ‘o e pa’anga ki he pangikē ‘i he vaha’a taimi ‘o Sepitema 2015 ki he 18 ‘o ‘Okatopa 2019. Na’e toki fakahoko ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘i he hiliange ‘o e ‘aho 18 ‘Okatopa ‘o a’u ki Fepueli 2019. Na’e ‘oatu ‘a e fakalotolahi mei he ‘Atita ke hokohoko atu ai pe ‘a e ngāue lelei ko eni.

Ngaahi fokotu’u

1. Ki he IRD ‘Eua ke hokohoko atu ‘a hono fakahoko ‘o e vakai’i tau’atāina ‘o e fakahū pa’anga pea mo hono lekooti.

h. **Tōmui ‘o e fakahū pa’anga**

Neongo ‘oku kei hoko pe ‘a e tōmui ‘o e fakahū pangikē, ka na’e hā mai ‘a e holo ‘o e lahi ‘o e ngaahi talitotongi na’e fakahū tōmui. Na’e ‘ikai ke fakahā ha ‘uhinga lelei ki he tōmui ‘o e fakahū pa’anga ki he pangikē mei he ‘ofisa ‘oku’ne fakahoko ‘a e fatongia’ni.

Ngaahi fokotu’u

2. ‘Ofisa Tauhitohi ke fakahoko ‘a e fakahū pa’anga ‘i hono taimi totonu pe toe vave ange.

i. Fehalaaki ‘a e fakahū ki he Tohi Pa’anga

Ko e talitotongi ‘e nima (5) na’e ‘ikai tonu hono fakahū ki he tohi pa’anga.

Ko hono fetongi/liliu ‘a e fakaikiiki ‘o ha talitotongi ‘oku tapui mamaifa ia ‘e he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010 he tala fakapatonu ai, ko e fatongia ‘o e tokotaha tānaki pa’anga ke lekooti kakato ‘a e fakaikiiki ‘o e ngaahi talitotongi ‘i he tohi pa’anga, kupu 56 ‘o e Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Ngaahi fokotu’u

3. Ko e ‘ofisa vakai’i tau’atāina ke’ne fakapapau’i ‘oku tonu ‘a hono fakahū ‘o e fakaikiiki ‘o e talitotongi ki he tohi pa’anga.

k. Hala hono lekooti ‘o e ‘aho ‘i he Tohi Pa’anga

I hono vakai’i ‘o e tohi pa’anga na’e fakatokanga’i ‘a e lahi ‘o e kehekehe ‘i he ‘aho ‘o e lau’itohi talitotongi pea mo ia ‘oku hā ‘i he tohi pa’anga.

Ngaahi fokotu’u

4. Ki he ‘ofisa tanaki pa’anga, ke ta’ofi ‘a e ngaahi fakahū lekooti hala ko ‘eni ‘i he tohi pa’anga.
5. Ke fakahoko ‘e he Fakafofonga Pule’anga hano vakai’i tau’atāina ‘o e tohi pa’anga pea fakapapau’i ‘oku ‘ikai toe hoko eni.

l. ‘Ikai kakato ‘a e sivi ‘e he Falepa’anga

I hono vakai’i ‘o e tohi talitotongi, tohi pa’anga, mo e lekooti ‘o e T-9, na’e fakatokanga’i ko e ngaahi fakahū pa’anga ‘e ni’ihī na’e ‘ikai fakamo’oni ‘a e Tauhi Pa’anga, ‘aho, mo hono sitapa’i ‘o e ngaahi fakahū pa’anga. Ko e fakamo’oni, ‘aho, mo e sitapa ‘o e tohi pa’anga ‘e he Falepa’anga ko e fakamo’oni pau ia kuo kakato ‘a hono sivi ‘a e lekooti ‘o e fakahū pa’anga.

Ngaahi fokotu’u

6. Ke fakapapau’i ‘i he Falepa’anga ko e tohi pa’anga ke fakamo’oni ma’u pe, ‘aho pea mo hono sitapa’i ‘i he kakato ‘a hono fakahū ‘o e pa’anga hū mai.

3. Pa’anga Hū Mai

a. Ngaahi mo’ua te’eki ke tānaki – ‘ikai ha lesisita ‘oku tauhi ‘e he ‘Ofisi Tukuhau ‘Eua

‘Oku ‘ikai ha tohi lesisita ke tauhi ‘e he “Ofisi Tukuhau ‘Eua ‘o e ngaahi mo’ua tukuhau te’eki totongi mai. Ko e ‘isiū ko ‘eni na’e ‘oatu ia ‘i he lipooti ‘atita fakamuimui. Ko e fakamatala mai, ko e ngaahi mo’ua te’eki ke tānaki mai ‘oku tokanga’i pe ia ‘e he ‘Ulu’i ‘Ofisi, Nuku’alofa. Kupu 75(1) ‘o e Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010 ‘oku’ne fokotu’u mai ki he MDAs ke tauhi ha lesisita ‘o e ngaahi mo’ua te’eki ke tānaki.

Ngaahi fokotu’u

7. Ke tauhi ‘e he ‘Ofisi Tukuhau ‘Eua ha lesisita ‘o e ngaahi mo’ua tukuhau ‘oku te’eki ke tānaki mai ‘i ‘Eua..

e. ‘Ikai maau hono faile ‘o e ngaahi fakamatala tukuhau

I he feinga ke fakamo’oni’i ‘oku tatau tofu pe ‘a e tukuhau na’e talitotongi pea mo ia ‘i he fakamatala tukuhau (tukuhau pa’anga hū mai, tukuhau vāhenga, pe Tukuhau Ngāue’aki). Na’e lahi mo e ngaahi talitotongi na’e ‘ikai ke faile ‘a honau fakamatala tukuhau ‘i he takitaha faile tukuhau ‘a e tokotaha totongi tukuhau ko ia’. Na’e lahi ‘a e ngaahi fakamatala tukuhau na’e kei fokotuna pē te’eki ai ke faile. Na’e fakahoko ki he ‘ofisa fakahoko fatongia ‘a e fiema’u ke faile’i ‘a e fakamatala tukuhau takitaha ki he faile ‘a e kau tukuhau ‘i he taimi pe ko ia’.

Ngaahi fokotu’u

8. Ko e ‘ofisa ‘e taha pē ‘o e ‘Ofisi Tukuhau ‘Eua ke’ne fakapapau’i ko e fakamatala tukuhau kotoa kuo ma’u mai pea mo totongi ke faile leva ki he faile tukuhau ‘a e tokotaha takitaha.

4. Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai ha lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau

'I hono fehu'ia 'o e lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau, na'e fakahoko mai 'oku ikai ke 'i ai ha'a' nau lesisita koloa tauhi tu'uma'u.

Ngaahi fokotu'u

9. Ke kamata ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u pea ke tauhi ma'u pē.

3.3.4 Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute (MoRC) – Va'a 'o e Tute, Vava'u Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Fakahū tōmui 'o e pa'anga tānaki ki he pangikē	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Pa'anga na'e lau

Na'e fakafiemālie pe 'a e lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tohi Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Kātoa 'o e pa'anga talitotongi na'e lekooti 'i he tohi pa'anga pea fakahū ki he Pangikē 'i hono taimi totonu.

3. Pa'anga Hū Mai

Ko e pa'anga na'e tānaki 'e he Va'a 'o e Tute, Vava'u na'e maau, lekooti kakato ki he tohi pa'anga. Na'e 'i ai mo e ngaahi mo'ua tukufuoloa fe'unga mo e \$45,311.05.

Ngaahi fokotu'u

1. 'Oku 'i he malumalu 'o e OIC 'a hono tānaki 'o e ngaahi mo'ua fe'unga mo e TOP\$45,311.05 pea ke fakahoko 'i he vavetaha hangē 'oku fekau'i 'e he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a Tute, Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

4. Ngaahi fakamole

a. 'Ikai faile 'a e aleapau ngāue fakafo'ou 'o ha kalake lau'aho.

Na'e 'ikai ke tauhi maau 'a e lekooti 'o aleapau ngāue hono fakafo'ou 'o e ngāue 'a e kalake lau'aho.

Ngaahi fokotu'u

2. Ko e OIC ke'ne fakapapau'i 'oku tauhi maau 'a e ngaahi aleapau ngāue 'akinautolu kalake lau'aho 'i he taimi kotoa 'o hangē ko e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a Tute, Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

5. Lesisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e fakapapau'i 'e he 'Atita ko e Va'a 'o e Tute – Vava'u na'e 'ikai pe ke'nau toe fakakakato pe tauhi 'a hono Lesisita 'o e ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau. 'Ikai ha lave mei he Va'a'ni fekau'aki mo e 'isiū.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'e fakahoko ha Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau pea ke tauhi mo fakakakato ma'u pe 'i he 'Ofisi pea ke faingāmalie foki ki he 'Atita 'i he 'a'ahi ka hoko.
4. Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he Va'a'ni ke 'i ai hano tohi lesisita fakatatau ki he fiema'u 'a e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a Tute, Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3.3.5 Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute (MoRC) – Va'a 'o e Tute Ha'apai Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Pa'anga Talitotongi

a. Pa'anga na'e lau

Na'e fakafiemālie pe 'a e lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Katoa 'o e pa'anga na'e tanaki lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he Tohi Pa'anga pea fakahū ki he Falepa'anga mo e Pangikē Langa Fakalakalaka 'a Tonga 'i hono taimi totonu.

2. Pa'anga Hū Atu

Kotoa 'o e ngaahi pa'anga hū atu 'a e Va'a'ni na'e fakamo'oni 'oku maaupē. 'A ia ko e ngaahi pepa poupou kotoa pe na'e tauhi kakato pea fakahoko mo e fakafohoanaki fakamāhina ki he Falepa'anga – Ha'apai.

3. Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he Va'a'ni. 'Oku mahu'inga ke 'i ai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a'ni pea ke tauhi lelei 'a e lekooti 'i he taimi kotoa pē.

Ngaahi fokotu'u

1. Potungāue Pa'anga Hū Mai & Tute – Va'a Ha'apai ke fakahoko hano lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u pea ke lekooti ai 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau kotoa 'a e Va'a'ni.
2. Ko e Va'a'ni ke 'ne fakapapau'i ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tu'upau ke fakakakato ma'u pe 'i hono taimi totonu, pea 'i he taimi 'o e fakatau koloa.

Tali me he Va'a Ha'apai

Mei he OIC 'oku taubi pe 'i he Va'a Tute, Nuku'aloa 'a bono fakatahataha'i 'o e lesisita 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

3.3.6 Potungāue ki he Fakamaau'anga.

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Me 2015 – 'Okatopa 2018 (māhina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Tohi pangikē mavahe	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Totongi ngaahi lesisita 'o e tohi ta'u, tohi mali mo e tohi pekia	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Tohi vouti	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Koloa Tauhi Tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Ma'u'anga Pa'anga Hū mai

a. Fakatau atu 'o e ngaahi tohi/lekooti fakalao

Na'e 'ikai faitatau 'a e Tohi Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai mo hono lau 'o e ngaahi toenga Koloa Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai 'a e Potungāue. Na'e makatu'unga eni 'i he 'ikai ke fakakakato 'a e Tohi Lesisita 'o e Pa'anga Hū Mai. Na'e toe fakahoko 'a hono lau 'o e koloa 'e he 'Atita 'i he 'aho 12 'o Novema, 2018.

Ngaahi fokotu'u

1. Fiema'u ke fakapapau'i 'oku fakahoko kakato 'a hono lesisita 'o e pa'anga hu mai pea lekooti 'a e ngaahi koloa fakalao 'oku fakatau 'e he Potungāue 'o hangē ko e kupu 58(4) 'o e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010..

e. Fakakakato 'o e lesisita 'o e Ngaahi Tohi Kole – Pa'anga Malu'i kae toki fakafoki.

I hono fakafehoanaki 'o e lesisita 'i he 'aho 30 'o Novema, 2018 na'e ma'u ai 'a e hulu \$900. Koe'uhī ko e hulu ko 'eni, pea koe'uhī na'e 'ikai tauhi ha lesisita 'o e ngaahi tohi kole'ni 'o a'u mai ki he 'aho 18 'o 'Epeleli, 2018 na'e fakakātoa ai 'a e \$20,750 na'e fakahū ki he Falepa'anga, 'oku 'i ai 'a e veiveiu pe ko e kātoa 'eni ki he ngaahi tohi kole na'e ma'u', pea mo fakapapau'i ko e hulu totonu 'eni na'e totonu ke fakafoki.

Hounga'ia 'i he ngāue na'e fakahoko 'e he Potungāue ki hono fakakakato 'o e ngaahi lesisita mo e faka'amu 'e hokohoko pehē atu ai pē 'i he taimi kotoa.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke tauhi pe 'a e hulu \$900 koe'uhī ko e 'ikai lava fakapapau'i mei he lekooti hono tukunga totonu ke totongi fakafoki.
3. Ke fkakahū 'a e lesisita 'o e ngaahi tohi kole mo e pa'anga malu'i 'oku totongi mai ke a'u mai mo kakato 'i he taimi kotoa pē.

3. Pa'anga Hū atu

a. Tohi Loka

'I he saliote misini 'e 13 ko ia 'a e Potungāue, ko e saliote misini ai 'e 3 na'e 'ikai ke fakahoko 'a hono vakai'i ma'u pē 'e ha 'ofisa mā'olunga.

'Oku 'ikai ke faipau eni mo e Kupu 90(6) 'o e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke fakapapau'i 'e he Potungāue 'oku 'i ai ha 'ofisa ma'olunga 'oku'ne vakai'i mo fakamo'oni 'a e tohi loka 'o e ngaahi saliote misini 'a e Potungāue 'i he taimi totonu ke faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

3.3.7 Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone – Va'a 'i Vava'u Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Ke fakapapau'i 'oku ma'u 'a e tohi talitotongi 'i he 'uluaki 'oatu 'o e tatau mo'oni 'o ha tohi fa'ele	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Founga hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Tohi loka	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tohi pa'anga mo e tohi talitotongi

Ko e kotoa 'o e pa'anga hū mai lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he tohi pa'anga pea mo e Fale Pa'anga mo e Pangikē 'i hono taimi totonu.

3. Fakamole

Ko e ngaahi fakamole lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e fakafiemālie mo kakato hono lekooti 'o tauhi 'i he 'Ofisi.

4. Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e lesisita pea fakakakato neongo na'e 'ikai ke tatau 'a e fotunga pea mo ia 'oku hā 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010. Ko hono fakakātoa fakamuimui 'o e lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau na'e 'i he 'aho 30 'o Sune 2018.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he 'ofisa tauhi ke'ne fakakakato 'a hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he taimi kotoa pē pea ke vakai'i fakakuata 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a ī Vava'u

Tali 'a e fokotu'u.

5. Tohi Loka

a. 'Ikai lekooti 'a e tohi loka.

Ko e lekooti 'o e tohi loka na'e 'ikai ke kakato.

Ngaahi fokotu'u

2. Ko e 'ofisa faka'uli 'o e ongo saliote misini P.1644 mo e P.1838 ke fakakakato 'i he taimi kotoa pe 'a hono lekooti 'o e tohi loka ke faipau ki he Tu'utu'uni PSC 2010 pea mo e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

e. 'Ikai ha vakai'i tau'atāina 'o e tohi loka 'o e **P.1644 mo e **P.1838****

Na'e 'ikai ke fakahoko 'e ha 'ofisa ma'olunga 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e tohi loka 'o e ongo saliote misini.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakapapau'i 'e he Va'a 'ni 'oku 'i ai ha 'ofisa mā'olunga 'oku tuku ke'ne tokanga'i hono vakai'i 'o e ngaahi tohi loka 'oku 'i he taimi totonu 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a ī Vava'u

Tali 'a e fokotu'u.

3.3.8 Potungāue ki he Fakamaau'anga – Va'a Ha'apai.

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e 'ikai ha matavaivai ke muimui'i 'i he lipooti 'atita ki mu'a.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

b. Pa'anga Hū mai mo e Tohi Pa'anga

Ko e kotoa 'o e pa'anga hū mai lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he tohi pa'anga pea mo e Fale Pa'anga mo e Pangikē 'i hono taimi totonu.

c. Ngāue hala'aki 'e he 'ofisa tānaki pa'anga 'a e pa'anga 'a e pule'anga

Na'e hoko 'a e ngāue hala'aki 'e he 'ofisa Kalake Kalasi I 'a e \$100 mei he ngaahi totongi faka-Fakamaau'anga na'e talitotongi.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e maumau'i mamafa 'eni 'o e tu'utu'uni ngāue pea ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke tautea'i.
2. Ka toe hoko 'a e me'a'ni 'i he kaha'u 'e a'u ki he tu'unga 'e fakamālōlō'i mei he Ngāue Fakapule'anga.

Tali mei he Va'a 'i Ha'apai

Kuo fakabiki 'a e 'ofisa' ki he 'Ulu'i 'Ofisi 'i Nuku'alofa 'i he 'aho 22 'o 'Okatopa, 2018.

Kuo tali 'e he 'ofisa' ni na'a'ne ngāue hala'aki 'a e \$100 pea ngalo 'iata ia ke totongi fakafoki. Na'a'ne totongi fakafoki 'i he 'aho 23 'o Me, 2019, Tobi talitotongi Fika.520412.

3. Fakamole

Ko e kotoa 'o e ngaahi fakamole 'a e Va'a'ni na'e kakato pea 'i ai mo e pepa poupou 'o fakakakato hono faile mo hono fakafehoanaki fakamāhina ki he Fale Pa'anga Ha'apai 'i hono taimi totonu.

4. Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau

Na'e 'ikai ke kakato 'a e lesisita e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'omai.

Ngaahi fokotu'u

3. Ko e supavaisa 'o e 'akauni ke ne fakapapau'i 'oku lesisita 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau fakalelei pea mo fakakakato 'i he taimi kotoa pe.
4. Ko e kātoa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ke fakahū ki he lesisita.

Tali mei he Va'a 'i Ha'apai

Tali 'a e fokotu'u.

3.3.9 Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone– Fakamaau'anga Va'a 'i 'Eua Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e 'ikai ha lipooti 'o e ngaahi matavaivai 'i he 'a'ahi fakamuimui 'a e 'atita.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pē 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Pa'anga Hū mai mo e Tohi Pa'anga

Kotoa 'o e pa'anga tanaki 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he tohi pa'anga mo e pangikē.

3. Pa'anga Hū mai

a. Pa'anga talitotongi na'e 'ikai fakahū ki he pangikē.

Ko e TOP\$10 'o e pa'anga talitotongi na'e 'ikai ke fakahū 'i he taimi 'o e fakahū pa'anga.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakakakato 'e he 'ofisa fakahoko fatongia 'a e lahi 'o e pa'anga pea ke fakahū ki he Va'a'ni.
2. Ki he Pule 'o e Potungāue ke'ne 'oatu ha tohi fakatokanga ki he 'ofisa'ni. Ka toe hoko ha me'a pehe'ni 'i he kaha'u 'e ui ia ko e maumau'i mamafa 'o e tu'utu'uni ngāue.
3. Koe'uhia ko e tokotaha 'a e 'ofisa 'i he 'Ofisi, ke fakahoko 'e ha 'ofisa mei Falepa'anga 'a hono vakai'i tau'atāina pea mo fakapapau'i 'oku tatau pe 'a e tali totongi pea mo e fakahū ki he pangikē.

e. Fakahū Kongokonga 'a e Pa'anga Talitotongi

Ko e talitotongi Fika 440787 mahu'inga ko e \$200 'o e 'aho 12 Sepitema, 2017. Ko e pa'anga ko 'eni na'e fakahū kongokonga, \$150 'i he 'aho 12 Sepitema 2017, ko e toenga \$50 'i he 'aho 13 Sepitema, 2017.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke fakamamafa'i ki he 'Ofisa' 'e he Pule 'o e Potungāue 'a e mahu'inga 'o hono fakahū kakato 'o e pa'anga 'a e pule'anga 'i he taimi 'oku ma'u mai ai.
5. Ka toe hoko ha me'a pehē'ni he Va'a'ni 'i he kaha'u ko e maumau'i mamafa ia 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue.

4. Ngaahi Fakamole

a. 'Ikai faile 'a e tatau 'o e vausia fakamole 'i he Va'a ni.

Ko e ngaahi vausia fakamole mei Sepitema 2015 ki Sune 2016 (2015/16) na'e 'ikai lava ke faingāmalie ki he 'atita pe ko e feitu'u 'oku tauhi ai.

Ngaahi fokotu'u

6. Ke fakapapau'i 'e he Pule 'o e Potungāue 'oku tauhi mo lekooti 'a e me'a fakapa'anga kotoa pē 'i he Va'a'ni ke fakafaingāmalie ki he taimi 'o e 'atita.

e. Fakafehoanaki fakamāhina

Na'e 'ikai ke fakahoko 'a hono fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti. Na'e 'ikai ha foomu ke tauhi 'i he faile pea 'ikai ha faka'ilonga 'i he tohi vouti 'oku fakahoko 'a e fakafehoanaki.

Ngaahi fokotu'u

7. Ke fakapapau'i 'e he Pule 'o e Potungāue 'oku fakahoko 'a e fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti pea mo e Falepa'anga 'i he taimi kotoa pē.

f. 'Ikai ha lesisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau.

Na'e 'ikai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ka ko e fakamatala mei he Kalake, ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku 'i he 'ulu'i 'ofisi 'i Nuku'alofa. Kaekehe, na'e 'ikai ha tatau ia 'i he Va'a 'i Nuku'alofa ke ne fakamo'oni'i 'a e fakamatala.

Ngaahi fokotu'u

8. Ke kamata'i ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he Va'a'ni pea ke tauhi hokohoko atu ai pe.

3.3.10 Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone – Va'a Pilisone Vava'u Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
'Ikai ha lekooti 'o e ngaahi fe'unu'aki 'o e ngaahi koloa 'o e Va'a	Te'eki ha fakalelei ki ai
'Ikai ha lesisita 'o e pa'anga hu mai	Te'eki ha fakalelei ki ai
'Ikai kakato 'a hono lekooti 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
'Ikai ha toe vakai'i 'o e ngaahi koloa	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Pa'anga Hū mai mo e Tohi Pa'anga

Na'e 'ikai ke fakamo'oni'i pe ko e mahu'inga na'e lekooti 'i he tohi pa'anga ko e kakato ia 'o e pa'anga na'e fakahū ki he Pangikē 'i hono taimi totonu. Na'e makatu'unga eni 'i he ngaahi talitotongi na'e maumau'i mo faka'auha.

f. Ngaahi tohi talitotongi na'e maumau

Ko e ngaahi talitotongi maumau na'e 'ikai ke lipooti ia ki he Sekelitali Pa'anga. Ko e tohi tōketi 'e 3 pea mo e tohi talitotongi 'e 5 na'e ngāue'aki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita. Na'e maumau ai 'a e tohi tōketi 'e 1 pea mo e tohi talitotongi 'e 4 'i he matangi ko Gita 'o hangē ko e fakamatala 'a e OIC.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakahoko ki he Sekelitali Pa'anga 'i he taimi pe ko ia ka hoko ha maumau ki he ngaahi tohi tōketi pe talitotongi 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
2. Ko hono faka'auha 'o ha tohi tōketi mo e tohi talitotongi 'oku maumau 'oku 'i he Sekelitali Pa'anga tokotaha pe he ko e koloa ia 'a e pule'anga.
3. Ke ta'ofi 'aupito ha toe hoko 'a e me'a' ni te'eki faka'ilo ki he Sekelitali Pa'anga.
4. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'oku tauhi 'i he seifī 'a e ngaahi tohi pa'anga kotoa pe ke faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Pilisone Vava'u

Tali 'e he OIC Le'ole'o 'a e fokotu'u.

3. Pa'anga Hū mai

Na'e 'ikai ha lesisita 'o e ngaahi koloa 'oku fakatau atu 'o ma'u ai 'a e pa'anga hū mai 'i he Va'a'ni. Na'e 'ohake 'a e 'isiū ko 'eni' 'i he lipooti 'atita ki mu'a' ka 'oku te'eki pe ke fai ha ngāue ki ai.

Ngaahi fokotu'u

5. Ke fakamā'opo'opo mo fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa 'oku ngaohi mo fakatau atu ke faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
6. Ko e fatongia ia 'o e OIC ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko ha ngāue 'i he taimi ko ia ki he ngaahi fokotu'u 'oku 'ohake 'i he 'a'ahi 'a e 'atita he ko hono tu'o ua eni.

Tali mei he Pilisone Vava'u

Tali 'e he OIC Le'ole'o 'a e fokotu'u.

4. Ngaahi Fakamole.

a. ‘Ikai kakato ‘a hono tauhi ‘o e ngaahi vausia ‘o e fefolau’aki fakalotofonua

Ko e katoa \$3,149 ‘o e fefolau’aki fakalotofonua, ko e vausia pe ‘e 2 na’e tauhi pea faingamālie ki he ‘atita na’e fe’unga mo e \$720.

Ngaahi fokotu’u

7. Ke fakapapau’i ‘e he OIC ko e ngaahi vausia totongi mo’ua kotoa pē kuopau ke tauhi ia ‘i ha feitu’u pau ‘i he taimi kotoa pea fakafaingamālie ki ha ‘ofisa ‘a’ahi mei he kaungāue ‘a e Fale Pa’anga pea ko ha taha pe ‘oku fekau’aki mo hono fatongia fakatauhitohi ‘a ia ‘oku fekau’i ‘e he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.
8. Ke fakapapau’i ‘e he OIC ‘oku vakai’i ‘a e ngaahi totongi vausia kotoa pe ‘a e Va’a ‘i hono taimi totonu ke mahino ‘oku tauhi ki ha ‘a’ahi ‘i he kaha’u.

Tali mei he Pilisone Vava’u

Tali ‘e he OIC Le’ole’o ‘a e fokotu’u.

5. Lesisita ‘o e Koloa tauhi Tu’uma’u.

Na’e ‘ikai ke fakakakato ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau. Na’e fakamo’oni’i ‘i he ‘a’ahi ‘a e fakalelei ‘o e ‘ofisi fo’ou, kuata pea mo e langa ‘o e pilisone na’e fakahoko ‘i he vaha’ā taimi ‘o e ‘atita ‘a ia na’e ‘ikai hano lekooti ‘i he lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau. ‘I he fakamatala ‘a e OIC Le’ole’o ko e fakakakato ‘o e lesisita ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku tuku pe ia ‘i he ‘ene misini komipiuta ka na’e ‘ikai ke lava ‘o ‘omai.

Ngaahi fokotu’u

9. Ki he ‘Ofisa fakahoko fatongia ke ne fakakakato tohi ‘o e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘i he taimi kotoa pē pea ke fakafaingamālie ki ha fiema’u lolotonga ‘a e ‘atita.
10. ‘I he tohi lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku’ne fakahaa’i ai ‘a e fakamo’oni pau ‘oku fakahoko ‘a hono lau mo hono vakai fakakuata mo fakata’u ‘o e ngaahi koloa’ ‘o faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he Pilisone Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

3.3.11 Potungāue Ako mo Ako Ngāue (MoET)

3.3.11.1 Na’e Fakakakato ‘o e ‘atita ‘o e ngaahi Tokoni Pa’anga ‘a e Pule’anga ki he ngaahi ako’anga ‘ikai fakapule’anga

Ko e ngaahi Tokoni Pa’anga eni na’e malava fakahū mai ‘e he Potungāue pe lava ‘atita’i lolotonga ‘a e ta’u. ‘Oku fakahā atu pe ‘i he ta’u fakaako takitaha.

Ngaahi ako’anga	Ngaahi Ta’u				
	2014	2015	2016	2017	2018
i. ACTS Community School		35,400.00	24,800.00	10,600.00	29,200.00
ii. Tupou College Toloa	172,400.00	321,000.00	446,400.00	156,600.00	
iii. Tupou High School	146,600.00	500,800.00	247,200.00	178,400.00	
iv. Mo’unga’olive College	6,400.00	29,600.00	42,400.00	16,000.00	
v. Tupouto’ā College	12,800.00	15,400.00	26,000.00	7,000.00	
vi. Taufa’ahau and Pilolevu College	50,800.00	67,400.00	86,800.00	34,600.00	
vii. FWC Vaini Middle School	3,200.00	8,400.00	16,000.00	4,400.00	
viii. Maamaloa Side School	7,600.00	11,400.00	16,200.00	5,600.00	
ix. FWC Peteli Middle School	9,000.00	14,400.00	13,400.00		
x. Queen Salote College	176,200.00	359,600.00	577,200.00		

Ngaahi ako'anga	2014	2015	2016	2017	2018
xi. Mailefihi Siu'ilikutapu	141,600.00	173,000.00	253,800.00	84,400.00	
xii. Houma Middle School	14,000.00				
xiii. Ocean of Light International School				46,000.00	
xiv. Hofangahau College	22,000.00	59,600.00	84,800.00	23,200.00	
xv. Mizpah High School	24,400.00	24,800.00	32,400.00	-	
xvi. Beulah Adventist College	123,200.00	147,600.00	140,800.00	-	
xvii. Hillard Memorial School	27,200.00	24,800.00	26,000.00	-	
xviii. Apifo'ou College				245,600.00	
Xix St Peter Chanel College				63,200.00	
xx. St Joseph Community College	34,800	31,600.00	40,800.00	17,800.00	
xi. Takuilau College				71,400.00	
xii. St Andrew High School				189,400.00	
xiii. Tailulu College (Tt)				268,000.00	
xiv. Tailulu College (Vv)				85,600.00	
xv. Tailulu College (Hp)				27,200.00	

TVET Grants Paid to Tertiary Schools

2017		
Ngaahi Ako'anga	Semester 1	Semester 2
i. Hango College	19,800.00	9,000.00
ii. Tupou Tertiary Institute	184,800.00	194,400.00
iii. Monfort Technical Institute	54,600.00	50,400.00
iv. St Joseph Business College	90,000.00	85,800.00
v. Ahopanilolo Technical Institute	95,400.00	79,800.00

3.3.12 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue – Va'a 'i Vava'u Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Tohi Loka 'o e saliote misini	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Tkai ha Peleti Fika 'i he saliote misini	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Tkai ke fakakakato 'a e Lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ngaahi mo'ua te'eki ke tanaki	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1'o 'Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo e fakahū pangike

Ko e kātoa 'o e pa'anga na'e tanaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he pangikē.

3. Pa'anga Hū mai

- a. Ngaahi Mo'ua 'oku te'eki ai totongi mai.

Totongi ako fe'unga mo e \$26,668 'i he 'osi 'o Fepueli 2019 ki he teemi 'uluaki 'o e 2019.

Ngaahi fokotu'u

- Ke tokanga mo ngāue leva ki hono tānaki mai 'o e ngaahi totongi ako ko 'eni, TOP\$26,668.00, pea ke tokanga ki ai 'a e 'Ofisa Pule.

Tali mei he Va'a MoET Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

4. Ngaahi Fakamole

- a. Lesisita Vahe 'oku 'ikai maau mai.

Na'e 'ikai fakahū mo tauhi kakato mai 'a e lesisita vahe 2017/18 mo e 2018/19 pea na'e 'ikai ha fakamatala fakafiemālie ki ai.

Ngaahi fokotu'u

- Ke tauhi ke kakato ma'u pe 'a e lesisita vahe 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
- Ke toe vakai'i tau'atāina 'e he OIC 'a e lesisita vahe ke fakapapau'i hono tauhi kakato ma'u pe

Tali mei he MoET Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

e. Ngaahi Vausia Fakamole na'e 'ikai tauhi fakalelei.

Ko e ngaahi vausia fakamole ki he monomono mo e ngaahi ngāue na'e 'ikai kakato.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke faile ke kakato 'a e ngaahi vausia fakamole 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
- Ke vakai'i tau'atāina ma'u pē 'e he OIC 'a e kakato hono failē 'o e ngaahi vausia fakamole.

Tali mei he MoET Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u 'e he OIC.

5. Lesisita Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai tauhi kakato mai 'a e lesisita'ni ki he ta'u 2018/19.

Recommendations

- Ko e lesisita'ni ke tauhi kakato mo maau pea ke 'omai 'i he taimi 'o e 'atita' 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MoET Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3.3.13 Potungāue Ako mo Ako Ngāue – Va'a 'i 'Eua

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e 'ikai ha 'isiū ke toe muimui'i 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u ki mu'a, 'aho 24 'o Novema, 2015.

2. Pa'anga Talitotongi

- a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'Epeleli, 2019.

e. **Talitotongi mo e Fakahū Pangikē**

Ko e pa'anga na'e tānaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita' na'e talitotongi pea fakahū ki he pangikē.

3. Pa'anga Hū mai

a. **Totongi sivi 'a e fanau Ako Mā'olunga 'Eua**

Ko e ngaahi totongi sivi na'e ma'u mai faka'angataha pē. Ko e Kolisi Hōfangahau na'a nau tānaki pe 'enau totongi sivi pea talitotongi 'o fakahū fakataha ki he Ako Mā'olunga 'Eua. Ko e totongi sivi 'a e fanau ako Ako Mā'olunga 'Eua' na'e talitotongi pe 'e he faivahe 'o fakahū ia ki he 'akauni 'a e PTA 'i he pangikē. Ko e talitotongi pe foki ia 'a e PTA. Na'e 'ikai lava ke mau fakamo'oni'i 'a e lahi totonu 'o e pa'anga totongi sivi 'oku tānaki 'o fakahū ki he 'akauni 'a e PTA. Ko e Kalake Faivahe/'Ofisa Tānaki Pa'anga 'a e Va'a, ko e Kalake Kalasi 1, sevāniti sivile 'i he malumalu 'o e Lao 'a e kaungāue Fakapule'anga.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he Puleako 'o e Ako Mā'olunga 'Eua, ko ia ko e OIC Va'a 'i 'Eua ke'ne fakatokanga'i ke tukuange 'a e fatongia 'o e talitotongi mo e fakahū pa'anga 'o e totongi sivi taautaha ki he Tauhipa'anga 'a e PTA. Kapau ko e kalake faivahe 'a e Ako Mā'olunga 'o 'Eua ke'ne hokoatu 'a hono tānaki 'o e totongi ako taautaha, ko e pa'anga leva ko ia 'oku totonu ke talitotongi ki he *Cash Sales Docket* 'i he taimi pe ko ia pea ke lekooti 'o fakahū ki he pangike hangē ko ia 'oku tu'utu'un'i 'e he Tu'utu'un'i Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

4. Fakamole

a. **'Ikai fakamafai'i 'a e 'ota.**

Ko e tohi hū koloa 'e ua (2) na'e 'ikai ke fakamafai'i 'a e 'ota. Ko e hū koloa 'i Sune 2016 'o e ongo seti Komipiuta kakato fe'unga mo e taki \$1,850. Na'e 'ikai ke fakamo'oni 'a e OIC 'i he 'ota.

Ngaahi fokotu'u

2. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia 'i he 'akauni ke'ne fakapapau'i ko e ngaahi hū koloa kotoa pe 'oku fakamo'oni hingoa ki ai 'a e 'ofisa ma'u mafai ki ai ki mu'a pea fakahoko 'a e ngāue.

5. Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e ni'ihi 'o e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u na'e 'ikai ke fakatonutonu ia 'i he lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke lekooti 'e he 'ofisa 'i he Va'a 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he lesisita 'oku 'ikai ha mahu'inga.
4. Ke fakapapau'i 'e he 'ofisa 'oku fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he taimi kotoa pē.

3.3.14 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Sanuali 2016 – Tisema 2018 (māhina 'e 36)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Tōmui 'o e fakahū pa'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
Vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ngāue tu'ataimī	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
Tohi Loka	Te'eki ha fakalelei ki ai
Tauhi 'i he Potungāue 'a e ngaahi lesisita fakapa'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

Liliu ‘o e ngaahi tikite folau ‘ikai ma’u ha ngofua mei he Sekelitali Pa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Ngaahi tu’utu’uni fekau’aki mo hono ngaue’aki ‘o e telefoni ki tu’apule’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Pa’anga Talitotongi

Ko e pa’anga humai ‘a e Potungaue na’e talitotongi pea fakahū ki he tohi pa’anga.

3. Fakamole.

a. ‘Ikai ke totongi kakato ‘a e tukuhau ‘a e kau Fale’i.

Fakatokanga’i ‘a e tukuhau na’e to’o mei he totongi fale’i ki he sipoti na’e si’isi’i ange mei he tukuhau na’e totonu ke to’o.

Ngaahi fokotu’u

1. Supavaisa ‘o e ‘akauni ke fakapapau’i ‘oku kakato hono totongi mai ‘a e tukuhau nounou’ ni.
2. Supavaisa ‘o e ‘akauni ke vakai fakaikiiki mo toe fika’i ‘a e kotoa ‘o e ngaahi vahenga ke fakapapau’i ‘oku faipau ki he lao tukuhau.

e. Fakangofua ‘o ha ‘ofisa lau’aho ‘e he potungāue ke’ne folau ki muli

Na’e ‘ikai ke ma’u ‘e he ‘Atita ha tohi ngofua ki he folau ha ‘ofisa ngāue lau’aho ki ‘Aositelēlia ‘i he 2016 ‘. Ko e kupu 2C.3(b) ‘o e Tu’utu’uni PSC ‘oku’ne fakahā ai ““Oku ‘ikai ha ngofua ‘a ha ‘ofisa lau’aho ke’ne ma’u ‘a e monū’ia ko e folau ki muli pe le’ole’o ‘i ha lakanga”

Ngaahi fokotu’u

3. Ke fakapapau’i ‘e he CEO ‘oku ‘ikai ha ‘ofisa ngāue lau’aho ke ne folau ‘ofisiale ki tu’apule’anga; pea
4. Ke fakamahino’i ‘a e faipau ki he lao mo e tu’utu’uni ke fakasi’isi’i ‘a e totongi atu ‘o e ngaahi fakamole ‘ikai fenāpasi mo e tu’utu’uni.

4. Koloa Tauhi Tu’upau

a. ‘Ikai fakakakato ‘a e tohi loka

Ko e salio te misini kotoa ‘e 15 ‘oku ‘i he malumalum ‘o e Potungāue. Ko e tohi loka ‘e 2 na’e ‘ikai lava ke fai ha vakai ki ai pea ko e 5 na’e te’eki ai ke fakakakato.

Ngaahi fokotu’u

5. Ke fakamanatu ki he kau faka’uli ke fakakakato ‘a hono lekooti ‘o e ngaahi tohi loka.
6. Supavaisa ‘o e ‘akauni ke ne vakai’i ‘a e ngaahi tohi loka ma’u pe ‘oku tauhi kakato.

3.3.15 Potungāue Sitetisitika

Vaha’ā taimi ‘o e ‘atita: Siulai 2016 – Fepueli 2019 (māhina ‘e 32)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

<i>Ngaahi ta’u ki mu’ā</i>	<i>Tu’unga lolotonga</i>
‘Ikai fakakakato ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau	Te’eki ha fakalelei ki ai
‘Ikai ngāue’aki ‘a e polokalama SunSystem ‘a Falepa’āngā	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Pa’anga Tānaki

a. Pa’anga na’e lau

Na’e ‘i ai ‘a e pa’anga ‘e \$1,424 na’e tauhi ‘i he seifī pea na’e fakahoko ‘a e ngāue makehe ki ai ‘o lipooti mavahe pe ia.

e. Tōmui fakahū pa'anga

Na'e 'i ai 'a e tōmui 'e taha 'o e fakahū pa'anga lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Supavaisa 'o e 'akauni ke'ne vakai taimi totonu pe 'oku fakahū taimi totonu 'a e pa'anga faka'aho.
2. Ke fakamanatu ki he 'ofisa 'akauni 'a e mahu'inga ke fakahoko faka'aho 'a e fakahū pa'anga.

a) 'ikai ma'u 'a e tohi talitotongi

Ko e tohi tali totongi 'e taha na'e 'ikai ma'u, ko e fika 267401-267450.

Ngaahi fokotu'u

3. Ko e tohi tali totongi ke kumi ke 'ilo pea faile.

3. **'Ikai fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau**

Na'e 'ikai ke fakakakato 'a hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau he na'e 'i ai mo e ngaahi koloa fo'ou na'e 'ikai fakakau ki he lesisita.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke fakapapau'i 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku fakakakato ma'u pē.
5. Kotoa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ke hā 'i he lesisita pea ke lau 'i hono taimi totonu.

3.3.16 Potungāue Takimamata

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Ma'asi 2016 – Tisema 2018 (māhina 'e 34)

1. **Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a**

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Ikai ha vakai tau'atāina 'o e ngaahi fakahū pa'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai ha lesisita 'o e pa'anga hū mai	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai ha lekooti 'o e pa'anga hū mai 'i he lesisita 'o e mamata/kakau tofua'a.	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai ha alepau 'o e ngaahi tokoni	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai fe'unga 'a e ngaahi fakamatala fakahinohino 'o e ngaahi tokoni	Te'eki ha fakalelei ki ai
Founga pule'i 'o e pa'anga tokoni 'a e pule'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai ha lekooti lelei 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
Ikai vakai'i 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
Lesisita 'o e vahe 'a e kaungāue pea mo e kaungāue lau'aho	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. **Pa'anga Talitotongi**

a. **Tohinima 'o e lau'i talitotongi na'e hikitatau**

Na'e fakatokanga'i 'a e talitotongi 'e taha mahu'inga ki he \$1,967.50 na'e tohi 'aki pē 'a e peni 'i he tatau kaponi.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke ta'ofi 'aupito 'a hono ngāue'aki 'a hono tohi nima'i 'o e tatau kaponi 'o e talitotongi.
2. Ke fakapapau'i 'e he supavaisa 'o e 'akauni 'e 'ikai ke toe hoko 'a e me'a'ni.

- e. **Kehekehe ‘o e ‘aho ‘i he lau’i talitotongi mo ia ‘i he tohi pa’anga**
Na’e lahi ‘o e fakahū hala ‘o e ngaahi ‘aho ki he tohi pa’anga ‘a ia na’e totongi ke ‘i he ‘aho ‘i he lau’i talitotongi.

Ngaahi fokotu’u

3. Ko hono fakahū ‘o e pa’anga hū mai ‘i he tohi pa’anga ‘oku totonu ke fakaholo lelei pea fakahū ‘a e ‘aho ki he tohi pa’anga pea toki fakahū pangikē
4. Ki he supavaisa ‘o e ‘akauni ke’ne vakai’i mo e fakaikiiki.

- f. **Tānaki ‘o e pa’anga ‘a e pule’anga ‘e he ‘ofisa lau’aho**

Taimi ‘e ni’ihī ‘oku fakahoko ‘e he Kalake lau’aho ‘a hono tanaki ‘o e pa’anga ‘a e potungaue.

Ngaahi fokotu’u

5. Ke ta’ofi ‘a hono fakafatongia’aki ‘o e kalake lau’aho ke ne tanaki ‘a e pa’anga.

- h. **Tōmui ‘o e fakahū pa’anga**

Lahi a hono toutou fakahoko ‘o e fakahū pa’anga tōmui ‘i he vaha’a taimi ‘o e ‘atita. Ko e lahi ‘o e ‘aho tōmui, mei he ‘aho ‘e 1 ki he ‘aho ‘e 18. Na’e ‘ikai ha fakamatala mahino. Ko e supavaisa ‘o e ‘akauni na’e ‘ikai ke’ne tokanga’i ‘a e tōmui ‘o e fakahū pa’anga.

Ngaahi fokotu’u

6. Ke vakai’i ma’u pe ‘e he supavaisa ‘o e ‘akauni ‘a e taimi fakahū pa’anga, fakapapau’i ‘oku fakahū faka’aho pe toe vaveange ‘o ka fiema’u.
7. Ke fakamanatu ki he ‘ofisa tauhitohi ‘a e mahu’inga ‘o e fakahū ‘o e pa’anga faka’aho.

- i. **‘Ikai ha seifi lelei**

Na’e fakatokanga’i ko e pa’anga tānaki na’e tauhi pe ia ‘i he tesī ‘o e ‘ofisa tānaki pa’anga. Ko e pa’anga na’e tauhi ‘i he toloa ‘i he po’uli pe uike ‘o a’u nai ki ha uike ‘e 2.

Ngaahi fokotu’u

8. Ke fakapapau’i ‘e he supavaisa ‘o e ‘akauni ‘oku fakahu faka’aho ki he pangikē ‘a e pa’anga ‘a e pule’anga.
9. Ke fakapapau’i ‘e he supavaisa ‘o e ‘akauni ko e pa’anga ‘a e pule’anga ‘oku tauhi ‘i he feitu’u malu ‘i he fepōtalanoa’aki mo e Falepa’anga.

- k. **Fakangofua ‘e he Potungāue ke folau ki tu’apule’anga ha kalake lau’aho**

Na’e fakatokanga’i ko e ‘ofisa takimamata lau’aho na’e folau faka’ofisiale ‘i he ‘a’ahi ki tu’apule’anga.

Ngaahi fokotu’u

10. Ke fakapapau’i ‘e he CEO ‘oku ‘ikai ha ‘ofisa lau’aho ke folau ha me’a faka’ofisiale ki tu’apule’anga.
11. Ke fakapapau’i ‘oku muimui ofi ki he lao mo e tu’utu’uni ngāue ke fakasi’isi’i ‘a e fakamole..

- l. **‘Ikai tauhi fakalelei ‘o e ngaahi vausia**

Ko e ngaahi vausia ‘o e folau ki tu’apule’anga na’e ‘ikai ke tauhi maau ‘i he faile.

Ngaahi fokotu’u

12. Ko e ngaahi vausia kotoa pe ke tauhi kakato ‘i he faile
13. Ki he supavaisa ke ne fakapapau’i ko e ngaahi talitotongi ‘oku fakapipiki pe ki he faile ‘i he Potungaue.

- m. **Koloa Mole**

Ko e koloa tauhi tu’upau ‘e ua (2) ‘oku mole mei he Potungāue: (1) Me’afaitā fakatau ‘i he ‘aho 1 ‘Akosi 2017 fe’unga mo e \$6,343.68 mo e Toshiba laptop fakatau ‘i he ‘aho 15 Sune, 2018 fe’unga mo e \$3,095. Fakamatala na’e ma’u mei he Tokoni ‘Ofisa Sisitemi, ko e laptop na’e ngāue’aki ‘e he

‘Ofisi ‘i he taimi ‘e fakahoko ai ha akongāue. Na’e lolotonga mālōlō ‘eve’eva pea ‘i he ‘ene foki . mai ki he ‘Ofisi oku ‘ikai ke ‘i ai ‘a e Laptop. Na’e ‘ikai foki ke lave’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ‘a e mole ‘o e me’afaita, he na’e ‘ikai ha fakamatala ki ai.

Ngaahi fokotu’u

14. Ke fakapapau’i ‘e he Potungāue ‘oku ‘i ai ha founiga ngāue ke ta’ofi ha toe hoko ‘a e ‘isiū’ni.
15. Ke kumi leva he vavetaha ‘e he Potungāue ‘a e koloa tauhi tu’upau ko ‘eni ke ma’u.

3.3.17 Potungāue Takimamata – Va’a ‘i Vava’u

Vaha’a taimi ‘o e ‘atita: ‘Okatopa 2013 – Fepueli 2019 (māhina ‘e 65)

1. - Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Na’e ‘ikai ha ‘isiū ‘e ‘ohake ‘i he lipooti ‘atita ‘o e ta’u ki mu’ā, ‘o e ‘aho 16 Tisema, 2013.

2. Pa’anga Talitotongi

a. Lau ‘o e pa’anga

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo e fakahū pa’anga

Ko e pa’anga na’e tanaki mei Novema 2015 ki Fepueli 2019 na’e tali totongi pea fkahū ki he pangikē.

f. Tohi Lekooti ‘o e Ngaahi Tohi Talitotongi, (Paas Book).

Na’e ‘ikai ke fakahoko fakalelei ‘a hono lekooti ‘o e ngaahi fehū’aki ‘o e pa’anga hū mai ‘i he ‘ene hā ‘i he tohi talitotongi Fika 327451-327500. ‘I he fakamatala ‘a e OIC, na’e hoko eni ‘i he taimi na’e fakahoko ai ‘a hono fakataha’i ‘o e Va’a’ni pea mo e Potungāue Leipa.

Ngaahi fokotu’u

1. Ki he OIC ke ne fakapapau’i ma’u pe ‘oku tauhi malu ‘a e naunau ‘i ha feitu’u pau he Va’a’ ni ‘i he taimi kotoa pe ‘o fakatatau mo ‘ene hā ‘i he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he Va’a ‘i Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

h. ‘Ikai ke tauhi ha feitu’u malu ‘a e Tohi Talitotongi.

Na’e ikai ke tauhi ‘i he Va’a’ ni ‘a e tohi talitotongi fika 36351-36400. ‘I he fakamatala ‘a e OIC, na’e hoko eni lolotonga ‘a ‘enau kei ‘i he malumalum ‘o e Potungāue Leipa. Na’e toe fetu’utaki foki ki he Potungāue Leipa ‘o ‘ilo ‘oku ‘ikai ke tauhi ‘i he Ofisi’ ni ‘a e tohi talitotongi.

Ngaahi fokotu’u

2. Ke fakapapau’i ‘e he OIC ko e katoa ‘o e ngaahi tohi talitotongi ‘a e Va’a ‘oku tauhi pea tuku ‘i he feitu’u malu mo pau ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.
3. Ke fetu’utaki ‘i he vavetaha ki he Sekelitali Pa’anga ‘i ha mole ha tohi talitotongi ‘i he Va’a ‘o hange ko ia ‘oku fiema’u ‘e he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he Va’a ‘i Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

i. Kaniseli ‘o e ngaahi tohi tali totongi

Ko e ngaahi talitotongi na’e kaniseli na’e ‘ikai tauhi ‘a hono ‘olisinale pe ko e tatau kaponi. Ko e ‘ofisa fakahoko fatongia ko e mu’aki OIC ia ‘o e Va’a. Kaepango’ na’e ‘ikai ha fakamatala mahino.

Ngaahi fokotu’u

4. Ko e ngaahi talitotongi ‘oku kaniseli ke tauhi hono ‘olisinale mo e tatau kaponi pea ke tohi ha tali totongi fo’ou ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.
5. Ki he OIC ke ne vakai’i ‘i he taimi totonu ‘o e ngaahi talitotongi na’e kaniseli ke fakapapau’i ko e fakatoloua ‘o e ‘olisinale mo e tatau kaponi ‘oku tauhi ma’u pe.

Tali mei he Va'a i Vava'u
Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3. Pa'anga Hū mai

Ko e pa'anga hū mai na'e tānaki na'e lekooti kakato pe.

4. Ngaahi fakamole

a. Ngaahi koloa te'eki ke a'utaki mai

Ko e koloa 'e ua (2) na'e fakatau 'e he Va'a ni 'oku te'eki ke a'utaki mai. Ko e (1) Ta valivali mei he Bren Talanoa 'i he mahu'inga ko e \$1,200 (24 drawings); Fo'u mo Tā 'a e Tofua'a mei he Soane Talanoa ma'ae 'Ofisi Fakamatala 'i he mahu'inga ko e \$1,200. Ko e faka'ilonga ko eni 'oku te'eki ke fakataha'i

Ngaahi fokotu'u

6. Ke fakapapau'i 'e he OIC ko e ngaahi koloa kotoa pe kuo fakatau mai 'oku 'omai pe a ma'u ki mu'a hono totongi atu 'o e ngaahi vausia 'oku kau ki ai takitaha 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
7. Ki he OIC ke ne fakafatongia'i ha ofisa ma'olunga ke vakai'i mo fakapapau'i ko e ngaahi koloa na'e fakatau kuo a'utaki mai ki he Va'a 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
8. Ki he OIC ke fetu'utaki 'i he vavetaha ki he kau fakatau ke tukumai 'a e ngaahi koloa ko'eni ki he 'Ofisi 'o e Takimamata – Va'a 'i Vava'u.

Tali mei he Va'a i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

5. Ngaahi fakamole

Ko e ngaahi lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau na'e lekooti mo fakakakato 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Pule'anga 2010.

3.3.18 Potungāue Takimamata – Va'a 'i Ha'apai

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Fakamālō ki he fakalelei na'e fakahoko ki he ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he lipooti 'atita ki mu'a, ref LW167/180/15 'aho 14 'o Tisema, 2015 'o e vahe 'a e 'ofisa 'e 2 na'e te'eki ke totongi neongo ko e 'isiū 'i he lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi 'oku kei tu'u tatau pe.

2. Pa'anga Talitotongi

Na'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga tānaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

3. Fakamole

Ko e pa'anga kotoa 'a e Va'a'ni na'e tukuatu lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e kakato pe mo 'i ai hono ngaahi tohi poupou.

3.3.19 Potungāue Takimamata – Va'a 'i 'Eua

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 42)

1. Ngaahi fakamole

a. Ngaahi pale ma'a e Fe'auhi Uike Heilala 'Eua 2017

Na'e 'i ai 'a e totongi faka'angataha fe'unga mo e \$13,300 ki he ngaahi ngaahi pale 'o e Fe'auhi Uike Heilala 'Eua 2017. Ko e vausia na'e totongi ia ki he 'ofisa ngāue 'i he 'Ofisi 'a ia 'oku tokotaha pe ko e Tokoni 'Ofisa Ma'u'anga Fakamatala lau'aho. Na'a'ne toki tufotufo 'e ia 'a e pa'anga ki he kau ma'u pale' takitaha. Na'e 'ikai lava hano fakamo'oni'i ko e ngaahi totongi na'e 'ave ki he kau ikuna pe mo kakato 'a e totongi na'e fakahoko'.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke 'oua na'a toe fakahoko 'a e founiga ngaue ko 'eni 'i he kaha'u.
2. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke ne fakapapau'i 'oku ta'ofi 'aupito 'a e fakahoko 'a e founiga ngaue ko 'eni 'i he Va'a 'o e Potungāue.
3. Ko e pale pa'anga kotoa pe 'e 'oatu hangatonu pe kiate kinautolu 'a e kau ikuna. Ke kamata hono teuteu 'o e ngaahi vausia totongi 'o 'ai 'i he kau ikuna.
4. Ke hanga 'e he Va'a 'o tauhi ha lekooti kakato 'o e ngaahi totongi atu kotoa pē.

e. Fakahū hala 'o e ngaahi fakamole ki he vouti

Ko e vausia totongi atu 'e 3 na'e totongi mei he ngaahi vouti hala 'o fe'unga mo e \$8,300. Ko e ngaahi fo'i vouti fakahū hala ni na'e fekau'aki pe ia mo e ngaahi fakamole 'o e Fe'auhi Uike Heilala ka na'e totongi ia mei he vouti Totongi Ngāue'aki, (*Rental*).

Ngaahi fokotu'u

5. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke 'oua na'a toe hoko ha me'a pehe ni 'i he kaha'u.
6. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke'ne fakatokanga'i 'a e mamafa 'o e 'isiū pea ke fakapapau'i 'e 'ikai toe fakahoko ha ngaue pehe ni 'i ha ngaahi Va'a 'o e Potungāue 'i Tahi.

f. Fetongi 'o e hingoa 'o e kau fakatau 'i he ngaahi vausia totongi, order pea mo e 'inivoisi

Na'e fakatokanga'i 'a e liliu 'o e hingoa 'i he 'ota mo e vausia 'o e tokotaha totongi ki ai, 'a ia na'e 'uluaki fokotu'u ko e Kalake Lau'aho. Ko e 'inivoisi na'e 'i he hingoa mo ia 'o e Kalake Lau'aho ko e tokotaha 'oku'ne 'omai 'a e koloa. Na'e toki tohi'i pe 'a e hingoa 'o e hingoa kehe 'i 'olunga 'i he vausia, 'ota pea mo e 'inivoisi. Fakamatala mei he Kalake Lau'aho na'e 'ikai ke tali 'e he Pangikē Langa Fakalakalaka 'a Tonga ke'nau totongi mai 'a e vausia'ni koe'uhiko ia pe 'i he ngaahi pepa hono kotoa, 'ota, 'inivoisi, mo e vausia. Na'e 'ikai malava hano fakapapau'i 'a e fakamatala mo e totongi na'e totonu.

Ngaahi fokotu'u

7. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke 'oua na'a ne toe fakahoko ha totogi mo'ua ma'a'na 'i he hingoa 'o ha tokotaha kehe.
8. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue, ke ta'ofi 'a e ngaahi ngāue pehe ni pea fakapapau'i 'oku 'ikai toe fakahoko ia 'i he taha 'o e ngaahi Va'a.

h. Teuteu 'o e 'inivoisi 'e he Tokoni 'Ofisa Ngāue Lau'aho 'i he hingoa 'o ia 'oku fakatau mei ai 'a e koloa.

Ko e konga lahi 'o e ngaahi 'inivoisi na'e hokohoko lelei pe neongo ko e kautaha koloa na'e kehekehe. Na'e fakamo'oni mai 'e he Tokoni 'Ofisa Ngāue Lau'aho 'oku 'i ai pe 'ene tohi 'inivoisi 'oku ne ngaue'aki pe 'i hono teuteu 'o e ngaahi 'inivoisi ma'ae ngaahi kautaha koloa. 'Oku makatu'unga eni ke vave hange ki he founiga ngāue 'o 'ikai toe fetaliaki loloa ki he 'inivoisi mei ha kautaha koloa. Na'a ne toe fakamatala 'oku fakamo'oni pe 'a e kautaha koloa 'i lalo 'i he 'inivoisi.

Ngaahi fokotu'u

9. Ki he 'Ofisa Ngāue Lau'aho 'a ia ko e Tokoni 'Ofisa Ma'u'anga Fakamatala ke ta'ofi 'aupito leva 'a e founiga ngāue ko 'eni 'a 'ene tohinima'i mo e fakakakato 'o e ngaahi 'inivoisi 'a e ngaahi kautaha koloa.
10. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke'ne fakatokanga'i 'a e mamafa 'o e 'isiū pea ta'ofi mo fakapapau'i ha'a'ne toe hoko 'i he kaha'u.

2 Vāhenga

a. Ngāue tu'ataimi 'ikai palani ngāue

Na'e totongi atu 'e he Va'a'ni ha houa ngāue tu'ataimi (houa 'e 112 fakakātoa) ma'a e Tokoni 'Ofisa Ma'u'anga Fakamatala 'a ia ko e lau'aho 'i he māhina ko Novema ki Tisema 2017 ka na'e 'ikai ha palani ngāue 'ovataimi pe ko ha ngaahi tohi poupou.

Ngaahi fokotu'u

11. Ki he Tokoni 'Ofisa Ma'u'anga Fakamatala ke fakapapau'i ka hoko ha ngaue tu'ataimi kuopau ke teuteu ha palani pea ke tali kae toki fakahoko 'a e ngāue.

3. Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku tauhi 'i he Va'a ni

'Oku 'ikai ke 'i ai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ke lekooti ai 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku ma'u 'e he Va'a ni. Na'e 'ikai ke lava hano fakapapau'i 'a e kakato 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku totonu ke 'i he 'Ofisi pea ke lekooti 'i he lesisita 'o e koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

12. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne kamata hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau pea mo tokanga'i mo tauhi ma'u pe.
13. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke fakapapau'i 'oku faipau 'a e Va'a ni ki he ngaahi fiema'u fekau'aki mo e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

e. Ngāue'aki 'e ha kalake lau'aho 'a e saliote misini 'a e Va'a'ni tu'ataimi.

Ko e 'ofisa ngāue pe 'e tokotaha 'i he 'Ofisi ko e kalake lau'aho 'oku'ne ngāue'aki 'a e saliote misini 'a e 'Ofisi 'i he tu'ataimi. Ko e fakamatala 'a e Kalake Lau'aho kuo 'osi fakamafai'i ia ke ne ngāue'aki 'a e saliote misini 'i he tu'ataimi. Kaekehe, ko e tohi fakangofua 'oku 'uhinga ki ai ko e tohi fakangofua mei he 'Ulu 'o e Potungāue ki he Fakafofonga Pule'anga ke fakamafai'i ia ke ne ngāue'aki 'a e saliote misini 'i he tu'ataimi ki ha ngāue fakaofisiale pe.

Ngaahi fokotu'u

14. Ki he tokotaha 'o e Va'a ke tuku 'a hono ngāue'aki 'a e saliote misini 'o e Va'a ni 'i he tu'ataimi.
15. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke fai ha fetu'utaki ki he Falepa'anga 'Eua pe ko e OIC Potungāue Polisi, 'Eua ha tau'anga ki he saliote misini 'o e Va'a ni 'i hiliangi ko ia 'a e taimi ngāue.

4. Tohi Loka

a. 'Ikai maau 'a hono lekooti 'o e tohi loka

Ko e tohi loka ki he saliote misini 'a e Va'a ni na'e 'ikai fakapotopoto 'a hono tauhi. Ko ia ai, na'e 'ikai ke lava ke ne tala 'a e tu'unga 'o e 'utu pea mo fakamo'oni'i ko e saliote misini, P1250 na'e ngāue'aki pe ki he ngāue fakaofisiale.

Ngaahi fokotu'u

16. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i 'oku tauhi ma'u mo fakakakato ma'u pe 'a e tohi loka 'a e saliote misini 'i he taimi kotoa.

Fokotu'u fakalukufua

Ko e meimeい katoa 'o e ngaahi 'isiū 'i 'olunga 'oku fakatokanga'i 'a 'ene mamafa'. 'Oku 'oatu 'a e fokotu'u ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke ne to'o mamafa ha'anе fakahū ha taha ngāue tu'uma'u ki he Va'a 'i 'Eua kuo ne ma'u 'a e taukei fe'unga pea ke faipau ki he ngaahi fiema'u 'a e lao mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue.

3.3.20 Potungāue ki Muli – Va'a 'Imikuleisoni Vava'u

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e 'ikai ka matavaivai ke muimui'i 'i he lipooti 'a e 'atita ki mu'a, 'aho 16 Tisema, 2015.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga tauhi

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. **Talitotongi mo e tohi pa'anga**

Kātoa 'o e pa'anga talitotongi mei he ma'u'anga pa'anga 'e 2 'oku tokanga'i 'e he Va'a 'i Vava'u na'e lekooti kakato 'i he tohi pa'anga pea fakahū 'i hono taimi totonu ki he Pangikē.

3. Pa'anga Hū Mai

Na'e 'ikai ha lesisita 'o e pa'anga hū mai he kole ngofua folau 'i he Va'a 'i Vava'u. Ko e fakamatala na'e 'omai mei he 'Ofisa 'Imikuleisoni Kalasi II, na'e 'ikai ke'ne lave'i 'oku fiema'u ha lesisita ke ne teuteu'i mo tauhi 'a e ngaahi kole ngofua folau kotoa pe pea mo ha lekooti 'o e passipooti.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakakakato mo tauhi ma'u 'i he taimi kotoa pe "a e lesisita 'o e pa'anga hū mai 'i he Va'a' ni fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a 'i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

4 Lesisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku fiema'u ke tukuatu 'oku kei tauhi pe ia 'i he 'Ofisi: seifi 'a e 'ofisi pea mo e misini scan ka kuo maumau. Ko e fakamatala mei he OIC 'oku 'ikai ke toe fai ha ngāue ki he ongo koloa tauhi tu'upau ko eni.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke lipooti 'e he OIC 'a e ngaahi koloa ko eni ke tuku atu ki he GADC hangē 'oku tu'utu'uni'i 'e he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he Va'a 'i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3.3.21 Kau Tau 'a 'Ene 'Afio – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2013 – Fepueli 2019 (māhina 'e 65)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Fakamalo ki he ngaahi fakalelei na'e fakahoko ki he ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he lipooti 'atita, ref SW216/22/13 'aho 4 Tisema 2013.

2. Fakamole

Ko e ngaahi fakamole na'e fakamo'oni'i, fakamafai'i, lekooti kakato pea faile lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

3. Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u na'e lekooti ia 'i he Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010 pea 'oku tauhi fakalelei pe.

3.3.22 Potungāue Leipa, Komisiuma mo e Fefakatau'aki – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2013 – Fepueli 2019 (māhina 'e 65)

1. -Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e 'ikai ha 'isiū ke muimui mei he lipooti 'atita 'o e ngaahi ta'u ki mu'a 'o e 'aho 16 Tisema, 2013.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tohi Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Katoa 'o e pa'anga na'e talitotongi mei he ngaahi pa'anga hū mai na'e lekooti pea fakahū ki he Pangikē.

f. Tōmui fakahū pa'anga

Na'e hoko 'a e tōmui 'i he fakahu pa'anga lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e kotoa 'o e pa'anga na'e tanaki 'oku laka hake he T\$100 ke fakahū leva he vavetaha pe ki mu'a ange ki he pangike fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
2. Ko e OIC ke ne fakapapau'i ke vakai ko e pa'anga kotoa na'e tānaki laka hake 'i he \$100 ke fakahū leva he vave taha.

h. 'Ikai fakahoko lelei 'a e vakai'i tau'atāina

Ko e fakamo'oni pau 'o e tomui fakahu pa'anga ko e vakai'i tau'atānia na'e 'ikai fakahoko fakalelei.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'oku fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina ki mu'a mo e 'i he hiliange pe 'a e fakahu pa'anga 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010, pea fakamo'oni hingoa ki ai.

Tali mei he MCCTIL Vava'u

Tali lelei 'e he OIC 'a e ongo 'isiū na'e 'ohake 'i he tōmui 'o e fakahū pa'anga mo hono vakai'i tau'atāina.

i. 'Ikai fakahā ki he Sekelitali Pa'anga 'a e tohi talitotongi na'e 'ikai faingamālie ki he 'atita

Na'e 'ikai ke fakahā ki he Sekelitali Pa'anga 'a e loka 'o e tohi talitotongi 'a e Va'a'ni he seifi. Ko e fakamatala mei he 'ofisa fakahoko fatongia ko e tohi talitotongi 'e fa (4) 'oku 'i he loto seifi 'o e Va'a'ni 'i he taimi na'e fakataha'i ai mo e Potungāue Takimamata pea na'e fu'u faingata'a ke fakaava ke fai ha vakai ki he tohi talitotongi.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke fakaha 'i he vavetaha 'e he OIC ki he Sekelitali Pa'anga 'a e tohi tali totongi 'oku lipooti 'oku loka 'i he seifi fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga. 2010.
5. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'a e tohi tali totongi 'oku tauhi 'i he Va'a ke faingofua 'a hono ma'u 'i he taimi 'oku fiema'u ai 'e he 'atita 'i he kaha'u.

Tali mei he MCCTIL Va'a 'i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3. Fakamole

a. Tohi Loka

Ko e tohi loka 'o e saliote misini P.1442 mo e P.1773 na'e 'ikai ke fakakakato 'a hono lekooti.

Ngaahi fokotu'u

6. Ki he faka'uli 'o e ongo saliote misini P.1442 mo e P.1773 ke fakakakato hono lekooti 'i he tohi loka 'i he taimi kotoa pe fakatatau ki he Tu'utu'uni PSC 2010 pea mo ia 'o e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

e. 'Ikai ha vakai'i tau'atāina 'o e tohi loka P.1442 mo e P.1773

'I he 'ene hā mai' 'na'e 'ikai ke fakakakato 'a e tohi loka 'o e saliote misini P.1442 mo e P.1773 'oku mahino leva na'e 'ikai ke fakahoko ha vakai tau'atāina pea mo vakai'i 'a e tohi loka na'e 'ikai ke fakahoko mo ia.

Ngaahi fokotu'u

7. Ki he 'Ofisa 'oku fakafatongia'aki a e supavaisa 'o e ngaahi saliote misini 'o e Va'a ni ke vakai'i ma'u pē 'oku lekooti kakato 'i he taimi kotoa pe 'a e ngaahi tohi loka fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010..

Tali mei he MCCTIL - Va'a 'i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

4. Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e Va'a'ni na'e 'ikai ke fakakato pea mo vakai'i he taimi kotoa pe 'a e kakato 'o e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u.

Ngaahi fokotu'u

8. Ki he Va'a ke fakakakato pea vakai'i ma'u pe 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tu'upau fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MCCTIL Va'a 'i Vava'u

Tali 'e he OIC 'a e fokotu'u.

3.3.23 Potungāue Leipa, Konisiuma & Fefakatau'aki – Va'a 'i 'Eua Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e toe fakamanatu pe 'a e ngaahi 'isiū na'e 'ohake 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u ki mu'a ref LW113/151/15 'aho 23 November, 2015 'i he ngaahi mo'ua mai 'a ia 'oku toe 'ohake pe heni.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Kātoa 'o e pa'anga na'e tānaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he Pangikē.

f. 'Ikai ha vakai tau'atāina

Na'e 'ikai hano vakai'i tau'atāina 'o e pa'anga na'e tānaki pea fakahū ki he pangikē 'a e Va'a'ni. Na'e fakatokanga'i ko e 'ofisa pe 'e tokotaha pea ko e pule ia 'i he Va'a 'i 'Eua.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fepōtalanoa'aki 'a e 'Ulu 'o e Potungāue pea mo e Fakafofonga Pule'anga 'o 'Eua ke fakahoko ha vakai'i tau'atāina 'o e ngaahi fakahū pa'anga. 'a e Va'a ni.

h. Foomu T-9 'o e fakahū pa'anga 'oku pulia.

Ko e fakahū pa'anga 'e 14 ki he Falepa'anga na'e 'ikai ha foomu T-9 ke tauhi. Na'e kole ki he taha 'o e kaungāue ke'ne vakai'i 'a e feitu'u 'oku 'i ai' kā na'e 'ikai ke ma'u.

Ngaahi fokotu'u

2. Ki he 'ofisa ngāue 'i he Va'a'ni ke'ne fakakakato hono faile'i 'o e ngaahi foomu T-9 'i he fo'i fakahū pa'anga kotoa pe.

3 Pa'anga Hū Mai

a. Ngaahi mo'ua te'eki ke tanaki

Ngaahi fokotu'u

3. Ki he CEO 'o e Potungāue ke ne vakai'i pe ko e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai 'e malava totongi. Kapau leva 'e 'ikai, fakatalanoa ki he Potungaue Pa'anga fekau'aki mo ha founa hange ko hano tamate'i (*write-off*).

4 Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

a. Ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku maumau

Ko e koloa tauhi tu'uma'u 'e 3 na'e 'ikai ma'u 'a e feitu'u 'oku tuku ai lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita. 'I he fakamatala 'a e OIC ko e ngaahi koloa ko 'eni kuo maumau pea ne tukuatu ia ki he veve.

Ngaahi fokotu'u

4. Ki he Va'a ke tuku 'a hono 'ave 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ki he veve.
5. Ko e founa hono tukuatu 'o e ngaahi koloa 'oku hā pe 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga ke muimui mo faipau ki ai 'a e Va'a.
6. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke'ne fakapapau'i ko hono ngaahi Va'a 'i he ngaahi 'out motu' 'oku nau faka'auha 'enau koloa fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
7. Ki he Potungāue ke fakatokanga'i ke fakakakato 'a e founa ngāue 'o hono faka'auha 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

e. 'Ikai ha tohi fakamo'oni 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'oatu mei Tongatapu ki he ngaahi Va'a 'i Tahi.

Na'e lekooti 'i he tohi lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'ave ki Tongatapu. Kaekehe, na'e 'ikai lava hano fakamo'oni'i 'a e kakato mo e mahu'inga 'o e koloa na'e 'ave atu. Na'e 'ikai ha fetohi'aki 'i he taimi na'e 'ave ai 'a e koloa' pe ko ha tohi fakamo'oni 'o e fetukutuku. Tānaki atu, ko e koloa tauhi tu'upau 'a ia na'e toe fakafoki mai ka na'e 'ikai ke 'i ai ha tohi 'omai 'o ha koloa.

Ngaahi fokotu'u

8. Ka toe 'i ai ha ngaahi koloa tauhi tu'upau 'e 'ave 'i he vaha'a 'o ha ongo Va'a, 'e fiema'u 'a e tohi, fakamo'oni, pea 'ave fakataha mo e ngaahi koloa 'oku 'ave.
9. Ki he Va'a ke faile 'a e ngaahi fetohi'aki kotoa pe 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.
10. Ki he 'Ulu'i 'Ofisi ke nau 'omai 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tu'upau na'e 'ave 'i he tohi ke lekooti mo fakakakato ai 'a e fakaikiiki 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

f. 'Oku 'ikai fakakau 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'e ni'ihi 'i he tohi lesisita 'o e ngaahi koloa ni.

Mahu'inga 'o e koloa ngaohi tu'upau na'e 'ikai ke lekooti 'i he lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

11. Ki he kaungāue 'o e Va'a'ni ke fakapapau'i ka toe 'i ai ha ngaahi koloa tauhi tu'upau 'e fe'ave'aki 'i he kaha'u, ke 'omai 'a hono mahu'inga, pea ka 'oku 'ikai pea ke 'omai mei he 'Ulu'i 'Ofisi.

5. Ngaahi fakamole

a. Ngaahi vausia 'o e ngaahi pale ki he fe'auhi Faka'ali'ali Ngoue na'e 'oatu ki he kaungāue 'o e Va'a'ni.

Ko e ngaahi pale pa'anga 'o e Faka'ali'ali Ngoue na'e toho ia 'o 'ave ki he kau ngāue pē 'o e Va'a'ni ke toki tufotufa ki he kau ikuna. Na'e 'ikai ha ngaahi tohi ke fakapipiki ki he ngaahi vausia 'o e ngaahi pale kuo fakangofua ke tukuatu. Na'e 'ikai ha fakamo'oni hingoa 'o e kau ikuna 'i he la'i tohi 'o e totongi atu.

Ngaahi fokotu'u

12. Ke tuku 'a hono toutou 'oatu 'a e ngaahi totongi 'o e ngaahi pale pa'anga ki he kaungāue kē nau toki tufotufa ki he kau ikuna 'i he ngaahi foomu.
13. Ki he pale pa'anga 'i he kaha'u, kotoa 'o e ngaahi totongi ke fakahangatonu pe ki he kau ikuna. Ko ia ai ko e ngaahi totongi kotoa pē ke fakahoko 'e he Va'a ki he kau ikuna takitaha ke lava pe 'a e kau ikuna 'o toho 'a 'enau pale mei he Falepa'anga.
14. Ko e fakamafai'i 'o e ikuna ke faile pea fakapipiki ma'u pe ki he ngaahi vausia totongi 'o e pale.

e. Tokongi hono fokotu'u 'o e ngaahi tu'u'anga tangikē vai na'e laka hake 'i he mahu'inga ko e \$7,500, tu'utu'uni 'o e fakatau fakapule'anga

Lahi 'o e ngaahi totongi na'e fakahoko taautaha pe fe'unga mo e TOP\$11,850. Fakatatau ki he vausia na'e 'i ai 'a e totongi 'o e langa 'a e tu'u'anga 'o e Tangike Vai 'o e Va'a. Na'e 'ikai ke fou 'a e poloseki ko 'eni 'i he tu'utu'uni fakatau fakapule'anga. Ko e 'ikai ke faipau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e fakatau fakapule'anga 'oku'ne 'omai 'a e fakatu'utāmaki ki he pa'anga 'a e pule'anga, malava ke lahi ange 'a e fakamole 'i he me'a 'oku fakatau mai, tukukehe 'a e maumau'i 'o e tu'utu'uni.

Ngaahi fokotu'u

15. Ko e fakatau koloa kotoa pe ke faipau ki he tu'utu'uni fakatau fakapule'anga.

6. Saliote misini

a. Ngāue'aki 'e he kaungāue 'o e Va'a 'a e me'alele 'a e Potungāue tu'ataimi

Ko e 'ofisa pe 'e taha 'i he Va'a ni ka 'oku te'eki ke fakangofua kē ne ngāue'aki 'a e saliote misini 'i he 'osi 'a e houa ngāue. I he fakamatala 'a e tokotaha ngāue 'oku ne hoha'a pe ki he malu 'o e saliote misini 'i he 'ene tau 'i tu'a 'i he 'Ofisi.

Ngaahi fokotu'u

16. Ke tuku 'a e ngāue'aki 'o e saliote misini 'e he kaungāue 'o e Va'a ni 'i he tu'ataimi.
17. Ki he 'Ulu 'o e Potungāue ke fetalanoa'aki mo e Pule 'o e Falepa'anga 'Eua pe OIC Polisi 'i 'Eua ki he tau'anga 'o e saliote misini 'i he tu'ataimi.

e. 'Ikai kakato 'a e lekooti 'o e tohi loka

Na'e 'ikai kakato 'a hono lekooti 'o e tohi loka, ko e mita lau 'o e lele 'a e me'alele na'e 'ikai ke ngāue. Ko ia ai, na'e 'ikai ke fakapapau'i 'a e lahi 'o e 'utu na'e ngāue'aki 'e he saliote misini P.1735.

Ngaahi fokotu'u

18. Ke lekooti 'a e lolo 'utu 'oku ngāue'aki

3.3.23 Potungāue Polisi & Tāmate Afi – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ikai fakakakato 'a hono lekooti 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Tkai ha lesisita 'o e pa'anga hū mai	Te'eki ha fakalelei ki ai
Tkai ke tauhi ma'u 'a e tohi loka	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Ko e katoa 'o e pa'anga na'e tānaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he pangikē.

3 Pa'anga Hū Mai

a. Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai

Na'e fe'unga fakakātoa 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke tānaki mai 'e he Va'a'ni mo e \$41,314. Fakamālō'ia'i 'a e ngāue na'e fakahoko 'o lava ke ma'u mai ha \$1,543 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he Pule Le'ole'o 'o e Polisi' ke fakakaukau'i ha founiga 'o hono tānaki 'o e ngaahi mo'ua te'eki totongi, TOP\$41,314.00, 'oku tu'utu'uni'i 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MoP Vava'u

Tali 'e he Pule Le'ole'o 'o e Polisi 'a e fokotu'u.

e. 'Ikai ha lesisita o e pa'anga hū mai

Na'e 'ikai ha fakamatala mahino pe ko e hā 'oku 'ikai ke 'i ai ha lesisita 'o e ngaahi pa'anga hū mai mei he Laiseni 'o e Ngaahi Fakafiefia, (*Entertainment License*).

Ngaahi fokotu'u

2. Ke kamata he vavetaha hano lesisita 'o e ngaahi pa'anga hū mai 'i he laiseni 'o e ngaahi Fakafiefia pe'a ke fakakakato ma'u pe 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MoP Vava'u

Tali 'e he Pule Le'ole'o 'o e Polisi 'a e fokotu'u.

4 Fakamole

Na'e maau, fakamafai'i, fakakakato 'a hono lekooti 'o e ngaahi fakamole pea tauhi 'i he faile.

5. Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e lekooti mo fakakakato 'e he Va'a'ni 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

6. Tohi Loka

a. 'Ikai fakakakato 'a hono lekooti 'o e tohi loka

Na'e 'ikai ha fakamatala 'e ma'u mai fekau'aki mo e 'ikai ke fakakakato 'a hono lekooti 'o e ngaahi tohi loka 'a e ngaahi saliote misini 'e tolu (3) 'o e Va'a ni.

Ngaahi fokotu'u

3. Ki he faka'uli 'o e P.1463, P.1621 mo e P.1854 ke nau fakakakato 'a e ngaahi tohi loka 'o e ngaahi saliote misini 'i he taimi kotoa pe 'o hangē ko e fiema'u mei he Tu'utu'uni PSC 2010 mo e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
4. Ki he 'Inisipekita Polisi 'oku supavaisa ki he ngaahi me'alele ke ne vakai'i ma'u pe 'a e fakakakato 'o e ngaahi tohi loka 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MoP Vava'u

Tali 'e he Pule Le'ole'o 'o e Polisi 'a e fokotu'u.

3.3.25 Potungāue Polisi mo e Tamate Afi – Va'a 'i Ha'apai

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

a. Ngaahi mo'ua tautea mei he ngaai hopo 'o a'u mai ki he 'aho 30 'o Sune, 2012

Ko e Va'a Peilifi 'i he Potungāue Polisi mo e Tāmate Afi 'oku'nau tokanga ki he ngāue ki he ngaahi mo'ua tuku fuoloa'ni. Kaekehe, ko e fakamatala mai mei he 'Inisipekita Pule, Ha'apai, ko e fatongia kuo 'osi 'oatu kotoa ki he Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tohi Pa'anga mo talitotongi

Kātoa 'o e pa'anga na'e tānaki lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he Tohi Pa'anga pea fakahū ki he Falepa'anga mo e Pangike Langa Fakalakalaka 'i hono taimi totonu.

3. Pa'anga hū mai

Na'e tokanga pe 'a e 'atita ki he 'ikai ha lesisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai na'e tānaki.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fai ha tokanga ki hono kamata 'o ha lesisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai.

Tali mei he MoP Ha'apai

Tali 'e he Pule Le'ole'o 'o e Polisi 'a e fokotu'u.

4. Ngaahi Fakamole

Ko e ngaahi 'isiū pe 'oku fekau'aki mo e ngaahi fakamole; 'uhila mo e vai 'o e fale nofo'anga 'e 3 'i 'api Polisi 'a ia 'oku totongi mei he vouti 'o e Va'a'ni. Ko e fale nofo'anga pe 'e taha (1) 'oku tu'u pe 'i he 'api Polisi pea ko e 2 'oku tu'u mavahe mei he 'api Polisi. 'Oku mita 'uhila 'e taha pē 'a e fale nofo'anga 'i loto 'i he 'api Polisi pea mo e 'Ofisi Polisi.

Ngaahi fokotu'u

2. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne toe fakapapau'i mo e 'Ulu'i Ofisi 'i Tongatapu 'a e tu'utu'uni ngāue ki hono totongi 'a e mo'ua 'a e kuata nofo'anga 'o e kau polisi.

Tali mei he MoP&FS Ha'apai

I he fakamatala 'a e Pule Polisi Ha'apai, na'e ngāue mai 'aki 'e he Va'a ni talu mei hono fokotu'u. Na'a ne fa'a 'eke pe ki he 'Ulu'i 'Ofisi, Nuku'alofa ki ha tu'utu'uni fekau'aki mo e kaungane 'oku nau lolotonga ngāue 'aki 'a e ngaahi kuata hange ko e 'isiū 'oku 'ohake ka na'e te'eki ke ma'u mai ha fakamatala tohi. Kaekehe, na'a ne tali 'a e fokotu'u ke toe muimui'i ki he 'Ulu'i 'Ofisi 'i Nuku'alofa.

5. Koloa Tauhi Tu'upau

Ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a ni na'e fakakakato mo tauhi ma'u.

3.3.26 Potungāue Polisi & Tamate Afi – Va'a 'i 'Eua

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (mahina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

a. Mo'ua tukufuoloa 'o e ngaahi me'atau 2015

Fakamālō'iā 'a e ngāue na'e fakahoko 'i hono fakapapau'i ko e ngaahi me'atau na'e laiseni taimi totonu pea ko e OIC na'a'ne vakai'i ma'u pe 'a e lesisita.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tali totongi mo e Tohi Pa'anga

Katoa 'o e pa'anga na'e tanaki lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he tohi pa'anga pea fakahū ki he Pangikē.

f. Tomui ‘o e fakahū pa’anga

‘I he fakamatala ‘a e ‘Ofisa Tanaki Pa’anga ko e hoko ‘a e tomui ‘o e fakahū pa’anga ‘i he taimi ‘oku fa’ā poaki malolo ai.

Ngaahi fokotu’u

1. ‘Ofisa ‘Akauni ke ne hokoatu ‘a hono fakahū ‘o e pa’anga faka’aho pe ‘i ha taimi vave ange ai.
2. Ke fakapapau’i ‘e he OIC ‘o e Va’āni ‘oku faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga fekau’aki mo e fakahū pa’anga.

h. Nounou ‘i he fakahū pa’anga

Na’ē nounou ‘aki ‘a e \$11.50 ‘i he fakahū pa’anga ‘o e tali totongi ‘aho 13/6-14/6/2016. Ko e fatongia eni ‘o e OIC ke’ne fakahoko ‘a hono vakai’i tau’atāina ke fakasi’isi’i ange ai ha toe hoko ‘o ha nounou.

Ngaahi fokotu’u

3. Ki he ‘Ofisa Tānaki Pa’anga ke ne totongi atu ki he Va’ā ‘a e nounou.
4. Ki he ‘Ulu ‘o e Potungaue ke ne ‘oatu ha tohi fakatokanga ki he ‘Ofisa ni. Ka toe hoko ha me’ā pehe ni ‘i he kaha’u ko e tautea mamafa ia.
5. Ki he OIC ke ne hoko atu ‘a hono vakai tau’atāina ‘o e ngaahi tali totongi ki mu’ā pe ‘i he ‘osi ‘a e fakahū pa’anga takitaha.

i. Kehekehe ‘a e ‘aho ‘i he tali totongi mo ia ‘oku lekooti ‘i he Tohi Pa’anga

Lahilahi ‘a e kehekehe ‘o e ngaahi ‘aho ‘oku lekooti ‘i he Tohi Pa’anga pea mo ia ‘oku ‘i he tali totongi.

Ngaahi fokotu’u

6. Ki he ‘Ofisa Tanaki Pa’anga ke ta’ofi leva ‘a hono fakahū hala ‘o e ngaahi ‘aho ‘i he tohi tali totongi mo ia ‘i he Tohi Pa’anga.
7. Ki he OIC ke ne fakapapau’i ‘oku ta’ofi eni.

4 Fakamole

Na’ē maau mo fakakakato pea tauhi ‘i he faile ‘a e ngaahi lekooti kotoa pe ‘o e ngaahi fakamole lolotonga ‘o e vaha’ā taimi ‘o e ‘atita.

5 Ngaahi Koloa Tauhi Tu’uma’u.

a. Mole ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau

Ikai ma’u ha lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’u pau, pehe ‘oku mole ‘a e lesisita.

Ngaahi fokotu’u

8. Ki he OIC ke fakapapau’i ‘oku ma’u ‘a e feitu’u ‘oku ‘i ai ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau pea ke fakakakato mo tauhi ma’u.

6 Tohi Loka

Fakamālō’ia ki he ngāue na’ē fakahoko ‘i hono fakakakato mo tauhi ‘o e ngaahi tohi loka ‘o e saliote misini katoa ‘i he Va’ā’ni.

3.3.27 Potungāue Polisi & Tamate Afi – Va’ā Tamate Afi, ‘Eua Vaha’ā taimi ‘o e ‘atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina ‘e 42)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Ikai fakahoko ‘a e fakafehoanaki ‘o e tohi vouti	Te’eki ha fakalelei ki ai
Ikai ha lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau	Te’eki ha fakalelei ki ai
Ikai tauhi ma’u ‘a e tohi loka ‘o e ngaahi saliote misini	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Fakamole

a. Ngaahi Totongi Fakamole

Ko e vausia na'e totongi atu 'e 58 na'e 'ikai ke tauhi 'i he faile 'a e Va'a ni pea ko e fakamatala 'a e OIC na'e tukuhala'i ia lolotonga 'a e saikolone ko Gita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i ko e ngaahi vausia 'oku tauhi 'i ha feitu'u malu.
2. Ke fakapapau'i 'e he OIC ko e ngaahi fakatau kotoa pe 'oku fakangofua mo fakamafai'i ki mu'a pea toki totongi.

3. Tohi Vouti

a. Fakafehoanaki 'o e tohi vouti

Ko e fakafehoanaki 'o e tohi vouti ki he Falepa'anga na'e 'ikai ke fakahoko 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakamanatu ki he 'ofisa fakahoko fatongia 'a hono fatongia ke fakafehoanaki 'a e tohi vouti 'a e Va'a ni pea mo ia 'i he Falepa'anga pea ke fakahoko fakamahina.
4. Ko e lekooti 'o e fakafehoanaki 'o e ngaahi tohi vouti ke vakai'i ma'u pe 'e he OIC.

4. Lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau

- a. 'Ikai faitatau 'a e fótunga 'o e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau mo ia 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga

Ngaahi fokotu'u

5. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'o e Va'a ni ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tu'upau 'oku fotunga tatau mo ia 'oku 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

3.3.28 Potungāue Mo'ui – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Fakamālō'ia 'a e ngaahi ngaue fakalelei na'e fakahoko 'i he Va'a ni 'i hono fakakakato 'o e lesisita 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'o hake 'i he lipooti 'atita. ref.:SW207/133/15 'aho 17 'o Tisema, 2015.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o Epeleli, 2019.

b. Talitotongi mo e Tohi Pa'anga

Katoa pa'anga na'e tanaki lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he pangike.

3. Fakamole

Ko e ngaahi fakamole 'a e Va'a ni na'e maaū, fakakakato hono lekooti pea mo fakamafai'i.

5 Saliote Misini

Ko e saliote misini fika P.1366 'oku 'amanaki ke tukuatu ia ki he Potungaue Ngaahi Ngaue'anga Lalahi, Vava'u ke fakahoko 'a hono sivi fakata'u pea ko e tohi loka 'oku tauhi maaū ma'upe.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e fokotu'u na'e ma'u mei he 'Ofsia 'o e Potungaue Ngaahi Ngaue'anga Lalahi, Vava'u ke fakahoko 'i he vavetaha.
2. Ki he OIC 'o e Potungaue Mo'ui, Vava'u ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko.

Tali mei he MoH Vava'u

Tali 'e he Supavaisa 'o e Akauni 'a e fokotu'u.

3.3.29 Potungāue Mo'ui – Va'a 'i Ha'apai
Vaha'a taimi 'o e 'Atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Tōmui 'o e fakahū pa'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
Lesisita 'o e pa'anga hu mai	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tōmui fakahū pa'anga

'Oku kei hoko pe 'a e tōmui 'o e fakahū pa'anga 'i he Va'a ni mo e vaha'a taimi 'oku meimeい a'u ki he mahina 'e 2 'a e tomui.

Ngaahi fokotu'u

- Ke toe fakatokanga'i ange 'a e ngaahi fokotu'u 'oku 'oatu 'i he tohi ki he kau pule 'a e mahu'inga ke tānaki 'a e pa'anga pea fakahū 'i hono taimi totonu fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

f. Kaniseli 'i he talitotongi

Na'e 'i ai 'a e ngaahi lau'itohi talitotongi na'e kaniseli ka na'e 'ikai ke tauhi 'i he faile fakataha mo e 'olisinale.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i ki he 'ofisa fakahoko fatongia ko e ngaahi tatau 'olisinale kotoa pe 'o e ngaahi talitotongi 'oku kaniseli kuo pau ke tauhi mo e tatau 'i he tohi talitotongi pe.

5 Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

a Lesisita 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e fakatokanga'i ko e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'ikai fakakakato. Ko e fakamuimuitaha 'o hono fakakakato talu pe mei he 2012.

3.3.30 Potungāue Mo'ui – Va'a 'i 'Eua

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Mei he ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
'Ikai ha lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Na'e fai 'a e ngaue fakalelei ki heni
'Ikai tauhi ma'u mo lekooti ngaahi tohi loka	Te'eki ke fai ha fakalelei ki heni

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

e. Tōmui fakahū pa'anga

Na'e tomui ange 'a e fakahū pa'anga 'aki 'a e 'aho 1 ki he 14 lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

- 'Ofisa Tauhitohi ke ne fakahoko 'a hono fakahū 'o e pa'anga faka'aho pe toe vave ange ai.
- Ke fakapapau'i 'e he OIC 'oku faipau 'a e Va'a ki he ngaahi Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010 fekau'aki mo e fakahū pa'anga.

f. 'Ikai fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina

Na'e fakatokanga'i 'a e lahi 'o e pa'anga na'e kei tauhi pe 'i he feitu'u 'oku 'ikai malu 'i ha uike mo e lolotonga 'o e faka'osinga 'o e uike.

Ngaahi fokotu'u

3. Ki he OIC 'i he Va'a ni ke ne fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga pea mo hono lekooti
4. OIC ke'ne tokanga'i 'oku fakahoko faka'aho 'a e fakahū pa'anga.

4 Fakamole

a Totongi atu:

Na'e 'i ai 'a e ngaahi vausia totongi atu na'e mole. Na'e 'ikai ha fakamatala ki he mole 'a e lekooti, founiga 'o hono fakahoko 'o e fakatau koloa, pea mo hono fakangofua 'o e fakatau koloa.

Ngaahi fokotu'u

5. Ki he 'ofisa tauhitohi ke ne fakapapau'i ko e ngaahi vausia fakamole kotoa pe 'oku fakakakato pea tauhi 'i he faile.
6. Ke fakapapau'i 'e he OIC ko e ngaahi vausia totongi kotoa pe mo e ngaahi tohi fakatau koloa 'oku fakamafai'i.
7. Ki he 'ofisa tauhitohi ke ne fakapapau'i ko e fika 'o e 'ota koloa 'oku 'ikai toe fokotu'u tu'o ua pe lahi ange.

5 Tohi Loka

a. 'Ikai kakato 'a e lekooti 'o e tohi loka

Na'e 'ikai fakakakato 'a e tohi loka

Ngaahi fokotu'u

8. Ki he ngaahi saliote misini 'oku 'ikai ha tohi loka, ke fakakato pea mo tauhi ma'u.
9. Ki he OIC 'i he Va'a ni ke ne fakapapau'i ko e tohi loka 'o e ngaahi saliote misini ke 'i ai pea mo tauhi ma'u faipau mo e Tu'utu'uni PSC mo e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

6 Tohi Vouti

a. Fakahoa 'o e Tohi Vouti

Fakatokanga'i ko e fakahoa 'o e tohi vouti 'a e Va'a ni pea mo e Falepa'anga na'e 'ikai ke fakahoko fakamahina lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

10. Ke fakamanatu ki he 'ofisa tauhitohi 'a hono fatongia ke fakahoa 'a e Tohi Vouti mo e Tohi Vouti 'a e Falepa'anga 'o fakahoko fakamahina.
11. Ki he OIC ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e ngaue ni pea ke fakahoko fakamahina.

7 Koloa Tauhi Tu'uma'u.

a. 'Ikai fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau

Na'e 'ikai ke fakahoko 'e he Va'a ni 'a hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau pea mo lekooti 'a e ngaahi koloa tanaki atu lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

12. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i 'oku fakakakato 'a hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.
13. Ki he OIC ke ne fakapapau'i ko e Va'a ni ke faipau ki he ngaahi fiema'u 'a e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 'i hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

e. Maumau'i 'o e koloa tauhi tu'upau

Na'e fakatokanga'i 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau maumau na'e laku pe ia ki he veve hange ko e fakamatala na'e tuku mai.

Ngaahi fokotu'u

14. Ke ta'ofi 'a e ngaue ko eni 'e he Va'a 'i hono laku 'o e ngaahi koloa 'ikai toe ngaue'aki ki he veve.
15. Ke fou ki he founiga totonu 'oku tu'utu'uni 'i he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.
16. Ki he 'Ulu 'o e Potungaue ke ne fakapapau'i ko e ngaahi va'a 'i tahi 'oku nau muimui pau ki he ngaahi Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.

f. 'Ikai ha tohi fakamo'oni 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he taimi 'o hono fe'aveaki 'i he vaha'a 'o e Va'a ni pea mo e 'Ulu'i 'Ofisi 'i Tongatapu

Ko e Va'a ni 'oku 'ikai ke 'i ai ha vouti fakatau koloa tauhi tu'upau. Ko e ngaahi koloa tu'upau 'i he lesisita ko e 'oami kotoa mei he 'Ulu'i 'Ofisi mei Tongatapu. Ka neongo ia, na'e 'ikai ha tohi 'oku tauhi na'e 'omai 'aki 'a e ngaahi koloa ni. Na'e 'ikai lava hano fakamo'oni'i 'a e kakato 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a ni pea mo hono mahu'inga he na'e totonu ke lekooti 'i he lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

17. Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau kotoa pe 'oku fe'aveaki 'i he vaha'a 'o e ongo Va'a ni, 'oku fiema'u ha tohi ke fakamo'oni'i 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau kuo 'omai.
18. Ke tauhi ha faile 'o e ngaahi fetohi'aki kotoa 'e he Va'a ni.

3.3.31 Potungāue Ngoue, Me'atokoni & Vaotātā (MAFF) Vaha'a taimi 'o e 'atita: Fepueli 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 49)

1. Fokotu'u Kaungāue

a. 'Ikai ke faipau ki he founiga fokotu'u 'o e kaungaue 'a e pule'anga

Ko hono fokotu'u 'o e Fale'i na'e 'omai mei he 'Ofisi 'o e Palemia, na'e 'ikai ke fakahoko 'i he founiga ngāue totonu 'a e PSC.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he Potungaue ko e ngaahi fokotu'u 'o ha taha ngaue ke fakatatau o e tu'utu'uni ngāue 'a e kau ngāue fakapule'anga.
2. I hono fakangāue'i 'o ha Fale'i, ke tomu'a fakapapau 'a e fiema'u 'o e ngaue ko ia pea mo 'osi 'ai hono fakapa'anga.

b. Ngāue'aki 'e he Fale'i 'a e saliote misini 'a e PMO 'ikai ha fakamafai 'ofisiale

Ko e saliote misini na'e ngāue'aki 'e he Fale'i, ko e taha ia 'o 'ene monu'ia na'e lesisita ia 'i he malumalu 'o e PMO. Na'e 'ikai ke ma'u mai ha fakamatala tohi 'o e 'omai 'o e me'alele ko ia.

Ngaahi fokotu'u

3. CEO ke ne fakapapau'i ko e saliote misini ko e koloa ia 'a e Potungaue pea 'oku nau mo'ua ke tokanga'i ke tauhi ma'u pea mo 'utu.

2. Talitotongi mo fakahū pangike

a. Tauhi 'o e tohi pangike 'e he Potungāue 'ikai ke 'ilo'i 'e he Potungāue Pa'anga

'I hono vakai'i 'o e ngaahi pa'anga tokoni, ko e ngaahi pa'anga tokoni na'e fakahu 'i he Pangike BSP 'i he 'akauni pe 'a e Potungāue 'o 'ikai ke 'ilo'i 'e he Potungāue Pa'anga. Ko e CEO pe 'o e Potungāue pea mo e 'ofisa 'e ua (2) 'i he Potungaue 'a e kau fakamafai ke fakamo'oni 'i he tohi pangike. Ko e hingoa 'o e tohi pangike na'e fakataumu'a ia ki he pa'anga tokoni o ha poloseki kā 'oku 'ikai toe faka'oanga'i: MAFFF Plant Genetic Resources Project.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke ta'ofi 'a hono ngaue'aki 'o e 'akauni pangike kae'oua leva ke ma'u ha fakangofua mei he Minisita Pa'anga ke hoko atu 'a e Potungaue hono ngaue'aki 'o e 'akauni.

e. Pulia ‘a e Tohi Pa’anga

Ko e tohi pa’anga ‘e taha, (*Cash Book*), na’e ‘ikai ke ‘ilo’i ‘a e feitu’u ‘oku ‘i ai.

Ngaahi fokotu’u

5. Ki he ‘Ulu ‘o e Va’a *Corporate* ke kumi ke ma’u ‘a e tohi pa’anga.
6. Ke fakapapau’i ma’u pe ‘e he ‘Ulu ‘o e *Corporate* ‘oku ‘i ai ‘a e tohi pa’anga ‘oku ne lekooti ‘a e ngaahi tali totongi mo e fakahu pa’anga kotoa pe ‘a e Potungaue.

f. Ngāue’aki ‘a e tohi talitotongi ‘ikai faka’ofisiale.

I he taimi ‘o e Faka’ali’ali Ngoue, na’e ngae’aki ‘e he Va’a ni ha tohi talitotongi kehe. Ko e lau’i tohi talitotongi ‘e 200 na’e ngae’aki ‘i he Faka’ali’ali ngoue, ko e 122 ai na’e lava ke vakai’i ‘e he ‘atita, 43 na’e ‘osi ngae’aki pea 79 ‘oku te’eki ke ngae’aki. Ko e toenga ‘o e 78 na’e ‘ikai ngae’aki ‘i he faka’ali’ali ngoue ‘i tahi hange ko e fakamatala na’e ma’u.

Ngaahi fokotu’u

7. Ki he Potungaue ke ta’ofi ha toe ngae’aki ‘o ha tohi talitotongi ‘ikai faka’ofisiale ke ne tali totongi ‘aki ‘a e pa’anga ‘a e pule’anga.
8. CSD ke ngae’aki ‘a e talitotongi ‘ofisiale ki he pa’anga kotoa pe ‘oku tanaki ‘e he Potungāue.

h. Nounou ‘a e pa’anga tanaki mei he Va’a Vao’akau

Na’e ‘i ai ‘a e nounou ko e \$15 pea ko e talitotongi na’e ‘i ai ‘a e nounou na’e ‘ikai ke fakamo’oni hingoa ki ai ‘a e tokotaha talitotongi.

Ngaahi fokotu’u

9. Ki he ‘ofisa fakahoko fatongia ke totongi ‘a e nounou.
10. Ke fakahoko ha fakatokanga ‘e he CEO ‘a e ‘ofisa.
11. Ki ha ‘ofisa ma’olunga ke ne vakai’i mo fakapapau’i ‘oku fakahoko ‘a hono fakahū ‘o e pa’anga ‘a e pule’anga pea tali totongi mo ‘i ai ha fakamatala faka’akauni ki ai.
12. Ka toe hoko ‘a e me’ā ni ‘i he kaha’u pea ko e tautea mamafa ‘e fakahoko.

i. ‘Ikai fakahū ‘a e pa’anga na’e talitotongi.

Na’e ‘i ai ‘a e pa’anga tanaki fe’unga mo e \$33 ka na’e ‘ikai ke fakahū ‘i he Va’a ‘o e Fangamonumanu. Ko e ‘Ofisa Tauhitohi ‘i he ‘Ulu’i ‘Ofisi na’e ‘ikai ke ne fakatokanga ‘a e nounou.

Ngaahi fokotu’u

13. Ke totongi ‘a e mahu’inga ‘o e pa’anga pea ke fakahu ki he Potungaue.
14. Ki he ‘Ulu ‘o e Va’a ke ne vakai’i ‘o e pa’anga ki mu’ā pea fakahu ki he ‘Ulu’i ‘Ofisi.
15. Ki he CEO ke fai ha fakatokanga ki he ‘ofisa fakahoko fatongia.

k. Tōmui ‘o e fakahū pa’anga mei he ngaahi Va’a

Ko e ngaahi Va’a; Faama, Vao’akau, Fekumi mo e Fangamonumanu ‘oku nau fakahu ki he pangike/Falepa’anga. Kaekehe, ko e ngaahi Va’a ni na’e totonu ke fakahoko ‘a hono fakahū ‘o e pa’anga laka hake ‘i he \$100 ‘i hono taimi totonu.

Ngaahi fokotu’u

16. Ki he ‘Ulu ‘o e ngaahi Va’a ke nau fakapapau’i ko e pa’anga kotoa pe ‘oku tanaki ‘i honau taki taha Va’a ke fakahu ki he ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘i hono taimi totonu.
17. Ke fakahoko ‘e he Tauhitohi ‘i he ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘a hono muimui’i ki he ngaahi Va’a ‘i he taimi ‘oku ‘ikai fai mai ha fakahu pa’anga faka’aho pe taimi totonu.

l. ‘Oku hokohoko ‘a e ‘ikai fakahū kakato ‘o e pa’anga talitotongi mei he Va’a Vaotātā.

Na’e hoko ‘a e ‘ikai fakahū kakato ‘a e pa’anga ma’u pe.

Ngaahi fokotu’u

18. Ki he Pule ‘o Va’a Vaotata ke ne fakapapau’i ‘oku fakahū kakato ‘a e pa’anga talitotongi ‘i he taimi totonu.

m. ‘Ofisa tanaki pa’anga ‘ikai fakamafai’i

Na’e fakatokanga’i ‘i he Va’a Faama ko e ‘ofisa lau’aho ‘oku ne tanaki ‘a e pa’anga.

Ngaahi fokotu’u

19. Ki he ‘Ulu ‘o e Va’a ni ke ta’ofi ‘aupito eni.

n. Tukuatu ‘o e toketi talitotongi ‘ikai ha ‘aho mo ha fakamo’oni

Na’e hoko eni ‘i he Va’a Kolonitini, ko e tohi toketi talitotongi ‘e 2 na’e ‘oatu ki he timi ‘i he mala’e vakapuna ka na’e ‘ikai fakahū ‘i he lesisita hono ‘ave atu.

Ngaahi fokotu’u

20. Ki he ‘ofisa ngaue ki he ngaahi tohi toketi talitotongi ke ne fakapapau’i ‘oku hu ki tu’a ke fakamafai’i ‘e he ‘ofisa fakamafai pea ko e ‘ofisa pe ko ia ke fakamo’oni ‘i he tohi lesisita.

ng. Tohi tōketi talitotongi ‘e 2 na’e ngaue’i faka’angataha pe

Ngaahi fokotu’u

21. Ki he ‘Ulu ‘o e Va’a ke ne fakapapau’i ko e tohi tali totongi pe ‘e taha ki he taimi ‘e taha.
22. Ki he ‘Ulu ‘o e Va’a ni ke ta’ofi ‘aupito ha toe hoko ‘a e me’ā ni.

o. Ko e pa’anga hulu na’e ma’u ‘i he taimi lau pa’anga ka na’e ‘ikai talitotongi mo fakahū ki he pangike.

Ko e lau pa’anga na’e fakahoko ‘i he ‘aho 20 ‘o Fepueli, 2019 pea lekooti ai ‘a e hulu TOP\$316 ‘i ha Va’a Kolonitini ‘i Mala’evakapuna.

Na’e fakamatala ‘a e OIC ko e tatanaki ‘o e pa’anga vete na’e tanaki ‘e he kau ngaue he ‘oku ‘ikai ‘omai ‘e he Potungaue ha pa’anga vete. Ko e konga ai ko e ngaahi me’ā ofa mei he famili mo e kaungame’ā. Ko e konga ko e fakafetongi ia mei he pa’anga muli he totongi mai ka kuo nau fakakakato ‘a e ngaahi totongi ko ia’. ‘Oku ‘ikai ha lekooti ‘o e pa’anga vete pe ko e pa’anga muli. Na’e fekau ki he OIC ke talitotongi ‘a e pa’anga ni pea fakahū ki he pangike.

Ngaahi fokotu’u

23. Ke vakai ‘a e CEO ki he me’ā ni ke talitotongi pea fakahū ‘a e pa’anga ni.
24. Ke tokanga ‘a e CEO mo e Taki ‘o e Va’a ni ki he ‘isiu ‘o e pa’anga vete.
25. Ki he Taki ‘o Va’a Kolonitini ke ‘ave ma’u pe ‘a e toketi hu koloa mai pe hu atu fakataha mo e talitotongi ‘i he taimi ‘oku fakahoko ai pea kakato ‘a e ngaue.

3 Pa’anga hū mai

a. ‘Ikai ha pepa poupou ki he ngaahi feliuliuki ‘o e totongi ‘i he Va’a Fangamonumanu.

I hono vakai’i ‘o e pa’anga hū mai mei he Va’a Vao’akau, na’e fakatokanga’i ai ‘a e liliu ‘o e ngaahi totongi ki he Va’a Fangamonumanu ki he ta’u fakapa’anga 2017/18. Na’e ‘ikai ke ma’u ha fakamo’oni fekau’aki mo e ngaahi fakangofua o e hiki ‘o e ngaahi totongi. Na’e toe fai hono vakai’i ha fakangofua mei he Talekita pe ko e ‘Ulu ‘o e ngaahi Va’a felālāve’i ka na’e ‘ikai pe.

Ngaahi fokotu’u

26. Ke fakapapau’i ‘e he Talekita ‘a e ngaahi liliu ki he ngaahi totongi kotoa pe ‘oku fakangofua pea fakatatau ki he ngaahi lao fekaukau’aki ‘a e pule’anga.
27. Ke ‘i ai ha tohi fakamo’oni ‘a e Talekita he vavetaha ke fakamo’oni ‘aki ‘a e me’ā ni.

4. Ma’u ngāue mo e tohi hokohoko

a. ‘Ikai ke lekooti ‘a e ‘Ulu ‘o e Va’a ‘i he tohi lekooti ‘o e kau ma’u ngāue

I hono fakatatau ‘a e tohi hokohoko pea ko e tohi lekooti ‘o e kau ma’u ngāue, na’e ‘ikai ke fakamo’oni hingoa ‘a e ‘Ulu ‘o e *Corprate* ‘i he tohi taimi.

Ngaahi fokotu'u

28. Ki he Tokoni Talekita, *Corporate*, ke kamta 'a 'ene fakamo'oni hingoa 'i he tohi lesisita 'o e ma'u ngāue.
29. Ki he CEO ke ne fakapapau'i ki he 'ene kau Tokoni Pule ke nau fakamo'oni 'i he tohi lesisita 'o e ma'u ngāue 'o hange ko e kaungāue sevāniti sivile kotoa pe mo faipau ki he tu'utu'uni ngāue.

e. 'Ikai lekooti 'a e taimi ma'u ngaue ki he Tohi Lesisita 'o e ma'u ngaue kae ngāue'aki 'o e Tohi Lesisita 'o e koloa uta ki tu'a

Ko e ngaue tu'ataimi 'a e kau ngaue 'i he Tafa'aki 'o e Uta koloa ki tu'a na'a nau lekooti 'a 'enau taimi 'i he tohi lesisita 'o e uta koloa ki tu'a kae 'ikai 'i he tohi lesisita faka'ofisiale 'o e kau ma'u ngaue.

Ngaahi fokotu'u

30. Ki he kau 'ofisa 'i he Va'a uta koloa ki tu'a ke lekooti 'enau taimi ngaue 'i he tohi lesisita 'o e kau ma'u ngaue.
31. Ke fakapapau'i 'e he 'Ulu 'o e Va'a ki he'ene kau ngaue ke lekooti 'enau taimi ngaue 'i he tohi faka'ofisiale 'o e tohi 'a e kau ma'u ngaue.

f. Fakangofua 'o e palani ngaue tu'ataimi.

Na'e ma'u pe 'a e palani 'o e ngaue ke fakahoko tu'ataimi ka na'e 'ikai ke faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.

Ngaahi fokotu'u

32. Ki he CEO ke ne fakapapau'i ko e ngaue tu'ataimi kotoa pe ke teuteu'i pea fakahu 'o kole ha ngofua ki mu'a pea toki fakahoko 'a e ngaue tu'ataimi. Fakatatau eni ki he tu'utu'uni 'a e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.
33. 'E 'ikai ke totongi atu ha ngaue tu'ataimi kapau 'e 'osi 'a e ngaue pea toki fakangofua 'a e palani ngaue.

h. 'Ikai ke kakato 'a e ngaahi tohi poupou ki he vausia taimi ngaue

Ko e ngaahi vausia 'o e ngaue tu'ataimi na'e 'ikai ke 'i ai ha ngaahi tohi poupou hange ko e, lekooti taimi ngaue, (*timesheets*), pe ko ha lekooti poupou kehe ke poupou ki he taimi ngaue tu'ataimi.

Ngaahi fokotu'u

34. Ki he Tauhitohi ke ne fakapapau'i 'oku 'i ai 'a e ngaahi pepa poupou 'oku tauhi fakataha 'i he faile 'o e kau ngaue tu'ataimi.

5. Pa'anga tokoni

- a. Ko e pa'anga na'e ma'u mai mei he sponisā na'e 'ikai ke lekooti 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.

Ngaahi fokotu'u

35. Ke kamata ha tohi lesisita 'e he potungaue 'o e ngaahi pa'anga tokoni sponisa kotoa pe ki he Faka'ali'ali Ngoue.
36. Ke tauhi kakato 'i he lesisita ni 'a e ma'u mai mo e fe'aveaki 'o e pa'anga ni.
37. Ko e tohi lesisita ke vakai'i mo fakahoaa ma'u pe (mo e toenga pa'anga) 'i he taimi kotoa pe.

6. Ngaahi fakamole

- a. Ko e fakamole ki he monomono mo e ngaue 'o e Va'a ni na'e 'ikai ha ngaahi pepa poupou.

Ngaahi fokotu'u

38. Ki he Tauhitohi ke fakapapau'i ko e ngaahi vausia totongi kotoa pe 'oku 'i ai 'a hono pepa poupou pea tauhi fakalelei 'i he faile.
39. Ki he Tauhitohi ke ne fakapapau'i ko e founa faile 'oku ngaue'aki ke 'i he hokohoko lelei pea pau mo e feitu'u 'oku tauhi ai.

e. ‘Ikai faingamalie ‘a e ngaahi vausia totongi atu ki he ngaahi monu’ia ‘i he vouti ‘a e CEO mo e Minisita

Ngaahi tohi ‘ikai ke faingamlie ki he ngaue:

1. Ngaahi vausia totongi ‘o e fale; mo e
2. Ngaahi tohi fekau’aki mo hono totongi atu ‘o e “ngaahi monu’ia kehe”.

Ngaahi fokotu’u

40. Ke fakamamafa’i ‘a hono ‘omai ‘a e ngaahi fakamatala kakato mo e lekooti kakato ki he ‘atita.

f. ‘Ikai ha foomu kole fakatau koloa ki he ngaahi fakamole ‘i he faka’ali’ali ngoue

Na’e ‘ikai ke ma’u ha foomu kole ki he ngaahi fakatau koloa ki he faka’ali’ali ngoue.

Ngaahi fokotu’u

41. Tauhitohi/Tauhitohi Ma’olunga ke ne fakapapau’i ko e ngaahi totongi atu kuo pau ke ‘i ai ‘a foomu kole ki he fakatau koloa ki mu’a hono teuteu’i ‘o hono totongi atu.

7. Koloa Tauhi Tu’upau

a. ‘Ikai ke fakakakato ‘o e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau

Na’e ‘i ai ‘a e ngaahi koloa tauhi tu’upau fo’ou na’e fakatau mai lolotonga ‘o e vaha’ā taimi ‘o e ‘atita ‘a ia na’e ‘ikai ke fakakau ‘i he tohi lesisita.

Ngaahi fokotu’u

42. Ki he ‘ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau’i ‘oku fakakakato ma’u pe ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘o faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

e. Ngae’aki ‘o e saliote misini ‘a e Potungaue tu’ataimi ‘e he Tokoni Talekita

Ko e taha ‘i he ngaahi saliote misini ‘a e Potungaue na’e ngae’aki ‘e he Tokoni Talekita ‘o e Fangamonumanu tu’ataimi.

Ngaahi fokotu’u

43. Ki he Tokoni Talekita ‘o e Va’ā ke ta’ofi ‘a hono ngae’aki ‘o e saliote misini tu’ā taimi kae’oua leva ke ma’u ha’ā ne tohi fakangofua ma’u pe.

f. Ko e ngaahi koloa tauhi tu’upau na’e ‘ikai malava ma’u mai ki he ‘atita lolotonga ‘a e lau koloa

1. Me’ā fanavao ‘e 2, Faama ‘Ahi’ahi, Vaini
2. Intel laptop ‘i he Va’ā ‘o e Kakai Fefine na’e to’o pe ‘ehe tokotaha ‘o e kaungaua.
3. Ko e kulo na’e fakatau ke ngae’aki ‘e he faka’ali’ali ngoue na’e ngae’aki ‘i Vava’u
4. Me’ā faita – Na’e fakatau mai lolotonga ‘o e 2018/19 na’e to’o ‘e he tokotaha pe ‘o e kaungaua ‘i he ‘Ofisi ‘i ‘Alaki
5. Misini Kini/Brush cutter – fakamatala ki he misini kini na’e talu hono ‘ave ke ngaahi pea ‘oku ‘ikai ha lekooti ‘i he taimi na’e fai ai hano ‘eke.
6. Sitou mata fa – fakamatala na’e ‘ave ki he ‘Ofisi ‘i Vava’u ka na’e ‘ikai ha tohi fakaofisiale ‘o e ‘ave ko ia’.

Ngaahi fokotu’u

44. Ke taliui ‘a e Pule CEO ki he ngaahi koloa mole ni.
45. Ki he tafa’aki ‘akauni ke nau fakahoko ha lau ‘o e ngaahi koloa tu’o taha he ta’u ke fakapapau’i ‘a e kakato mo e tukunga totonus ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘a e Potungaue.

h. Mole ‘a e ngaahi vausia totongi atu ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau na’e fakatau

Ko e vausia totongi ‘e 2 na’e ‘ikai ‘omai ke fai ha vakai ki ai: (1) *server netgear ready NAS RN314 (software)* fe’unga mo e \$1,774.51; mo e (2) misini komipiuta seti kakato ma’ā e Va’ā ‘o e Me’atokoni fe’unga mo e \$1,750.00.

Ngaahi fokotu'u

46. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i ko e ngaahi vausia kotoa pe 'oku maau mo fakakakato hono faile ki ha 'a'ahi atu 'a e 'atita 'i he kaha'u.

i. Te'eki ai ke 'i ai ha peleti fika 'o e saliote misini 'a e Poloseki

Na'e 'ilo'i ha saliote misini 'ikai ha peleti fika pe laiseni P. Ko e fakamatala na'e ma'u, ko e saliote misini ia 'a e Poloseki 'e taha na'e 'ave ki he Potungaue ka na'e te'eki ke lesisita ko e koloa 'a e pule'anga.

Ngaahi fokotu'u

47. Ki he Potungaue ke kamata 'a e ngaue ke fokotu'u ha peleti fika laiseni P ki he saliote misini.

3.3.32 Potungāue Ngoue, Me'atokoni & Vaotātā – Va'a 'i Vava'u Vaha'a taimi 'o e 'atita: 'Okatopa 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 41)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

<i>Mei he ngaahi ta'u ki mu'a</i>	<i>Tu'unga lolotonga</i>
Tohi loka	Na'e fai 'a e ngaue fakalelei ki heni
Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi	Te'eki ke fai ha fakalelei ki heni. Ko e katoa 'o e mo'ua te'eki ke tanaki mei he Va'a Kolonitini, \$4,663.20.

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga Tauhi

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019.

3 Pa'anga hu mai

Ko e katoa 'o e pa'anga na'e tanaki 'e he MAFF Vava'u na'e fakakakato hono lekooti pea 'i ai mo lekooti ki he tohi pa'anga.

a. Mo'ua te'eki ke totongi mai

Ko e katoa 'o e mo'ua te'eki ke totongi ki he Va'a 'o e Kolonitini fe'unga mo e \$6,749.75. Tanaki atu na'e te'eki ke teuteu 'e he Va'a 'a e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai lolotonga 'a e 'a'ahi atu 'a e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fokotu'u 'i he vavetaha ha founa ke lava 'o tanaki ai 'a e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi, \$6,749.75 'a ia 'oku 'i he malumalu 'o e OIC ke tanaki 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga. 2010.
- Ki he OIC ke ne fokotu'u ha founa ki hono vakai'i 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi 'i he taimi totonu 'o hange ko e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Tali mei he MAFF Vava'u

Tali 'e he OIC Le'ole'o 'a e fokotu'u.

e. 'Ikai ha lesisita 'o e pa'anga hu mai

Na'e 'ikai ha lesisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hu mai 'i he Va'a ni mei hono fakatau atu 'o e ngaahi tengai'i 'akau.

Ngaahi fokotu'u

- Ke teuteu'i mo fakakakato ha lesisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hu mai kotoa pe 'i he Va'a ni he taimi kotoa pea ke 'i ai mo e pa'anga 'oku tanaki 'i hono fakatau atu 'o e ngaahi tengai'i 'akau fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.

Tali mei he MAFF Vava'u

Tali 'e he OIC Le'ole'o 'a e fokotu'u.

4 Ngaahi fakamole

a. Fakafehoanaki ‘o e ngaahi fakamole

Ko hono fakafehoanaki ‘o e ngaahi fakamole na’e ‘ikai fakahoko fakamahina.

Ngaahi fokotu’u

4. Ke fakahoko ‘a hono fakafehoanaki ‘o e tohi vouti fakamahina ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.
5. Ki he Officer-in-Charge ke ne fakapapau’i ‘oku fakahoko fakamahina ‘a e ngaue ni.

Tali mei he MAFF Vava’u

Talie ‘e he OIC Le’ole’o ‘a e fokotu’u.

5 Koloa Tauhi Tu’upau

Na’e ikai ha lekooti pe fakakakato ‘a e ngaahi koloa tauhi tu’upau.

Ngaahi fokotu’u

6. Ke tauhi ha lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘i he Va’a ni ‘i he founiga kuo tu’utu’uni’i ‘e he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.
7. Ki he OIC ke vaka’i ma’u pe ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau oku faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali ‘a e MAFF Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

3.3.33 Potungāue Ngoue, Me’atokoni & Vaotātā (MAFF) – Va’a ‘i Ha’apai Vaha’a taimi ‘o e ‘atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina ‘e 42)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

<i>Mei he ngaahi ta’u ki mu’ā</i>	<i>Tu’unga lolotonga</i>
Tohi Loka	Te’eki ke fai ha fakalelei ki henī
Lesisita ‘o e koloa tauhi tu’upau	Te’eki ke fai ha fakalelei ki henī

2. Pa’anga Talitotongi

a. Lau ‘o e Pa’anga Tauhi

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Epeleli, 2019.

e. Talitotongi mo hono fakahu

Ko e pa’anga na’e tanaki lolotonga ‘o e vaha’a taimi ‘o e ‘atita na’e talitotongi pea fakahu ki he Tohi Pa’anga ka na’e ‘ikai fakahu taimi totonu ki he Falepa’anga pea mo e Pangike Langa Fakalakalaka.

f. Fakahū pangike tomui ‘e ua (2), ongo pa’anga lahi.

Ko e ‘isiū ko ‘eni na’e fakatou ‘ohake ‘e he Potungaue Pa’anga (Savingram Ref No.3G/1126) pea mo e ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘o e MAFF (Savingram Ref No.1/8/10) ki he ‘Atita Seniale. Tu’o 2 ‘a e tomui ‘o e fakahu pa’anga: (i) \$1,288 ‘aho 24 ‘Okatopa, 2017 pea na’e fakahu ‘i he hiliange ‘o e ‘aho ‘e 195 ‘i he ‘aho 25 Siulai, 2018; mo e (ii) \$3,907.70 ‘aho 25 Siulai, 2018 pea na’e fakahu ‘i he hili ha ‘aho ‘e 42 ‘i he ‘aho 21 Sepitema, 2018. Ko e ‘ofisa fakahoko fatongia ko e ‘ofisa lau’aho ‘i he malumalum ‘o e supavaisa ‘a e OIC ‘i he taimi ko ia

Ngaahi fokotu’u

1. Ke ta’ofii ‘aupito ‘a e fa’ahinga founiga ngaue ni.
2. Ki he ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘o e MAFF ke fakapapau’i ‘oku fai ha fakahoko lelei ‘i hono ngaahi Va’a ‘i he ‘otu motu ‘a e Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010 pea mo e ngaahi tu’utu’uni felalave’i ‘a e PSC.

3. Ki he OIC ke ne fakahoko hano vakai'i 'o e ngaahi lekooti fakapa'anga 'i hono taimi totonu mo fakapapau'i ai 'a e taimi totonu 'a hono fakahu 'o e pa'anga hu mai 'a e pule'anga.

Tali mei he MAFF Ha'apai

Tali 'e he MAFF Ha'apai 'a e fokotu'u.

3 Pa'anga Hu Mai

Ko e pa'anga tanaki na'e talitotongi pea fakahu ki he tohi pa'anga.

'Ikai fakakakato 'o e Tohi Lesisita 'o e Pa'anga Hu Mai

Na'e 'ikai ke fakakakato 'a hono lekooti mo tauhi lelei 'a e Lesisita 'o e Pa'anga Hu Mai. Ko e ngaahi ma'u'anga pa'anga tanaki 'e ni'ihi na'e te'eki ai ke lesisita.

Ngaahi fokotu'u

4. Ki he supavaisa 'o e 'akauni 'a e MAFF Ha'apai ke fakakakato 'a hono Lesisita 'o e ngaahi pa'anga hu mai 'i he taimi kotoa pe.
5. Ki he OIC ke fakapapau'i 'oku vakai ma'u pe 'a e lesisita 'o e tanaki pa'anga hu mai.

Tali mei he MAFF Ha'apai

Tali 'e he MAFF 'a e fokotu'u.

4 Fakamole

Na'e maau kotoa pe 'a e ngaahi fakamole 'a e Va'a ni pea 'i ai mo e fakamatala faka'akauni. Tanaki atu ki ai mo e ngaahi pepa poupou na'e fakakakato 'i he faile mo e fakahoko fakamahina 'o e fakafehoanaki 'o e ngaahi vouti ki he Falepa'anga.

5. Poloseki mei he Kautaha Fakasekelitali 'a e Pasifiki, (SPC), - Ke feinga fakalaka hono tō mo hono ma'u 'o e 'akau fua mo e vesitapolo 'i Ha'apai.

a. 'Ikai ha lekooti – liliu ki he aleapau.

Na'e 'ikai ma'u mei he Potungaue ha lekooti fakamo'oni'i na'e tali mo fakamafai'i ha ngaahi liliu ki he aleapau mo e SPC fakatatau ki he palani ngae mo hono fakahoko 'e he Potungaue 'a e poloseki. Na'e fakamo'oni'i 'e he 'atita ko e ngaahi ngae ki hono kamata, ngae'i, mo hono fakahoko ki he kakai 'a e feinga ke nau ma'u 'a e fua'?'akau mei he 'akau fua na'e 'ikai muimui mo fakatatau ki he aleapau 'a e SPC mo e Potungaue.

Ngaahi fokotu'u

6. Ki he MAFF ke kumi pea vakai'i ha lekooti hono fakamafai'i 'o e liliu ki he aleapau 'o e poloseki ni.

Tali mei he MAFF Ha'apai

Fakatatau ki he Le'ole'o 'i he Tokoni CEO Corporate Service Division, 'i he taimi ko ia, na'e 'ikai te nau 'ilo ki he tu'unga 'o e poloseki ko 'eni'.

e. Katoa 'o e Pa'anga na'e ma'u mai mo e Fakamole ki he Poloseki.

Ko e katoa 'o e pa'anga na'e ma'u mai ki he poloseki ni pea talitotongi ki he Va'a 'i Ha'apai na'e TOP\$70,000.00, neongo na'e TOP\$110,000.00 'a e pa'anga na'e fokotu'u 'i he aleapau. 'Oku 'ikai fakapapau'i pe na'e toe ma'u mai mo e toenga TOP\$40,000 pe 'ikai pea na'e 'ikai foki ha toe fakalelei ki he aleapau kapau na'e 'ikai toe ma'u mai 'a e toenga ko 'eni. Ko e katoa foki 'o e fakamole ki he poloseki ni 'e he Va'a 'i Ha'apai na'e TOP \$78,292.45.

Ngaahi fokotu'u

7. Ke toe fakapapau'i 'e he MAFF ki he SPC pe na'e toe liliu 'a e katoa 'o e pa'anga poloseki na'e fokotu'u 'i he aleapau.
8. Ke toe fakapapau'i 'e he MAFF ki Falepa'anga ki he lahi 'o e pa'anga na'e ma'u mai ki he poloseki' ni.

Tali 'a e MAFF Ha'apai

Fakatatau ki he Le'ole'o 'i he Tokoni CEO Corporate Service Division, 'i he taimi ko ia, na'e 'ikai te nau 'ilo ki he tu'unga 'o e poloseki ko 'eni'.

f. Fakafoki ‘o e pa’anga na’e totongi atu ki he OIC Ha’apai.

Ko e pa’anga fakakatoa ‘e \$18,495 na’e toe fakafoki ki he OIC Ha’apai ‘o e taimi ko ia ‘e kinautolu na’e totongi ki ai pea nau toho ‘a e ngaahi vausia ko ‘eni.

Ngaahi fokotu’u

9. Ke ta’ofi ‘aupito leva ‘a e founiga ngae ko ‘eni.
10. Ko e maumau’i mamafa ‘o e tu’utu’uni ngāue ko ‘eni pea ke fakahoko ‘a e tu’utu’uni totonu fekau’aki mo ia’.
11. Ke fakapapau’i pe ‘e he ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘o e Potungaue ‘oku faka’ilo ma’u pe ‘a e ngaahi tu’utu’uni Fakahinohino Fakafalepa’anga 2010 ki he kau OIC ‘o ‘ene ngaahi va’a ngaahi ‘otu motu ki tahi.
12. Ke feinga leva ‘a e ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘o e MAFF ke ma’u ‘a e fakamatala kakato mei he OIC ha’apai ‘i he taimi ko ‘eni.

Tali mei he MAFF Ha’apai

I he talanoa mo e OIC MAFF-Ha’apai, na’a pebē ko e pa’anga kotoa pe na’e totongi fakafoki ange kiate ia na’a ne fakahu ki he komiti sosiale ‘a e kaungaue, tukukehe ‘a e \$4,500 na’e fakapa’anga ‘aki ia ‘a e pale ‘o e fe’auhi sipoti ‘a e ngaahi ako ki hono tu’uaki ‘o hono tō ‘o e ‘akan fua mo e vesitapolo. Kau atu pe ki ai mo hono totongi ‘a e fakamole ‘a e kau ngae ‘a e MAFF Ha’apai pehe kiate ia ‘i he ngaahi me’akai ki he ngaahi ako na’e fakahoko ma’ae poloseki.

h. ‘Ikai ke faipau ki he Aleapau mo e SPC.

- **‘Ikai ha lekooti ‘o e palani ngae ki hono toutou vakai’i ‘o e ngae ‘a e poloseki.**

Na’e ‘ikai ha lekooti ‘o e palani ngae ki hono toutou vakai’i ‘o e ngae ‘a e poloseki, na’e fokotu’u pea fakahoko, tatau pe mei he Potungaue pe SPC. Na’e ‘ikai foki ha fakamatala fakamahina ono ki he ngae mo e tu’unga ‘o e poloseki.

Ngaahi fokotu’u

13. Ki he Potungaue ke vakai na’a lava toe sio ki he ngae ‘a e poloseki.
14. Ki he Potungaue ke toe vakai pe na’e fakahu ha ngaahi lipooti fakamatala mei he poloseki ki he SPC.
15. Ki he Potungaue ke toe vakai ange’ pe na’e ‘i ai ha lekooti na’e fakamafai’i ai ha ngaahi liliu ki he aleapau.

Tali ‘a e Va’a MAFF ‘i Ha’apai

Fakatatau ki he Le’ole’o ‘i he Tokoni CEO Corporate Service Division, ‘i he taimi ko ia, na’e ‘ikai te nau ‘ilo ki he tu’unga ‘o e poloseki ko ‘eni’.

- **Ngaahi Fakamole ‘ikai fekau’aki mo e poloseki.**

Na’a mau fakapapau’i ‘a e ngaahi fakamole na’e totongi ‘i he vausia ‘e 2 na’e ‘ikai fekau’aki ia mo e ngaahi fakamole ‘i he aleapau ‘o e poloseki, katoa \$8,000.

Ngaahi fokotu’u

16. Ki he MAFF ke talanoa pe mo e SPC ki he fakalelei ‘e fakahoko fekau’aki mo e ngaahi fakamole ‘ikai fekau’aki ko ‘eni.

**3.3.34 Potungāue Fakamatala ‘Ea, Ma’u’anga Ivi, Ma’u’anga Fakamatala, Tokanga’i Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, ‘Atakai, Fetu’utaki mo e Feliuliuki e ‘Ea (MEIDECC) – Va’a ‘i Vava’u
Vaha’a taimi ‘o e ‘atita: Sepitema 2015 - Fepueli 2019 (māhina ‘e 42)**

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Lekooti ‘o e ngaahi tohi vouti	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

Lekooti ‘o e ngaahi tohi loka ‘o e salio te misini	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Lesisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Pa’anga Talitotongi

Lau ‘o e Pa’anga

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Epeleli, 2019.

3 Pa’anga Hū Mai

a. Lesisita ‘o e Pa’anga Hū Mai

Na’e ‘ikai ha lesista ‘oku teuteu’i ‘i he Va’a ni ‘o e ngaahi ma’u’anga pa’anga hu mai na’e tānaki. Ko e ngaahi pa’anga tanaki ‘i he laiseni ‘o e letio pea mo e televisone ‘a ia ‘oku fakafo’ou fakata’u, ko ia ai na’e ikai lava ke tala pe ko e pa’anga tanaki mei he laiseni ko e laiseni fo’ou pe ko ia kuo ‘osi.

Ngaahi fokotu’u

1. Ke fakakakato mo tauhi ma’u ‘i he taimi kotoa pe ‘a hono lesista ‘o e ngaahi ma’u’anga pa’anga hu mai ‘a e Va’a ‘o faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010.

Tali mei he MEIDECC Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

4 Fakamole

Ko e ngaahi fakamole kotoa pe na’e lekooti kakato pea tauhi ‘i he faile lolotonga ‘a e taimi vaha’ā taimi ‘o e ‘atita.

5 Lesisita ‘o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu’upau

Na’e fakakakato mo lekooti lelei ‘a e lesista ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau.

a. Ngaahi Koloa Tauhi Tu’upau na’e ‘ikai tauhi ‘i he Va’a

Ko e koloa tauhi tu’upau: (1) Misini kosi -victor model; (2) Misini tutu’u/Brush cutter. Ko e ongo koloa eni na’e tauhi ia ‘i he ‘api nofo’anga ‘o e tokotaha Tauhi ‘Api ‘a e Va’a.

Ngaahi fokotu’u

2. Ke fakapapau’i ‘e he OIC ko e misini kosi (victor model) mo e misini tu’utu’u musie/brush cutter ke fakafoki ki he Va’a ‘o tauhi ai he ko e koloa ia ‘a e pule’anga.
3. Ki he OIC ke ne fakapapau’i ‘oku ‘i he founiga totonu ‘a e lekooti ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘a e Va’a ni he ‘oku ‘iate kinautolu ke tokanga’i ‘o faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga 2010

Tali mei he MEIDECC Vava’u

Tali ‘e he OIC ‘a e fokotu’u.

3.3.35 Potungāue Toutai – Va’a ‘i Vava’u

Vaha’ā taimi ‘o e ‘atita: Siulai 2019 – Fepueli 2019 (mahina ‘e 79)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Fakamalo’ia ‘i he fakalelei na’e fakahoko ‘i he Va’a ni ki he lesista ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau.

2. Pa’anga Talitotongi

a. Lau ‘o e Pa’anga

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Epeleli, 2019.

e. Tali totongi mo e fakahu pa’anga

Katoa ‘o e pa’anga tanaki lolotonga ‘o e vaha’ā taimi ‘o e ‘atita na’e tali totongi pea fakahu ki he pangike.

3. Ngaahi fakamole

Na'e fakakakato 'a e ngaahi lekooti 'o e ngaahi fakamole pea tauhi 'i he faile lolotonga 'o e vaha'a taimi 'o e 'atita.

3.3.36 Potungāue Toutai – Va'a 'i 'Eua

Vaha'a taimi 'o e 'atita: Sepitema 2015 – Fepueli 2019 (māhina 'e 42)

1. Fakamole

a. Ngaahi vausia totongi atu na'e 'ikai faile 'i he Va'a ni.

Ko e ngaahi vausia totongi na'e 'ikai ke faile pe faingamalie lolotonga 'a e taimi na'e 'a'ahi atu ai 'a e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i 'oku totongi atu 'a e ngaahi vausia pea tauhi mo hono ngaahi pepa poupou 'oku tauhi kakato mo faile'i.
2. Ki he 'Ulu 'o e Potungaue ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e *handover* 'i he taimi 'e hiki atu ai ha 'Ofisa. Ke fakapapau'i kotoa 'o e ngaahi faile mo lekooti 'oku *handover* lelei pea tauhi pe 'i he 'Ofisi.

e. Ngaahi Fakamole na'e totongi ia te'eki ai ke fakamafai'i.

Ko e ngaahi fakamole 'e ni'ihi na'e 'ikai ke fakangofua ki mu'a.

Ngaahi fokotu'u

3. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i ko e ngaahi fakamole kotoa pe kuo tali ki mu'a 'a hono fakahoko.
4. Ki he 'Ulu 'o e Potungaue ke fakapapau'i 'oku faipau 'a e ngaahi Va'a 'i tahi ki he founa hono fakahoko 'o e totongi 'a e pule'anga.

f. Totongi 'o e ngaahi fakamole 'o e ta'u fakapa'anga ki mu'a.

Ko e ngaahi totongi atu lolotonga 'o e 2018/19 ka ko e ngaahi fakamole ia na'e hoko 'i he ta'u fakapa'anga ki mu'a, 2017/18.

Ngaahi fakamole

5. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i ko e ngaahi fakamole kotoa pe 'oku hoko 'i he ta'u fakapa'anga ko ia, ke totongi ia 'i he ta'u pe ko ia.
6. Ki he 'Ulu 'o e Potungaue ke fakapapau'i 'oku lekooti 'a e ngaahi fakamole 'oku te'eki ai totongi 'i he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga pea fakakau ki he patiseti 'o e ta'u fakapa'anga fo'ou.

h. 'Ikai fakahoko 'a e fakafehoanaki fakamahina 'o e tohi vouti mo e tohi vouti 'a Falepa'anga.

Ko hono fakafehoanaki fakamahina 'o e ngaahi tohi vouti na'e 'ikai fakahoko ia.

Ngaahi fokotu'u

7. Ke fakamanatu'i ki he 'ofisa fakahoko fatongia 'a hono fatongia ke fakahoa 'a e tohi vouti 'o e Va'a pea mo ia 'i he Falepa'anga fakamahina.

2. Koloa tauhi tu'upau

Na'e fakatokanga'i ko e founa 'o hono lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'ikai ke faipau ki he tu'utu'uni 'o e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010.

Ngaahi fokotu'u

8. Ki he 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakakakato 'a e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau pea ke faipau ki he ngaahi fiema'u 'a e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010 pea mo fetalanoa'aki mo e 'Ulu'i 'ofisi 'i Tongatapu ke fakakakato 'a e lisi 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau kotoa 'oku 'i he Va'a 'i 'Eua.

3.3.37 Lipooti ‘Atita Makehe

5.3.6.2 ‘Atita Makehe ‘o e Tohitangi ki he Fale Alea Fika.1/2018

Na’e kakato pea lipooti ‘a e ‘atita makehe’ ni ki he Fale Alea ‘i he ‘aho 22 ‘o ‘Okatopa, 2018.

VAHE 4: NGAahi POLOSEKI FAKALAKALAKA

4.1 Fakamā'opo'opo

Na'a'mau 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga poloseki 'e hongofulu mā taha (11). Na'a'mau tuku atu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'e tahataha (11) ki he ngaahi fakamatala pa'anga ki he ngaahi poloseki 'e 11 ko ia' ki he ta'u fakapa'anga na'e ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018.

Na'e 'ohake ai 'a e ngaahi 'isiū 'e 'e fāfitu (47), (36 'i he 2017) pea pehē foki ki he ngaahi fokotu'u 'e hiva fā, 94, (81 'i he 2017) ke fakatokanga'i 'e he Pulengāue' pea fai ha tokanga ki ai.

4.2 Puipitu'a

Ko e kātoa 'o e ngaahi poloseki fakalakalaka na'a'nau fakahū mai 'enau fakamatala pa'anga ke 'atita'i ki he ta'u fakapa'anga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 kuo 'osi 'atita'i 'o hangē ko ia na'e fakahā atu 'i 'olunga.

Ko hono fili 'o e 'Atita Seniale' ke hoko ko e 'Atita Tau'atāina ki he ngaahi poloseki fakalakalaka na'e mei he ngaahi Kautaha Tokoni fakapa'anga mo e/pe Potungāue 'oku'nau fakahoko 'a e poloseki ko ia'.

Ko e fatongia 'o e 'Atita' 'oku lau ia ko e konga 'o e tokoni 'a e Pule'anga' ki he poloseki takitaha 'o 'ikai ke totongi 'emau fakahoko ngāue pe pa'anga hū mai mei ai. 'Oku pehē ki he ngaahi poloseki 'oku'mau 'atita'i tukukehe pe 'a e poloseki 'e taha.

4.3 Ola 'o e ngāue 'a e 'Atita' mo e Ngaahi Fokotu'u

4.3.1 Poloseki ki he 'Inivesi he fefolau'aki vakapuna 'a Tonga (TAIP) Ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018

Kuo lava hono 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga 'a e poloseki'ni ki he ta'u fakapa'anga na'e ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea pehē foki ki hono 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita'.

Ko e matavaivai 'eni na'e 'oatu 'i he tohi ki he Pulengāue:

1. Fakakau 'i he palanisi 'o e pa'anga 'i he 'aho 30 'o Sune 2017 'a e ngaahi mo'ua mai mo e ngaahi mo'ua ki tu'a 'o e poloseki

Ko e palanisi 'o e mo'ua mai mo e mo'ua ki tu'a 'a e poloseki 'oku 'ikai tonu hono fakakau 'i he palanisi 'o e pa'anga tauhi mo fakahū pangikē.

'Oku malava henī ke lahi ange 'a e fika 'o e pa'anga tauhi mo e pa'anga 'i he pangikē.

Tu'unga Lolotonga:

'Oku tu'u tatau pe.

4.3.2 Poloseki ki he Ngaahi Sekitoa Fefononga'aki (TSCP) Ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018

Kuo lava hono 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga 'a e poloseki'ni ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea na'a'mau 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa.

Ko e ngaahi matavaivai 'eni na'e 'oatu 'i he tohi ki he Pulengāue:

Ngaahi matavaivai mei he ta'u ki mu'a:

1. 'Ikai ke sivi'i tau'atāina 'a e lekooti' ki hono fakafehoanaki 'a e palanisi 'o e pa'anga 'i he pangikē mo e lekooti 'a e poloseki

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau'i 'e he tokotaha tauhitohi 'oku' ne fakamo'oni mo hiki 'a e 'aho na'a' ne teuteu'i ai 'a e lekooti fakafehoanaki pea 'oku sivi'i tau'atāina 'e he pule 'o e poloseki pe ko e pule 'o e ngaahi aleapau.

Tu'unga Lolotonga:

Tē'ek ai ha ngāue ki ai.

2. Komiti Pule 'o e poloseki, (PMC), na'e 'ikai fakataha 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Pangikē

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke toe fakamahu'inga'i ange 'e he kau mēmipa 'o e komiti' ni 'a e matavaivai' ni.
3. 'Oku mahino ki he 'atita' ko e kau mēmipa 'i he komiti' ni, ko e kau ma'umafai mā'olunga 'i he Pule'anga' pea 'oku 'api'api honau taimi. Kā 'e malava pe 'ke toe fakakaukau'i ange ha toe founiga ke lava 'o fakahoko ai 'a e fakataha' ni kapau 'oku 'ikai ke malava 'o ha'u ki he fakataha.
4. 'I he fu'u 'api'api ai 'o e taimi 'a e kau mēmipa 'o e komiti' 'e mei malava pe ke tuku hifo ki ha'a' nau kau fakaofonga ke' nau mēmipa mo ma'u 'a e fakataha 'a e komiti.

Tu'unga Lolotonga:

Ikai ha ngāue ki ai.

3. Ko e founiga ngāue ki he fakatau koloa lalahi mai ikai faipau ki ai.

Ko e founiga ngāue 'a e Pangikē 'a māmani ki he fakatau koloa lalahi mai ko e pau ke ma'u mai 'a e fakafuofua mahu'inga 'e tolu koe'uhu' ke ma'u 'a e mahu'inga lelei taha. Na'e fakatau mai 'a e veeni double cap UTE lolotonga 'a e ta'u' pea ko e fakafuofua mahu'inga 'e taha pe na'e ma'u mai'.

Ngaahi Fokotu'u

5. Ke tokanga 'a e kau pule mo e 'ofisa ki he fakatau koloa lalahi mai ke faipau ki he tu'utu'uni fakatau mai pea toki tali ha felotoi ki he fakatau'.

4.3.3 Poloseki ki hono fakafehokotaki 'o e Keipolo Tonga-Fisi (TFCP)

Ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018

Na'e kakato hono 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga 'a e poloseki' ni ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea na'a mau 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita.

Ko e ongo matavaivai 'eni na'e 'ohake:

1. Ngāue'aki 'o e fika, (rate), fakafetongi pa'anga hala ki hono liliu 'o e Pa'anga 'Amelika ki he Pa'anga Tonga.

'I he vakai ki he fakamatala pa'anga 'i he pa'anga Tonga, na'e 'ikai ngāue'aki 'a e fika fakafetongi pa'anga mei he Pangikē Pule 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke tokanga 'a e Tauhitohi 'o ngāue'aki 'a e fika, (rate), fakafetongi pa'anga totonu mei he Pangikē Pule 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga kotoa pe.

2. Ko e lahi ange ‘a e mahu’inga ‘oku fokotu’u ki he aleapau fakatau koloa mai ‘i he patiseti ‘oku fokotu’u mai’.

Ngaahi Fokotu’u

2. Ke tokanga ‘a e kau pule mo e ‘ofisa ki he fakatau koloa lalahi mai ke faipau ki he tu’utu’uni fakatau mai pea toki tali ha felotoi ki he fakatau’.

4.3.4 Poloseki ki he feinga ke Fakafepaki’i e Feliuliuki ‘o e ‘Ea (CRSP)

Ki he ta’u fakapa’anga na’e ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2018

Na’e kakato hono ‘atita’i ‘a e fakamatala pa’anga ‘a e poloseki’ ni ki he ta’u fakapa’anga na’e ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2018 pea na’a mau ‘oatu ‘a e Tala Fakakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita.

Ko e ngaahi matavaivai na’e ‘ohake:

1. Ngaahi matavaivai mei he ta’u ki mu’a:

- a. ‘Ikai ke fakatokanga’i ‘a e feta’ofi’aki ‘a e tokanga, (*conflict of interest*), pea fakahoko ha ngae ki ai.

Ngaahi Fokotu’u

1. Ke fakaha’i ‘e he kau memipa ‘o e Komiti Pule ‘o e Poloseki kapau ‘oku ‘i ai ha feta’ofi’aki ‘o e tokanga, (*conflict of interest*), fekau’aki mo ha ngae pe polokalama ‘a e poloseki’.
2. Ko e ngaahi feta’ofi’aki ko ‘eni ke lēsisita ‘i ha lēsisita ‘a e komiti pea ke hiki foki ai ‘a e ngae ki hono hono solova.
3. Ke hoko ‘a e lēsisita ko ‘eni ko e konga tu’upau ia ‘i he ‘asenita ‘a e komiti’ ki he ‘enau fakataha kotoa pe.

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi Fokotu’u ni:

Kuo fa’u ‘a e lesisita ki he feta’ofi’aki ‘o e tokanga ka kuo te’eki ai ke fakafonu fakakakato ‘e ha memipa.

- e. Me’alele ‘a e Poloseki na’e ‘ikai hano peleti fika laiseni pea ‘ikai ha lesisita kuata ke ngae’aki ‘i he hala pule’anga

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e Ngaahi Fokotu’u

Kuo laiseni lelei ‘a e me’alele neongo ‘oku ngane’aki ia ‘e he Potungaue.

- f. ‘Ikai kakato ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u ‘a e poloseki.

Ngaahi Fokotu’u

4. Ko e Pule ‘o e poloseki ke’ne fakapapau’i ‘oku kakato ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u ‘a e poloseki ‘i he taimi kotoa pe.

Tu’u ‘oku ‘i ai ‘a e fokotu’u:

‘Oku kei tu’u ta’ekakato ai pe ‘a e lesisita ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u ‘a e poloseki.

- h. Ko e koloa tu’uma’u ‘oku maumau pea ‘ikai ke fakatokanga’i ‘a e tūkunga ‘oku nau ‘i ai’.

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakahoko ‘a e ngane malo ki ai.

- i. Kaungāue ‘i he Va’ā ‘o e poloseki (PIU) ‘i he Potungāue Toutai ‘oku’nau ngāue’aki ‘a e ngaahi misini komipiuta to’oto’o, (*laptops*), ‘a e Poloseki ‘oku ‘ikai ke ‘i ai haa’nau monū’ia pehē ‘i he ’enau aleapau ngāue

Ngaahi Fokotu’u

5. Ke fakahoko ‘e he Pulengāue ‘o e Potungāue MEIDECC ki he kau ngāue ko ‘eni he va’ā ‘a e poloseki ‘i he Potungāue Toutai ‘oku ‘ikai ke kau he ’enau aleapau ha patiseti ki ha misini komipiuta to’oto’o ke’ nau ngāue’aki.
6. Ke totongi fakafoki ‘e he tokotolu ko ‘eni ‘a e mahu’inga ‘o e ngaahi misini komipiuta to’oto’o ‘oku’nau ngāue’aki na’e fakatau ‘e he poloseki.
7. Ke fakahā ki he kau ngāue ko ‘eni ‘i ha tohi ko e ngaahi mahu’inga ‘o e misini komipiuta to’oto’o te’ nau totongi fakafoki ki he poloseki.
8. Ke fai ha femahino’aki mo e kau ngāue ko ‘eni ke totongi fakafoki ‘a e mahu’inga ‘o e ngaahi misimi komipiuta to’oto’o ‘oku’nau ngāue’aki ‘i he founiga ko hono to’o fakakongokonga mei he ’enau vahe.
9. Ke fakahā ‘e he Pulengāue ‘o e Potungāue MEIDECC ‘a e me’ā’ni ki he Potungāue Pa’anga.
10. Ke fakahoko ‘e he Pulengāue ‘o e Potungāue MEIDECC ki he Pulengāue ‘o e Potungāue Toutai ko e misini komipiuta to’oto’o ‘e taha ‘oku ngāue’aki ‘e he taha ‘o ‘ene kau ngāue ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha fa’ahinga fokotu’utu’ pehe.
11. Ke totongi fakafoki mai ‘e he Potungāue Touatai ‘a e mahu’inga ‘o e misini komipiuta to’oto’o ‘a ia ‘oku lolotonga ngāue’aki ‘e he tokotaha ‘i he ’ene Potungāue ko Siola’ā Malimali, ko e pa’anga Tonga ‘e \$3,302 (misini komipiuta) + \$514.80 (tauhī’anga fakamatala ‘i tu’ā). Ke fai ‘e he Pulengāue ‘o e MEIDECC ‘a e ngaahi fetu’utaki ko ‘eni.

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi Fokotu’u ni:

Kuo fetu’utaki ‘a e CEO ki he Potungāue MAFF mo e kau Fale’i SMA ‘o kau ai ‘a e Tokoni Pule ‘o e Potungāue MAFF. Kuo tānaki ai ‘e tokoni Pule ‘o e MAFF ‘a e ngaahi me’angāue ko ‘eni ‘o fakafoki ki he Potungāue.

- k. Koloa na’e totongi ka na’e te’eki ke a’utaki mai ki he poloseki

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakahoko ‘a e ngāue malo ki he ngaahi fokotu’u ko ‘eni.

- l. Koloa na’e fakatau mai ka na’e ‘ikai tatau mo e ngaahi fiema’u fakaikiiki na’e fai ’aki hono fakatau

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakahoko ‘a e ngāue malo ki he ngaahi fokotu’u ko ‘eni.

- m. Ngaahi koloa tu’uma’u na’e ‘ikai ke lava ke mamata’i koe’uhī’ na’e lolotonga tuku atu fakataimi ia ‘e he Potungāue Toutai

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakahoko ‘a e ngāue malo ki he fokotu’u ko ‘eni.

- n. Ko hono fakahoko ‘e he Tauhitohi ‘a e totongi ‘o e ngaahi fakamole ‘ikai ‘a e poloseki.

Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakahoko ‘a e ngāue malo ki he ongo fokotu’u ko ‘eni.

ng. Ko e ‘ikai ha ngaahi lekooti tokoni ke fakamo’oni ki he ngaahi fakamole e ni’ihi na’e fakahoko mei he pa’anga ‘o e poloseki

Ngaahi Fokotu’u

12. Ke fakapapau’i ‘e he tauhitohi ‘oku maau kotoa ‘a e ngaahi lekooti ki he ngaahi fakamole ‘a e poloseki. Ka toe hoko ha ta’emaau tatau ‘i he kaha’u pea ke tautea ‘a e tauhitohi.
13. Ki he fefolau’aki ‘oku fiema’u ke tauhi ‘a e ngaahi lekooti fe’unga ke lava ‘o fakapapau’i ko e ngaahi folau ‘oku fekau’aki mo e ngāue ‘a e poloseki. ‘Oku mahu’inga foki ke faile mo ha tatau ‘o e tikite folau ke lava ‘o fakapapau’i ‘a e ngaahi totongi makehe ki he folau ‘a ia ‘e tefito ia mei he tikite.
14. Ke fokotu’u he’e kau taki ‘o e poloseki ha founiga ki hono fakangofua ‘o e fefolau’aki. ‘A ia ‘e fiema’u ke fakangofua ‘e he pulengāue ‘a e Potungāue MEIDECC ke fai ‘a e ngaahi fefolau’aki ‘a e poloseki. ‘E lava heni ke fakapapau’i ‘oku fakangofua ‘e he mafai totonu.
15. Ke fakamanatu ki he poloseki ko e monū’ia ki he folau ‘i he ngaahi aleapau ngāue, ‘oku tefito ‘i he lahi ‘o e folau ‘oku hā ‘i he aleapau’ ‘o ‘ikai ko e lahi ‘o e folau ‘e lava ‘o fakapa’anga ‘i he patiseti ki he folau.
16. Ko hono totongi fakafoki ‘o e ngaahi folau ko e monū’ia ‘i he aleapau ke fakatatau ki he pa’anga na’e fakamoleki ‘o ‘ikai ko e lahi ‘o e pa’anga ‘oku patiseti ki he folau ‘i he aleapau.

Tu’unga lolotonga ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi Fokotu’u ni::

Kei tu’u tatau pe.

o. Ko e ngaahi totongi aleapau ngae (vahenga) ‘o e kau ngāue na’e ‘ikai ke ‘i ai ha lekooti ‘o e houa ngāue pea ‘ikai ke fakamo’oni ki ai ‘a e tokotaha mafai ki hono fakamafai’i’.

Tu’unga ‘o e Ngaahi Fokotu’u

Kuo fakaboko ‘a e ngane malo ki ai.

p. Ko e kau pēnolo’ ‘oku ‘ikai ke’ nau fakamo’oni ki he lekooti ‘o e feta’ofi’aki ‘o e tokanga, (*conflict of interest declaration*).

Tu’unga ‘o e Ngaahi Fokotu’u

17. Ki he ngaahi fakatau koloa mo e sevesi ke fakapapau’i ‘e he tokotaha ‘oku’ne fakahoko e fatongia’ni ‘oku fakamo’oni e kau penolo ki he lekooti ki he fakahaa’i e ngaahi fekau’aki te’ne uesia e tu’u tau’atāina pea ‘oku toe fakamo’oni ha taha kehe ke mahino na’e fai hano sivi’i e ngaahi foomu’ni.

Fokotu’u ni:

Fakamatala mei he pule poloseki, ‘oku fa’u ‘a e lekooti ni ke tali.

s. **Me’alele ‘a e Poloseki ‘oku lesisita ia ‘i he malumalu ‘o e SMEC ko e kautaha ‘oku fakangāue’i ke hoko ko e va’a pule ‘o e poloseki (PMU)**

Ngaahi Fokotu’u

18. Ke ngāue ‘a e va’a ‘o e poloseki ‘i he MOI ki hono fakafoki ‘a e lesisita ‘o e ongo me’alele’ni ki he poloseki. Pea ke fakakakato eni ‘i Epeleli 2018.

Tu’unga lolotonga ‘o e Fokotu’u ni:

Fakamatala ‘a e pule poloseki, ‘e fakakakato eni ‘i Sune.

- t. **Ko e misini ma'u'anga ivi 'uhila 'a e va'a 'o e poloseki 'i he Potungāue Toutai kuo 'ave ia ki he va'a 'o e potungāue 'i Niuatoputapu**

Tu'unga 'o e ongo Fokotu'u

Kuo fakahoko 'a e ngāue malo 'o fakafoki mai 'a e misini 'uhila ki he PIU Potungāue Toutai.

- u. **Toe gefakamo'oni pe e kau ma'u sikolasipi ko e kau tu'u tafa'aki**

Tu'unga 'o e Fokotu'u ni

Kuo fakahoko 'a e ngāue malo ki ai.

2. **Ngaahi matavaivai 'o e ta'u, 2017-18:**

- a. **Na'e 'ikai ha fakataha 'a e Komiti Pule 'i he ta'u fakapa'anga'ni:**

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke feinga'i 'e he Talekita 'o e poloseki ke fakahoko 'a e fakataha fakakuata 'a e Komiti Pule.

Tali 'a e Pule:

'E fai 'a e feinga ke fakahoko 'a e fakataha 'a e Komiti Pule ma'u pe.

- e. **'Oku 'ikai toe vakai'i tau'atāina 'a e fakatonutonu fakalelei 'o e 'akauni pangikē.**

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fakapapau'i 'e he Talekita 'o e poloseki 'oku fakahoko hono vakai'i tau'atāina 'o e fakatonutonu fakalelei 'o e 'akauni pangike 'i he mahina kotoa pe.
3. Ke fakamo'oni 'a e tokotaha 'oku ne fai 'a e vakai'i ko 'eni mo e 'aho na'e fakahoko ai.
4. Ke tokanga 'a e Tauhitohi 'o tohi 'a e 'aho 'oku teuteu ai 'a e fakatonutonu fakalelei fakamāhina mo e pangike ma'u pe.

Tali 'a e Pule:

Tali lelei 'a e ngaahi fokotu'u ni ke ngāue ki ai.

- f. **'Oku 'ikai ha lesisita 'o e kau Fale'i 'a e poloseki 'oku tauhi 'e he va'a pule 'o e poloseki.**

Ngaahi Fokotu'u

5. Ke fokotu'u pea tali 'e he Tauhitohi ha lesisita 'o e ngaahi aleapau ngāue kotoa pe 'a e poloseki.

Tali 'a e Pule:

Tali lelei 'a e fokotu'u ni.

4.3.5 Poloseki Langa Fakalakalaka 'o Nuku'alofo (NUDSP)

Ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018

Na'e kakato hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga ko 'eni' 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea 'ave ai mo e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita.

Ko e ngaahi matavaivai 'eni na'e fakahā atu 'i he lipooti ki he Pulengāue:

1. **Ko hono muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u ki mu'a**

- a. **Ko e fakatonutonu fakalelei mo e 'akauni 'i he pangike.**

'I he vakai ki he 'elia ko 'eni, 'oku 'ikai ke teuteu 'e he va'a pule 'o e poloseki ha fakatonutonu fakalelei 'o e 'akauni pangike fakamāhina neongo 'oku teuteu 'e he Falepa'anga 'enau fakatonutonu fakalelei 'a kinautolu.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke tokanga ‘a e tauhitohi ki hono teuteu’i ‘o e fakatonutonu fakalelei mo e ‘akauni ‘i he pangike. ‘E malava pe ke’ nau ngāue’aki ‘a e fakamatala ‘oku teuteu ‘e he Falepa’anga ka ‘oku mahu’inga pe ke’ nau vakai’i pe ‘oku tonu pea ke sivi’i ‘e ha taha ‘o e kau pule ‘o e poloseki.

Tu’unga Lolotonga ‘o e Fokotu'u:

Kei tatatu ai pe.

e. Ngaahi fakamatala Fakaikiiki ki he Fakamatala Pa’anga

‘Oku ‘i ai ‘a e hounga’ia ‘i he ngāue lelei kuo fai ki he fakamatala pa’anga ka ’oku ‘i ai ‘a e ngaahi fakamatala ke toe tanaki atu ki ai ke’ne fakalelei’i ‘a e ‘aonga e fakamatala pa’anga kiate kinautolu ‘oku’ nau ngāue’aki.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke tanaki atu ‘e he tauhitohi ‘a e poloseki ‘a e ngaahi fakamatala mahu’inga ki he ngaahi fakamatala fakaikiiki ‘i he fakamatala pa’anga.

Tu’unga Lolotonga ‘o e Fokotu'u:

Kei tatatu ai pe.

2. Ngaahi matavaivai ‘o e ‘atita 2017-18.

f. Ko hono fakahu tomui mai ‘o e fakatonutonu ‘o e vouti ki he ‘Atita.

Na’e kole ‘a e ‘Atita ki he lekooti ‘i Sepitema kae toki ma’u mai ‘i Tisema.

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke fakapapau’i ‘e he Tauhitohi ‘oku fakahoko ‘a e fakatonutonu fakalelei ‘o e vouti fakamahina ma’u pe pea ke ‘omai taimi vave ki he ‘Atita.

4.3.6 Langa Fakalelei hili ‘a e Saikolone ‘Ieni pea mo Fakaakeake mei he ngaahi Fakamataki Fakaenatula (TCIRCRP)

Ta’u fakapa’anga na’e ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2018

Na’e kakato hono ‘atita’i ‘o e fakamatala pa’anga ko ‘eni na’e ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2018 pea na’e ‘oatu ‘a e Tala Fakakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita.

Ko e ngaahi matavaivai ‘eni na’e fakahā atu ‘i he lipooti ki he Pulengāue:

- a. Ko e fika, (rate), fakafetongi pa’anga na’e ngau’aki ki he pa’anga ‘i he pangike na’e ‘ikai ko e fika ‘o e ‘aho faka’osi ‘o e ta’u fakapa’anga.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau’i ‘e he Tauhitohi ko ha ‘akauni pangike pa’anga muli ke liliu ki he pa’anga Tonga ‘aki ‘a e fika, (rate), fakafetongi pa’anga ‘o e ‘aho faka’osi ‘o e ta’u fakapa’anga fakatatau ki he IPSAS.

Tali ‘a e Poloseki:

Na’e tali ‘a e fokotu'u ni ‘e he Tauhitohi ‘a e Poloseki.

- e. Ko e fakatonutonu fakalelei ‘o e ‘akauni pangike ‘i he ‘osi ‘a e ta’u’na’e ‘ikai hano toe vakai’i tau’atāina.

Ngaahi Fokotu’u

2. Ke fakapapau’i ‘e he Tauhitohi ‘oku toe vakai’i tau’atāina ‘a e fakatonutonu fakalelei fakamahina ‘o e ‘akauni pangikē. ‘E malava tokoni ‘a e Potungaue ki he fakahoko ‘o e vakai tau’atāina ko ‘eni’.

Tali ‘a e Poloseki:

Na’e tali ‘a e fokotu’u ni ‘e he Tauhitohi ‘a e Poloseki.

- f. Koloa tu’uma’u ‘a e poloseki na’e ‘ikai ke ‘iloa.

I hono lau ‘a e koloa tu’uma’u ‘a e poloseki ‘i he ‘Ulu’i ‘Ofisi, Nuku’alofa, na’e ‘ikai ‘iloa ‘a e ngaahi koloa ‘e ni’ihī. Na’e ‘ikai malava ‘a e Tauhitohi ‘o manatu’i pe na’e tuku ‘a e ngaahi koloa ni ‘i fē.

Ngaahi Fokotu’u

3. Ko e tefto’i fatongia ‘o e kau pule ‘o e poloseki ke tauhi malu mo maau ‘a e ngaahi koloa ‘a e poloseki ‘i he taimi kotoa pē.
4. Ke kumi ke ‘ilo ‘a e ngaahi koloa na’e ‘ikai ‘iloa’ pea fakahā ki he ‘Atita’ ke toe vakai ki ai.

- h. ‘Ikai ke fakahoko fakalelei hono ‘ave ‘a e ngaahi koloa ‘a e Poloseki ki he Potungaue, MOI.

Ko e ngaahi koloa ‘a e poloseki ‘i Ha’apai kuo ‘ave ia ki he ‘Ofisi ‘o e MOI Ha’apai. Ko e me’alele ‘a e poloseki ‘i Tongatapu ‘oku lolotonga ngaue’aki ia ‘e he CEO ‘o e MOI. Fakatatau ki he Tauhitohi ‘a e poloseki, na’e te’eki ai hano lekooti kakato ‘o e fe’aveaki koloa ko ‘eni, pea ‘oku ofi ‘a e ‘aho ke kakato ki ai ‘a e taimi ‘o e poloseki.

Ngaahi Fokotu’u

5. Ke ngaue fakataha ‘a e kau pule ‘o e poloseki mo e Potungaue Pa’anga ki hono fakakakato ‘o e fe’aveaki koloa ko ‘eni’.
6. Ke tu’utu’uni ‘a e Potungaue Pa’anga ki hono tufa ‘o e ngaahi koloa ni, ko e tuku kotoa ‘i he Potungaue MOI pe ko e toe kau ki ai mo ha ngaahi Potungaue kehe.

- i. ‘Ikai fakamo’oni ‘a e Pule Langa, (*Master Builder*) ‘i he Felotoi Ngaue, MOU.

I hono vakai’i ‘o e ngaahi totongi na’e fakahoko, ko e MOU ki he fakalelei ‘o e holo fakakolo ‘o Pangai, Ha’apai, mo e holo ‘o e kainga lotu Siasi ‘Ahofitu na’e ‘ikai fakamo’oni ki ai ‘a e Pule Langa.

Ngaahi Fokotu’u

7. Ke fakapapau’i ‘e he kau pule ‘o e poloseki ‘oku nau faipau ki he ngaahi tu’utu’uni mo e founiga ngaue.

- k. Totongi ki he holo fakakolo ‘o Ha’ano ‘ikai ha tohi mo’ua.

Na’e ‘ikai ha tohi mo’ua ki he ngaahi totongi ko ‘eni’. Fakatatau ki he fakamatala ‘a e Tauhitohi ‘a e poloseki, na’e fakahoko pe ‘e he komiuniti ‘a e monomono ki honau holo. Na’e ‘ikai ha lekooti ‘o e ngaahi fakamole ‘o e ngaahi naunau na’e fai’aki ‘a e monomono ‘e tauhi. Ko ia ai na’e fakafuofua’i pe ‘e he kau ‘inisipekita’ ‘a e fakamole ki he monomono na’e fai’.

Ngaahi Fokotu’u

8. Ke fakapapau’i ‘e he kau ‘inisipekita langa’ ‘a e ngaahi fakafuofua ko ia’ ‘oku taau mo fe’unga pea tauhi ‘a e lekooti’.

4.3.7 Pa'anga Fakalanumata 'o e Kalaimeti – Polokalama Tokateu, (GCF-RPSP)

Ko e 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'a e GCF-RPSP ki he vaha'a taimi 'aho 5 'o Fepueli ki he 'aho 30 'o Novema 2018 na'e kakato pea 'oatu mo e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita.

Ko e ngaahi matavaivai na'e 'ohake:

- a. 'Oku 'ikai fe'unga 'a e fakamatala 'i he ngaahi vausia fakamole ki he Konga pe Konga si'i 'o e poloseki.

Na'e 'i ai 'a e ngaahi fehalaaki 'i hono fakakalasi 'o e ngaahi fakamole 'e ni'ihi ki he konga mo konga si'i totonu 'oku nau kau ki ai'.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau'i ma'u pe 'ihe totongi takitaha ke fakahu 'a e Konga mo e Konga Si'i 'oku kau ki ai 'a e totongi fakamole ko ia' 'i he vausia fakamole.

Tali 'a e Poloseki

Tali 'a e fokotu'u 'e he Taubitobi 'a e Poloseki

- e. Na'e lahi hake 'a e fakamole 'o e Konga Si'i 'e ua 'i he patiseti.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke vakai'i fakamahina ma'u pe 'e Pule Poloseki 'a e fakatatau 'o e fakamole mo e patiseti ke 'oua na'a lahi ange 'a e fakamole 'i he patiseti.

Tali 'a e Poloseki

Ko e naunau faka'ofisi pe mo e paaki na'e 'ova hono fakamole 'i he patiseti tupu mei he lahi ange 'a e naunau ki he ngaahi ako na'e fakahoko.

4.3.8 Pa'anga Talifaki ki he Feliliuaki 'a e Kalaimeti, (CCTF).

Na'e kakato hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'a e CCTF na'e ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea na'e 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita.

Ko e ngaahi matavaivai 'eni na'e fakahā atu 'i he lipooti ki he Pulengāue:

- a. Ko e ngaahi fakatonutonu ki he Tohi Fakahinohino Ngaue, (*Operation Manual*), ki mu'a ia 'i hono toe vakai'i 'i he 'uluaki ta'u pē.

Na'e fai ha ngaahi liliu ki he Tohi Fakahinohino Ngaue 'i Sanuali 2017 ki mu'a 'i he tu'utu'uni ke toki fai ha liliu hano toe vakai'i hili 'a e ta'u 'uluaki, pea ko e mavahe 'eni mei he Tohi Fakahinohino Ngaue'.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau'i pē 'e he Sea mo e kau Poate Talasiti pehē ki he ngaue'aki 'o e pa'anga' ni ke faipau ki he Tohi Fakahinohino Ngaue'.

Tali 'a e Pulengāue

Ko e tu'utu'uni na'e fakahoko pē 'e he kau Poate Talasiti' ke fakahoko 'a e ngaahi liliu' ni. Na'e fakahoko pē ki he ADB mo e EA 'a hono ngaahi 'ubinga', mo e vivili 'o e ngaahi fiema'u' mo e kole mei he ngaahi komuniti tu'u lavea ngofua'.

- e. Ko kinautolu kau fakamo'oni ki he 'akauni pangike pa'anga ngaue 'oku 'ikai fakatatau ki he Tohi Fakahinohino Ngaue'.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fakapapau'i pē 'e he Poate 'oku faipau hono tokanga'i mo ngaue'aki 'a e pa'anga ni 'oku faipau ki he Tohi Fakahinohino Ngaue'.

Tali 'a e Pulengaue

'Oku tukubifo pe 'a e fakamo'oni ko 'eni 'e he Minisita mo e CEO fakatatau ki hono mafai ke tukubifo hona ngaahi fatongia 'i Lao ki he Pa'anga Fakapule'anga, PFMA, ke toe fakafaisingfua ange hono fakahoko 'o e ngaue'.

- f. Na'e te'eki ai pe fakahoko ha fakataha 'a e Poate 'i he mahina 'e 8 ki he ngata 'a e ta'u fakapa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke fakapapau'i pē 'e he Sea 'oku fai ha fakataha ke 'ai mo nau vakai'i ki he tu'unga 'o e pa'anga mo hono ngaue'aki'.

Tali 'a e Pulengaue

Ko e Sea pē 'oku ne ui 'a e fakataha pea lahi pē hono kaniseli/toloi 'i he femo'uekina pē 'a e kau Memipa'.

**4.3.9 Ko e Poloseki ki he Polokalama Mateuteu Fakaakeake 'a e Pasifiki, (PREP)
Ta'u fakapa'anga na'e ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018**

Na'e kakato hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'o e PECF na'e ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2018 pea na'e 'ave ai 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita.

Ko e ngaahi matavaivai na'e fakahā ki he pulengāue:

1. Ngaahi matavaivai mei he ta'u ki mu'a:

Ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga Lolotonga
1. Ke fai hono fakafehoanaki 'a e palanisi 'o e pa'anga 'i he pangike mo e lekooti 'a e poloseki 'oku 'ikai ke fai 'i he mahina kotoa	Kei tu'u pē.
2. Ke toe vakai'i tau'ataina 'oku fakahoko mo tonu 'a e fakafehoanaki 'o e palanisi 'o e pa'anga he pangike mo e lekooti 'a e poloseki.	Kei tu'u pē.
3. Ke felotoi 'a e MoF mo e PREP ki he lahi 'o e pa'anga 'oku fakafoki ki he Falepa'anga fakamahina. Ko ia 'oku taau ke fai 'a e fakatonutonu fakalelei 'e he PREP. Ke toe vakai'i 'e he MOF pea fakamo'oni ki ai kapau ko ia.	Kei tu'u pē.
4. Ke kamata 'e he 'Ofisa Pa'anga ha lesisita 'o e kau Fale'i pea ke tauhi kakato ia 'i he taimi 'o e poloseki'.	Kuo fai 'a e ngaue ki heni.
5. Ke sitapa'i "Fakahu", ("Post"), 'e he 'Ofisa Pa'anga 'a e vausia kotoa pe oku fakahu ki he Sun-system.	Kuo fai 'a e ngaue ki heni
6. Ke muimui 'a e 'Ofisa Pa'anga ki he founiga ngaue totonu 'o fuofua teuteu 'a e ngaahi lekooti mo e lisi 'o e ngaahi palanisi 'oku tonu koe'uh 'oku makatu'unga mei ai 'a hono teuteu 'a e fakamatala 'oku tonu.	Kei tu'u pē.
7. Ke ngaue 'a e 'Ofisa Pa'anga fakatatau ki hono ngaahi fatongia 'oku tu'u 'i he 'ene aleapau ngaue'.	Kei tu'u pē

8.	Pea ke tokanga ki ai (fika 7 ‘i ‘olunga) ‘a e Pule ‘o e Poloseki ‘oku fakahoko lelei ‘eni.	Kei tu’u pē.
9.	Ke tokanga mu’a ‘a e ‘Ofisa Pa’anga ‘oku kakato hono teuteu’i ‘o e fakamatala pa’anga’ pea toki fakahu mai ke ‘atita’i.	Kei tu’u pē
10.	Ke tokanga ‘a e Pule poloseki ‘oku fakahoko ‘e he ‘Ofisa pa’anga ‘a e fika 9 ‘i ‘olunga ke kakato mu’a pea toki fakahu mai ke ‘atita’i.	Kei tu’u pē

2. Ngaahi matavaivai mei ta’u ni:

- a. Ko e komipiuta to’oto’o, (*laptop*), na’e fakatau ‘e he poloseki ka ‘oku tauhi ia ‘e he tokotaha Fale’i ‘oku ‘ikai ha’ane aleapau ngaue mo e poloseki.

Ngaahi Fokotu’u

11. Ke fakafoki leva ‘a e komipiuta ni ki he ‘ofisi ‘o e poloseki.

- e. Toe totongi ‘e he MOF ‘a e ngaue ‘e ua na’e totongi hangatonu pe mei he ‘akauni pangike ‘a e PREP ‘i he Pangike Pule, NRBT.

Ngaahi Fokotu’u

12. Ke fetu’utaki ‘a e Pule Poloseki mo e MOF ‘a e ongo totongi’ ni. Ki he MOF fakasi’isi’i ‘a e fakahoko ‘o e founiga ngaue’ ni.

- f. Ko e me’alele ‘a e PREP ‘oku ngaue’aki ‘e he Minisita MEIDECC.

Ngaahi Fokotu’u

13. Ke fetu’utaki ‘a e Pule Poloseki mo e CEO ‘o e Potungaue MEIDECC ki he me’alele ni he na’e fakatau mai ‘o fakataumu’aki he poloseki ni.
14. Ke tokanga ‘aupito ‘a e Pule Poloseki ki he fakatau mai ‘o e ngaahi koloa ‘a e poloseki ‘oku ngaue’aki ki he poloseki pē.

4.3.10 Ko e Totongi Tukupau, (*Levy*), ki he Hao mo e Malu, (*Safety and Security, SSL*).

Ki he ta’u fakapa’anga ‘e 2 na’e ngata ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2017
mo e 30 ‘o Sune, 2018.

Ko e ‘atita ni na’e fakahoko ia ‘i he kole ‘a e Talekita Le’ole’o ‘o e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lalahi, (MOI), na’e a’utaki mai ‘i he ‘aho 29 ‘o ‘Okatopa, 2018.

Ko e puipuitu’a nounou; ko e Totongi Tukupau ko ‘eni ko e \$10 ‘i he tikite folau vakapuna mei Tonga ni ‘a ia na’e tali pea kamata mei Siulai 2013. ‘Oku fatongia’aki ‘e he ngaahi Kautaha Vakapuna hono tanaki ‘o e totongi ni ‘o ‘ave ki he Kautaha Mala’evakapuna ‘a Tonga, TAL. ‘E ma’u leva ‘e he TAL ‘a e peseti ‘e fanoa, (40%), ‘o e \$10 ko ‘eni pea ko e toenga ke ‘ave ia ki he MOI ke ngāue’aki ‘e he Va’ā Fefolau’aki Vakapuna Sivile’, (CAD).

Na’e kakato ‘a e ‘atita’ ni pea ko e ngaahi matavaivai ‘eni ‘o e ongo ta’u fakapa’anga he na’e tatau pe ‘i he ongo ta’u fakapa’anga’.

1. Ko hono tanaki mo hono fakahoko mai ki he MOI ‘a e totongi tukupau ni na’e ‘ikai fakahoko fakamahina fakatau ki he Tu’utu’uni Totongi, (*Disbursement Framework*) ‘a ia ko e pau ke totongi mai ki he MOI ke fakamahina.

Ngaahi Fokotu’u

1. Ke toe fetu’utaki pe ‘a e CAD mo e MOI ‘o fakapapau’i ki he TAL ‘a e pau ke fai ‘a e totongi mai fakamahina fakatau ki he Tu’utu’uni Totongi mai ‘o e pa’anga’ ni.

Tali ‘a e Potungaue:

‘Oku manu tali ‘a e fokotu’u ni.

2. Na'e 'ikai fakahū 'a e Totongi Tukupau' ni ki he 'akauni, (*code*), pa'anga humai 'oku fakatapau'i mai 'e he Tu'utu'uni Totongi.

Ko e pa'anga humai mei he totongi tukupau ni na'e fakahū ia ki he 'akauni, (*code*), (i) Totongi ngae'aki, (*Rental*), #19201100-0445-0000, mo e (ii) Pa'anga makehe, (*Revolving Fund*), #19201100-0892-0920. 'Oku fokotu'u fakatapau mai 'i he Tu'utu'uni Totongi ke fakahū 'a e Totongi Tukupau' ni ki he 'akauni, (*code*), #0892, 'a ia ko e 'akauni pa'anga makehe ia #19201100-0892-0920.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fetu'utaki 'a e MOI mo fengāue'aki mo e Falepa'anga, MOF, ke fakafoki 'a e pa'anga 'o e Totongi Tukupau ni ki he 'akauni #19201100-0892-0920. Kapau 'e 'ikai fakahoko leva eni, 'e tatanaki ai pe 'a e fehalaaki 'o e lahi 'o e pa'anga 'oku tauhi mo lekooti.
3. Ke fakapapau'i 'e he Talekita 'o e Va'a Pa'anga 'a e Potungaue MOI 'oku fakahū 'a e pa'anga ni ki he 'akauni totomu #19201100-0892-0920.

Tali 'a e Potungaue:

'Oku mau tali 'a e fokotu'u ni.

3. 'Oku 'ikai fokotu'u 'a e ngaahi ngae 'oku palani ke fakahoko 'i he ta'u fakapa'anga takitaha. 'Oku fakatapau'i mai 'e he Tu'utu'uni Totongi ke fakaha 'a e ngaahi ngae 'e fakahoko pea fakahū fakataha mo e patiseti 'a e CAD ki he ta'u takitaha.

Ngaahi Fokotu'u

4. Ke fakapapau'i 'e he Talekita 'o e Va'a Fefolau'aki Vakapuna Sivile 'oku teuteu'i 'a e ngaahi ngae 'e fakahoko 'o fakahū fakataha mo 'ene patiseti 'i he ta'u takitaha. Ke ne tokanga foki ko e ngaahi ngae matu'aki fiema'u fekau'aki mo e Hoa mo e Malu 'oku malava ke 'ilo'i.

Tali 'a e Potungaue:

'Oku mau tali 'a e fokotu'u ni.

4. Ko hono toutou vakai'i 'o e pa'anga' ni 'oku 'ikai fai.

'Oku fakatapau'i mai 'e he Tu'utu'uni Totongi:

- Kuo pau ke vakai'I 'e he CAD 'o e MOI mo e MOF 'a e ngae 'a e pa'anga ni 'I he 'osi hono 'uluaki ta'u;
- Kuo pau ke hokohoko atu hono vakai'I 'a e ngae 'a e pa'anga ni 'e he CAD 'o e MOI mo e MOF fakata'u ua; mo e
- Kuo pau ki he CAD ke fetu'utaki femahino'aki mo e PASO mo e ngaahi va'a ngae 'i he tafa'aki ni ma'u pe (fakata'u) 'oku taau 'a e palani ki he ngaahi ngae ki he hao mo e malu, mo tanumaki 'a e fengae'aki fakapolofesinale ma'ae lelei fakalukufua.

Ngaahi Fokotu'u

5. Ke kamata 'e he Talekita 'o e CAD 'a e tokanga ki he fatongia hono toutou vakai'i 'o e ngae ni fakatatau ki he fiema'u 'oku fakatapau'i mai 'e he Tu'utu'uni Totongi ki he Totongi Tukupau' ni.

Tali 'a e Potungaue:

'Oku mau tali 'a e fokotu'u ni.

VAHE 5. NGAahi ‘ATITA ‘O E PISINISI ‘A E PULE’ANGA

5.1 Fakamā’opo’opo

Ko e Va’ā ngāue ko ‘eni’ na’ā mau ‘atita’i ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga ‘e ono (6), mo e vakai’i mo tali ‘a e ngaahi ‘atita tau’atāina ‘e fā (4) lolotonga ‘a e ta’u.

Na’e lava ai ke tuku atu ‘a e ngaahi tala fakakaukau kakato ‘e ono (6) ki he ngaahi fakamatala pa’anga ‘e ono (6) pea tuku atu foki mo e ngaahi setifikeiti ‘e fā (4) ki he vakai’i ‘o e ngaahi ‘atita tau’atāina ‘e fā (4) na’e fakahoko lolotonga ‘a e ta’u’. Na’e ‘ohake foki mo e ngaahi matavaivai ‘e fāngofulu (40) ‘i he lipooti ‘atita ki he kau Pulengāue, pea ‘ikai ngata ai’ ka na’e toe ‘ōatu mo e ngaahi fokotu’u ‘e fāngofulu (40) ko e ngaahi ngāue fakalelei ke tokanga mo ngāue ki ai ‘a e kau Pulengāue’. ‘Oku ‘ikai fakakau heni ‘a e ngaahi matavaivai mo e ngaahi fokotu’u ‘i he ngaahi lipooti ki he kau Pulengāue ‘o e ngaahi kautaha ‘oku fakamatala ki ai ‘i lalo’.

5.2 Puipuitu’ā

‘Oku’ mau ‘atita’i pe ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e Pule’anga’ ‘oku’ nau fokotu’u ‘a e ‘Atita Seniale’ ke hoko ko ‘enau ‘Atita tau’atāina. Ko e ngaahi pisinisi ko ia ‘oku’ nau fokotu’u ha ngaahi kautaha ‘atita taautaha pe tokotaha kehe ko ‘enau ‘Atita tau’atāina’, ‘oku vakai’i ia pea mo tali ‘e he ‘Atita Seniale ‘a e ngaahi fakamatala ‘atita ko ia’.

Ko e pole lalahi ‘oku fetaulaki mo e Va’ā ngāue ko eni’ mei he ta’u ki he ta’u ko e ‘ikai ke fakahū mai ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga ke ‘atita’i ‘i he taimi totonu, pea pehē foki ki he ngaahi pepa ngāue ‘a e kau ‘Atita tau’atāina kehe’ ke fakahoko hono vakai’i. Ko ia ai, ko e lahi ‘o e ngaahi ‘atita mo e lahi ‘o e vakai’i ‘o e ngaahi ‘atita tau’atāina kehe na’ā mau fakahoko’ ‘oku fakangatangata pe ia ki he ngaahi fakamatala pa’anga fakaangaanga mo e ngaahi pepa ngāue ‘a e ngaahi ‘atita kehe na’ē fakahū mai. Ko e pole ko ‘eni’ kuo hoko ia ko e makatukia’anga ki he Va’ā ngāue’ ni.

‘Oku’ mau hilifaki foki ‘a e totongi ‘o e ‘atita’ ‘o fakatatau ki he ‘emau fakahoko fatongia’ pea ‘oku fakahū kotoa pe ia ki he Falepa’anga’.

5.3 Ngaahi Ola ‘o e ‘Atita mo e Ngaahi Fokotu’u

5.3.1 Ma’umafai ki he Veve (WAL) 2017/18

1. Matavaivai mei he ‘atita kimu’ā te’eki ke fakalelei’i

1.1 Anga hono lekooti e Pa’anga Hu Mai

Ko hono lekooti ‘o e pa’anga hū mai mei he totongi veve ‘oku ngāue’aki e founiga fakamāmani lahi ki he tauhitohi ko hono lekooti ‘o e pa’anga kuo’osi totongi mai fakataha mo e pa’anga ‘oku te’eki totongi mai (IFRS). Neongo ia, ‘oku lekooti pe ‘e he Ma’u Mafai ‘a e pa’anga hū mai kuo ’osi totongi mai mei he Poate ‘Uhila ‘a Tonga (TPL). Koe’uhī’ koe fakamatala ki he pa’anga te’eki totongi mai mei he TPL ‘oku ‘ikai ma’u e fakamatala ke’ne fakamo’oni’i ‘aki ‘a e lahi e pa’anga te’eki totongi mai mei he TPL.

Ko e founiga ‘e lava ke ma’u ai ko hano ‘omai ‘e he Ma’u Mafai pea mei he Poate ‘Uhila kae lava ke toki kakato ‘a e fakamatala pa’anga ‘a e Ma’u Mafai.

Ngaahi Fokotu’u

Ke fakapapan’i ‘e he kau pule ngāue ko hono lekooti mo lau ‘o e pa’anga tanaki ka e tautaufito ki he totongi ‘o e vere ‘oku muimui pau ki he ngaahi tu’utu’uni ‘o e IFRSs he ‘oku ne fakaha mai ‘a e tu’unga totonu ‘o e totongi ki he vere ‘i he WAL.

1.2 Ngaahi koloa tauhi tu'uma'u (falemālōlō 'ave holo 'e 6)

'Oku fakamālō'ia 'e he 'Atita 'a e feinga 'a e Ma'u Mafai ke 'i ai 'a e lesisita ki he ngaahi koloa tauhi tu'uma'u. Ko hono ngāue'aki ko eni 'a e lesisita ki he ngaahi koloa tauhi tu'uma'u ko e taha ia ha me'angāue 'oku tokoni ki he lekooti 'a e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u mo e feitu'u 'oku 'i ai.

Kaekehe, na'e fakatokanga'i 'e he 'atita na'e fakatau 'a e ngaahi falemālōlō 'ave holo 'e 6 'i he lolotonga 'o e piliote 'a ia na'e 'ikai ke 'i ai hano 'esitimeti fakaangaanga. I he fakamatala kuo tuku mai mei he Ma'u Mafai (WAL) na'e 'i ai e femahino'aki mo e felotoi 'i he fetalanoa'aki pe moe Pule'anga Tonga (GOT) ke fakatau mai 'e he Ma'u Mafai (WAL) 'a e ngaahi falemālōlō 'ave holo ma'ae Pule'anga Tonga ka e toki totongi fakafoki 'amui. Ikai ko ia pe ka koe fā (4) 'i he ngaahi falemālōlō 'ave holo ko 'eni' 'oku 'i he Paaka 'i Popua mo e Mala'e Tāpulu.

'Oku 'ikai ha fakamatala tohi 'o fekau'aki mo e ngaahi fokotu'utu'u ko 'eni 'i 'olunga pea mo e 'uhinga 'oku 'i he Paaka Popua ai mo e Mala'e Tāpulu 'a e ngaahi falemālōlō 'aveholo ko eni ka e 'ikai 'i he loto'a'o e Ma'u Mafai

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakahoko 'e he kau pulengāue 'a hono muimui'i mo e Ma'u Mafai 'i he Pule'anga (GoT) 'o fekau'aki mo e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u 'i 'olunga' pea mo fokotu'utu'u ha founiga ki hono ngāue'aki 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u ko ia 'oku 'i he Pa'aka Popua mo e Mala'e Tāpulu.

1.3 Totongi ki hono fakama'a 'o e vela 'i Tapuhia

Ne mapuna ha afi lolotonga 'a e Mālōlō Kilisimasi 'a ia ko e fakamole ki hono tamate'i mo hono fakalelei'i ne a'u ki he \$44,663. I he ngaahi fakamatala kuo tuku mai mei he pulengaue koe ngaahi fakamole ko eni 'oku fua ia 'e he Pule'anga.

Kaekehe, 'oku 'ikai ke 'i ai ha fakamatala tohi 'e ma'u ke ne fakamo'oni'i 'oku totonu ke fakahoko 'e he Pule'anga 'a hono totongi 'o e fakamole ko eni ke makatu'unga ai hano muimui'i 'e he Ma'u Mafai ki he Veve ke totongi.

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakahoko 'e he kau Pule ngaue 'a hono muimui'i mo e Ma'u Mafai totonu 'i he Pule'anga ke fakahoko ha ngaue ke totongi 'a e fakalelei mo e fakama'a ki he vela ne hoko. Pea 'i he natula mo e faingamalie ke toe hoko ha vela, 'oku fokotu'u atu ai ki he Ma'u Mafai ki he Veve ke fakakau atu ha totongi talifaki ki heni.

2. Ngaahi Ola mei he 'atita 'o e ta'u ni

2.1 Lekooti 'o e Pa'anga Totongi Veve

Ko e founiga 'oku ngaue'aki 'e he Ma'u Mafai he taimi ni ke lekooti 'aki 'a e pa'anga totongi veve ko hono tanaki fakalukufua pe e tokolahī 'o e ngaahi 'api nofo'anga, ngaahi pisinisi, ngaahi ako, ngaahi siasi mo e 'api kotoa pe 'oku 'ave 'e he Ma'u Mafai 'enau veve 'o liunga 'aki e totongi fakata'u pea toki to'o mei ai e lahi e pa'anga 'oku totongi mai mei he Poate 'Uhila. Ko e lekooti ko'eni 'e tonu pe 'o kapau 'oku 'ikai 'i ai ha ngaahi totongi veve ki he ngaahi ta'u kimu'a 'oku toki totongi mai he ta'u fakapa'anga ko'eni. Na'e 'omai e fakalukufua 'o e lahi e ngaahi mo'ua veve 'oku te'eki ke totongi mai pea ne fakahoa ki he fakamatala pa'anga 'o mahino 'oku kehekehe 'aupito e ongo fika. 'Oku mahino pe 'oku 'ikai ke vahevahé mo fakahoa e lekooti 'a e Ma'u Mafai mo e Poate 'Uhila ke lava ke ma'u ai e fika totonu ki he totongi veve mo e mo'ua 'oku te'eki ke totongi.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngaue ke fai hano fakahoa fakamahina (reconcile) 'o e lekooti 'a e ma'u mafia mo e Poate 'Uhila ke lava ke ma'u 'a e fika totonu ki he pa'anga hū mai mo e mo'ua te'eki totongi he ta'u fakapa'anga kae lava ke mahino 'oku tonu e fakamatala pa'anga.

Tali mei he Ma'u Mafai

E kamata leva 'a hono fakahoa 'o e lekooti ki he Poate 'Uhila 'i Siulai 2019.

2.2 Ngaahi fakamole ne lekooti ko e hu koloa lalahi

Na'e ma'u mei hono vakai'i e ngaahi fakamole 'e ni'hi ne fehalaaki hono lekooti ko e koloa lalahi he ta'u fakapa'anga ko'eni. Ko e ngaahi fakamole ko'eni ne fe'unga kotoa pea mo e pa'anga 'e TOP\$129,486. Ko e ngaahi fakamole eni ne fakahoko lolotonga hono fakaava 'a e lingi'anga veve Kalaka 'i Vava'u. Ko e meimeei ko e ngaahi fakamole ko'eni ne fakahoko ki he totongi e tikite vakapuna mo e vahe folau. Ko e ngaahi fakamole ko'eni 'oku 'ikai ke totonu ke tanaki ia ko e mahu'inga 'o e lingi'anga veve 'o fakatatau pea mo e tu'utu'uni ki he fakamahu'inga'i 'o e koloa lalahi 'i he IAS 16 (IFRS).

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapau'i ko e ngaahi fakamole 'oku lekooti ko e koloa lalahi 'oku ne muimui ki he fiema'u 'a e founiga tauhitohi fakamāmani lahi (IFRS)

Tali mei he Ma'u Mafai

Poupou pe ki he fokotu'u kuo 'omai.

2.3 Tu'utu'uni Ngāue ki hono lekooti e Ngaahi koloa lalahi

'Oku fakatokanga'i ko e anga hono lekooti 'o e ngaahi koloa lalahi 'oku 'ikai ke faipau ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Ma'u Mafai. Fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue lolotonga 'a e Ma'u Mafai, ko ha koloa pe 'oku laka hono mahu'inga 'i he TOP\$1,000 'e toki lekooti ko e koloa lalahi. Ko e ngaahi koloa lalahi 'a e Ma'u Mafai 'oku hā ai e ngaahi koloa 'oku 'i lalo hono mahu'inga 'i he TOP\$1,000.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapau'i 'oku liliu pea fakatonutonu 'a e tu'utu'uni ngāue ke tatau mo e ngāue 'oku lolotonga fai.

Tali mei he Ma'u Mafai

Poupou pe ki he fokotu'u kuo 'omai.

2.4 Pa'anga Tokoni mei he Pule'anga

Ko e pa'anga tokoni 'a e pule'anga ki he afā ko Gita na'e fe'unga mo e pa'anga 'e TOP\$142,586 pea na'e lekooti ia 'e he Ma'u Mafai 'i he 'aho 30 'o Sune 2018 ko e pa'anga hu mai neongo ne toki ma'u mai e silini ia 'i Siulai 2018. 'Oku mahino pe na'e 'osi fakapapau'i 'e hū mai e seniti mei he pule'anga 'o tupu ai hono fakahū ki he sisitemi.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapau'i ko e pa'anga hū mai kotoa pe 'oku lekooti 'kuo'osi hū mai ki he 'akauni pangikē 'a e Ma'u Mafai pe kuo sieke'i mai.

Tali mei he Ma'u Mafai

Poupou pe ki he fokotu'u kuo 'omai.

2.5 Totongi Tupu 'i he Nō mei he Poate 'Uhila

'Oku 'i ai 'a e tupu ko e TOP\$5,427 'i he nō koia 'a e Ma'u Mafai mei he Poate 'Uhila. 'Oku te'eki ke fakahū eni ki he fakamatala pa'anga ko e mo'ua he 'oku tui e Ma'u Mafai na'e 'ikai ha totongi tupu na'e hā 'i he aleapau mo e Poate. Na'e fakamo'oni'i 'eni 'e he 'atita ki he aleapau na'e fakamo'oni ai 'a e ongo tafa'aki. 'Oku mahino pe 'oku fakakaukau 'a e Poate 'Uhila 'oku totongi ange e he Ma'u Mafai fakataha mo e tupu 'o e nō.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fai ha fetalanoa'aki mo e Poate 'Uhila ke fakapapau'i 'oku ma'u 'e he ongo tafa'aki e mahino tatau ki he lahi e pa'anga 'e totongi fakafoki.

Tali mei he Ma'u Mafai

Poupou pe ki he fokotu'u kuo 'omai. 'E fai e talanoa mo e Poate 'Uhila.

2.6 Vakai'i mavahe 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue

Na'e fokotu'u mo fakapaasi e ngaahi tohi tu'utu'uni ngāue 'a e Ma'u Mafai 'i Sune 2016 pea ne fokotu'u ai ke fai hano vakai'i (review) hili ha ta'u 'e ua ke fai 'i Sune 2018.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fai ha vakai'i makehe 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue pea ke fokotu'u ia ki he tu'utu'uni ngāue fo'ou 2018.

Tali mei he Ma'u Mafai

Na'e 'osi fai hono vakai'i 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'o fakakakato 'i Ma'asi, 2019.

5.3.2 Poate Vai 'a Tonga

1. Matavaivai mei he 'atita kimu'a te'eki fakalelei'i

1.1 Ngaahi Vai 'oku totongi 'o 'ova he palanisi

'Oku tokolahia 'a e kau Ma'u Vai na'e totongi 'o 'ova he mo'ua na'e 'oange 'e he kautaha, pea 'oku kei toe lahi 'enau palanisi 'oku kei tu'u fuoloa 'i he lekooti 'a e kautaha.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu Poate ke fakakaukau'i ke fai ha fetalanoa'aki mo e kau Ma'u Vai ko'eni ke mahino pe 'oku nau 'ilo ki he toenga palanisi 'oku kei 'i he Poate.

1.2 Faikehekehe 'i he ngaahi lekooti 'o e Mo'ua Vai.

Ko e sisitemi tauhi tohi 'e ua 'oku ngāue'aki ki hono lekooti 'enau ngaahi mo'ua vai 'oku te'eki totongi 'i he 'aho 30 'o Sune. Ko e sisitemi koia 'oku 'iloa ko e Attache pea mo e Teraterm. I hono fakafehoanaki 'o e fakakatoa 'o e mo'ua vai te'eki totongi, na'e kehekehe 'a e fika mei he Attache mo e fika mei he Teraterm. Na'e 'ikai lava ke fakapapau'i mai 'a e ngaahi makatu'unga 'o e kehekehe ko'eni neongo ne totonu ke lava 'o 'ilo e ngaahi me'a ne tupu ai 'ena kehekehe. Na'e tupu pe 'eni mei he 'ikai ke fakahoko lelei hono fakafehoanaki 'o e ongo lekooti 'o e ngaahi mo'ua ne fakahu koia ki he ongo sisitemi.

Ngaahi Fokotu'u

- 1.'Oku fokotu'u atu ki he Poate ko e fakafehoanaki 'o e ongo lekooti ko'eni 'oku fiema'u ke toe fakahoko ke lelei ange pea ke fakapapau'i foki 'a e 'uhinga 'oku kehekehe ai e ongo fika ki he ngaahi mo'ua vai te'eki totongi.

1.3 Ngaahi Koloa ke fakatau atu

Ko e sisitemi fakatauhitohi 'a e kautaha (Attache) 'oku 'ikai ke' e lava 'o talamai fakatapau 'a e lahi pe palanisi 'o e ngaahi koloa kotoa pe 'oku tuku 'i he fale tuku'anga koloa. Koia, kuopau ke fai e lau koloa he 'aho faka'osi e mahina kotoa pe ke 'ilo e palanisi 'o e koloa takitaha ke fakakau ki he fakamatala pa'anga. Ko e 'ahi 'oku 'ikai lava e Attache ke'ne 'omai e palanisi 'o e koloa kotoa hili hono fakahu e ngaahi fehu'aki, fefakatau'aki mo e fe'ave'aki 'o e ngaahi koloa ki he 'otu motu. 'Oku 'ikai ke falala'anga 'a e palanisi koia 'oku 'omai mei he lau koloa 'ata'atā pe, tupu mei he 'ikai ha toe lekooti kehe ke fakafehoanaki kiai e ola 'o e lau koloa.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke'nau ngāue'aki 'a e polokalama he loto sisitemi Attache ki he Ngaahi Koloa (Inventory) ke lava ke 'omai 'e he sisitemi ha palanisi 'o e koloa fakatau atu he 'aho 30 'o Sune.

1.4 Ngaahi fakamole ka 'oku lekooti ko e koloa tu'u ma'u.

'Oku 'i ai e ngaahi fakamole na'e 'ikai ke totonu ke lekooti ko e koloa tu'u ma'u he 'oku 'ikai ke'ne ma'u e ngaahi makatu'unga ke lekooti ai ko ha koloa tu'u ma'u 'o fakataau mo e founiga fakatauhitohi (IFRS).

Ko e ngaahi fakamole ko'eni na'e fe'unga mo e TOP\$340,660 'a ia ko e ngaahi fakamole 'eni ki he poloseki hina vai 'a e Poate. 'Oku mahino 'oku te'eki ke nga'unu 'a e poate ke fakakakato e fokotu'u 'a e 'atita he ta'u kimu'a ke fakapapau'i ange 'a e ngaahi fakamole 'oku lekooti ko e koloa tu'u ma'u ke mahino 'oku muimui pau ki he founiga fakatauhi tohi fakamamani lahi.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he Poate ke fakapapau'i ko e ngaahi fakamole ko'eni 'oku lekooti ko e koloa tu'u ma'u 'oku 'i ai hono ngaahi fakamatala fakapepa 'oku ma'opo'opo ke' ne poupou'i e 'uhinga 'oku lekooti ai ko e koloa tu'u ma'u.

1.5 Ngaahi Mo'ua Ta'epau pe 'e toe totongi

Na'e fakafuofua 'e he Poate 'a e ngaahi mo'ua 'oku ta'epau pe 'e to e totongi 'o fe'unga mo e peseti 'e 10% 'o e ngaahi mo'ua vai fakakatoa. Na'e 'ikai ha makatu'unga pe fakamatala taau ki he 'uhinga hono fika'i ko e peseti 'e 10%. 'Oku 'uhinga 'eni ko e peseti pe 'e 10% 'o e mo'ua vai 'oku ta'epau pe 'e to e totongi.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he Poate ke fakapapau'i ko e ngaahi Mo'ua ta'epau 'oku totonu ke fakaha mahino 'a e makatu'unga 'o e anga hono fika'i ke tonu pea mo falala'anga.

1.6 Ngaahi Fakatonutonu ki he ngaahi ta'u kimu'a

Na'e 'iai 'a e ngaahi fakatonutonu ki he fakamatala pa'anga 'oku hā ai ko e fakatonutonu 'o e ngaahi fika 'i he ngaahi fakamatala pa'anga 'o e ngaahi ta'u kimu'a. 'Oku 'ikai ha ngaahi makatu'unga lelei pe ko ha fakamatala taau ke' ne fakamahino 'a e 'uhinga 'oku to e fakatonutonu ai 'a e ngaahi fika 'i he fakamatala pa'anga kimu'a.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fiema'u ke fakapapau'i 'e he kau taki ngae 'oku 'i ai e ngaahi makatu'unga ke ne fakamahino 'a e 'uhinga hono toe fakatonutonu 'o e ngaahi fakamatala pa'anga kimu'a. 'Oku fokotu'u atu ai ke fakahoko 'a e fakatonutonu ko'eni 'i he fakamatala pa'anga pe 'o e ta'u'ni.

1.7 Ngaahi Koloa 'Ave ki he 'Otu Motu

'Oku 'i ai 'a e ngaahi koloa 'oku fakafolau atu mei Tonga'ni ki he va'a 'o e kautaha 'i Vava'u, Ha'apai mo Eua. Ko e 'ave eni ke fakahoko 'aki e ngae 'i he ngaahi 'otu motu. Na'e vakai'i 'e he 'atita e ngaahi founiga ngāue 'oku ngāue'aki ki he fe'ave'aki koloa 'o mahino 'oku 'ikai malohi fe'unga ke' ne fakapapau'i 'oku a'u lelei e koloa ki he 'otu motu. Na'e tupu ai henri 'a e ha mei he fakamatala pa'anga 'oku 'i ai e ngaahi koloa na'e mavahe mei Tonga ni ka e 'ikai 'ilo e feitu'u ne 'ave ki ai.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngae ke fakapapau'i 'oku fakafhoanaki e lekooti hu atu mo e hu mai 'o e ngaahi koloa 'a e 'otu motu pea mo e 'ulu'i 'ofisi 'i Tongatapu ni 'i he mahina kotoa.

1.8 Fakahū 'o e ngaahi me'a fakapa'anga ki he sisitemi (Attaché)

Ko e ngaahi senolo ko ia 'oku fakahū 'aki e ngaahi me'a fakapa'anga ki loto ki he sisitemi 'oku 'ikai toe fai hano vakai'i makehe 'e ha taha tau'atānia mei he taha 'oku ne fakahū ki loto ke fakapapau'i 'oku tonu. Na'e tupu ai henri 'a e ngaahi sēnolo na'e fehalaaki hono fakahū atu 'o e ngaahi me'a fakapa'anga ne tonu ke fakahū ki he senolo kehe.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fiema'u ke fakapapau'i 'e he kau taki ngāue ko e ngaahi sēnolo 'oku fai hano vakai'i tau'atāina ke fakapapau'i 'oku tonu he taimi kotoa pe.

1.9 Ngaahi 'Api 'oku Lisi 'e he Poate

'Oku 'i ai 'a e ngaahi 'api 'oku lisi 'e he Poate ke tokoni ki hono fakatoka ai e ngaahi paipa vai ki hono tufaki 'o e vai. 'Oku mahino 'oku 'ikai maau hono tauhi e ngaahi lekooti e ngaahi 'api lisi he 'oku 'ikai lava hano fakahoa ki he ngaahi mata'i fika 'o e lahi e lisi kuo'osi totongi ki ha lekooti e ngaahi 'api 'oku lisi ko'eni.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fiema'u ke tauhi mo tokanga'i ke maau e ngaahi lekooti ki he ngaahi lisi kotoa pe 'a e poate ke fakapapau'i 'oku tonu hono lekooti he fakamatala pa'anga.

2. Ngaahi ola mei he 'atita 'o e ta'u ni

2.1 Lekooti Tu'o ua 'o e fakamole

Ko e mo'ua 'o e Poate ne lekooti tu'o ua 'i he lekooti fakapa'anga 'o fakahuk i he 'akauni 'o e Poate 'Uhila 'a Tonga. Ko e mo'ua eni ki Me 2018 na'e fe'unga mo e pa'anga 'e TOP\$72,776.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ke fai hano vakai'i ma'u pe 'o e ngaahi 'akauni 'o e mo'ua ke totongi ke ta'ota'ofi e hoko e palopalema ko hono lekooti tu'o ua 'o e ngaahi 'akauni

Tali mei he Poate

Poupou pe ki he fokotu'u kuo 'omai. Na'e 'osi fakatonutonu eni he 'akauni.

5.3.3 Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga 2017/18

1. Matavaivai mei he 'atita kimu'a te'eki fakalelei'

1.1 Fakafehoanaki e ngaahi lekooti

Ko e ngaahi mahu'inga 'i he Fakamatala Pa'anga na 'e 'ikai ke tatau ia mo e ngaahi Mahu'inga 'i he Letisā mo e Palanisi 'i he 'aho faka'osi. Ne fakatokanga'i eni lolotonga 'a e 'Atita 'oku 'ikai ke fakahoko ke tonu.

Ko e 'ikai ke fakahoko 'a e fatongia mahu'inga ko eni ki hono fakafehoanaki 'oku fakatu'utamaki he 'oku 'ikai ke lava ke tauhi 'a e ngaahi mahu'inga tonu ki he ngaahi lahi 'o e ngaahi 'aitemi takitaha. Ko e taha eni ha me'afua ke ne fakapapau'i ko e me'a 'oku lekooti 'oku tonu pea ko e 'ata ia 'o e ngāue 'oku lolotonga fakahoko lolotonga 'a e taimi 'oku 'atita'i.

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakapapau'i 'e he kau taki 'oku fakahoko lelei 'a e fatongia mamafa ko eni ki he fakafehoanaki pea ke vakai'i 'oku tonu 'a e ngaahi lahi 'o e mahu'inga 'oku lekooti pea mo fakahoko 'e he tokotaha fakahoko fatongia.

1.2 Ngaahi fakatonutonu ki he fakamatala pa'anga

'Oku 'i ai e ngaahi fakatonutonu 'oku 'ikai ma'u hono fakamatala poupou ki he 'uhinga mo e taumu'a 'o e fakatonutonu.

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakapapau'i 'e he kau taki ngāue 'oku 'i ai e ngaahi fakamatala fakapepa 'oku poupou ki he ngaahi fakatonutonu kotoa pe 'oku fai ki he fakamatala pa'anga.

1.3 Fakama'ama'a 'o e ngaahi totongi ki he Komisoni

Na'e 'i ai e ngaahi mo'ua ne holoki pe fakasi'isi'i (discount) hono totongi ki he komisoni. Na'e 'ikai ha ngaahi fakamo'oni fakapepa ke fakamahino kuo 'osi fakamafai'i ke fakasi'isi'i ha mo'ua 'oku totongi ki he komisoni 'o fakatatau mo e tu'utu'uni ngaue 'a e komisoni. Ko e fakama'ama'a foki 'o ha totongi ko e mole ia ki he pa'anga hū mai 'a e komisoni pea 'oku fiema'u ke fakamafai'i kae toki fakahoko.

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakapapau'i 'e he kau taki ngaue 'oku 'i ai ha tu'utu'uni ngaue ke fakamafai'i 'aki e ngaahi fakama'ama'a ki he ngaahi mo'ua ki he komisoni pea toki fakahoko.

2. Ngaahi Ola mei he 'atita 'o e ta'u ni

2.1 Kau Kasitoma 'oku nekativi 'enau palanisi

'Oku 'i ai 'a e kau kasitoma 'e toko 90 'oku nekativi 'enau palanisi 'o e mo'ua ki he komisoni. Ko'ene tu'u ko'eni 'oku hange 'oku mo'ua e komisoni kia kinautolu. 'Oku fe'unga kotoa 'eni mo e pa'anga 'e TOP\$24,834.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fiema'u ke fakapapau'i 'a e ngaahi mo'ua 'o e kau kasitomā 'a e komisoni 'oku tonu 'aki hono fakafehoanaki ma'u pe 'a e lekooti 'o e kasitomā taautaha pea mo e lekooti fakalukufua.

Tali mei he Komisoni

Ko e fakamatala na'e 'omai mei he taki ngāue 'i he ra'a pa'anga, 'e fai 'ae rakai ke fakafehoanaki e ngaahi lekooti ko'eni.

2.2 Ko e ngaahi tokoni mei he pule'anga (GPO)

Ko e tokoni mei he pule'anga na'e fe'unga mo e pa'anga 'e TOP\$42,182 ne lekooti ia he ta'u 2017/18 neongo ne fakataumu'a ki he ta'u fakapa'anga 2016/17 pea ne totonu ke lekooti ko e pa'anga 'e totongi mai (receivable) 'i he ta'u 2016/17.

Ngaahi Fokotu'u

Ke fakapapau'i 'oku lekooti e ngaahi me'a fakapa'anga 'i he tau fakapa'anga 'oku fakatefito pea fakataumu'a kiai.

Tali mei he Komisoni

Neongo ko e pa'anga tokoni ne fakataumu'a ki he ta'u fakapa'anga 2016/17 ka ne 'osi e ta'u ko ia 'oku te'eki mahino pe fakapapau'i 'e ma'u mai e silini ko'eni ke lava ai hano lekooti ko e pa'anga 'e ma'u mai (receivable) 'i he ta'u hoko, 2017/18.

5.3.4 Kautaha ki he Pule'i 'o e Ngaahi Koloa 'a Tonga 2018/19

1 Matavaivai mei he 'atita kimu'a te'eki lava fakalelei'i

Ko e fuofua 'atita eni 'a e 'Ofisi e 'Atita Seniale he kautaha ko'eni pea ne 'ikai ha 'isiu mei he ta'u kimu'a.

2. Ngaahi Ola mei he 'atita 'o e ta'u ni

2.1 Tute (CT) 'o e pa'anga tānaki mei he totongi nofo

Ne fakatokanga'i ko e pa'anga tanaki mei he totongi nofo 'a kinautolu 'oku nau fakalele pisinisi he ngaahi konga kelekele 'o e kautaha 'oku 'ikai ke fakahu ma'u pe 'i he mo'ua ke totongi 'e he ngaahi kautaha. Na'e 'i ai e ngaahi mahina 'e ni'ihi ne 'ikai fakakau e tute he tohi mo'ua ki he ngaahi kautaha.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke fakapapau'i ko e tute (CT) ke fakakau ma'u pe he ngaahi tohi mo'ua 'oku 'ave ki he ngaahi kautaha. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku fai ai ha ta'efemahino'aki pea ke kumi fale'i mei he Potungaue Tukuhau 'a e Pule'anga.

Tali mei he Kautaha

Ko e ngaahi totongi ponite 'o e ngaahi kautaha ne 'ikai ke fakakau ai e tute (CT) ko e' ubi he na'e fai e fakakikihi ai kimu'a tautefito kiate kinautolu 'oku lisi. Kuo fai e alea ke fai ha fakataha pea mo e Potungaue Tukuhau fekau'aki mo e me'a ni.

2.2 Ngaahi fakamole ka 'oku lekooti ko e koloa tu'u ma'u.

'Oku 'i ai e ngaahi fakamole na'e 'ikai ke totolu ke lekooti ko e koloa tu'u ma'u he 'oku 'ikai ke'ne ma'u e ngaahi makatu'unga ke lekooti ai ko ha koloa tu'u ma'u 'o fakataau mo e founiga fakatauhitohi (IFRS). Ko e ngaahi fakamole ko'eni na'e fe'unga mo e pa'anga 'e TOP\$57,496.

Ko e ngaahi fakamole 'eni ki hono fakalelei'i mo e vakai'i e ngaahi fale nofo'anga 'i Ma'ufanga mo Sopu. Ko e ngaahi fakamole ko'eni 'oku 'ikai ke'ne ma'u e ngaahi 'elementi 'oku fokotu'u mai 'e he founiga tauhitohi fakamamani lahi ki hono lekooti e ngaahi koloa tu'u ma'u (IAS 16). Kuo'osi fakatonutonu eni he fakamatala pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke fakapapau'i 'oku vakai'i e ngaahi fakamole ke mahino 'oku ne ma'u e 'elementi 'o e koloa tu'u ma'u pea toki lekooti.

Tali mei he Kautaha

'Oku tali e fokotu'u ko'eni ke fai ha sio ki ai he fakamatala pa'anga hoko. Ko e founiga pe na'e fai kimu'a ko hono lekooti e ngaahi fakamole kotoa ne 'ora he TOP\$1,000 ko e koloa tu'u ma'u.

2.3 Ngaahi Koloa Tu'u Ma'u

Na'e fakatokanga'i mei hono vakai'i e lesisita 'o e ngaahi koloa tu'u ma'u 'oku 'ikai ke'ne lekooti e mahu'inga 'o e koloa hono fakatau ko e mahu'inga 'i he maketi pea mo e 'aho ne fakatau mai ai. Ko ia ne 'ikai lava ke sivi'i 'e he 'atita pe 'oku tonu 'a e mahu'inga 'oku fakaha 'i he fakamatala pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke fakapapau'i 'oku fakahu e ngaahi fakamatala ko'eni ki he lesisita ke mahino 'oku tonu ma'u pe 'a e fika 'oku faka'asi he fakamatala pa'anga.

Tali mei he Kautaha

Kuo 'osi fai e ngae ki hen'i 'a e kau tak i ngae ke fakapapan'i 'oku faka'asi e ngaahi fakamatala ko'eni he lesisita ki he ta'u kaha'u.

2.4 Pa'anga te'eki ma'u mei he pule'anga (TOP\$40,712)

'Oku fakatokanga'i 'oku 'i ai e pa'anga 'oku te'eki ma'u mei he pule'anga pea kuo fu'u fuoloa 'ene ha 'i he fakamatala pa'anga. Ko e pa'anga 'eni 'e TOP\$40,712 pea ko e pa'anga 'eni ne fai e femahino'aki mo e pule'anga 'e totongi ki hono fakalelei'i 'a e fale 'o e kautaha Sea Star he 'osi hono 'omai ke 'i he malumalu 'o e kautaha. Na'e 'osi fakapaasi 'e he kapineti e pa'anga ko'eni ke totongi mai 'i he 2013.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke toe muimui'i pe ki he pule'anga pe ko e ha ha founiga ke 'omi ai e pa'anga ko'eni ki he kautaha. Pea ka 'ikai toe ala totongi mai pea ke tamate'i aa (write off) mei he lekooti 'a e kautaha.

Tali mei he Kautaha

'Oku nouti pe 'e he kautaha hen'i ke fai ha fakataha pea mo e pule ngane 'o e Potungaue Pa'anga ke talanoa ki he me'a ko'eni.

2.5 Pōnite

Na'e fai hono vakai'i 'e he 'atita 'a e ngaahi ponite 'a kinautolu 'oku nau fakalele pisinisi he konga kelekele 'o e kautaha. Na'e mahino mei he vakai ko'eni 'a e 'atita 'oku si'isi'i ange e lahi 'o e pōntie 'i he mahu'inga fakakatoa 'o e totongi nofo mahina 'e ua 'a e kotoa e ngaahi pisinisi. Ko e tu'utu'uni ngaue mo e alea pau 'oku mahino 'oku fiema'u ke totongi 'e he pisinisi kotoa pe 'ene ponite ko e mahina 'e ua, ka 'oku si'isi'i ange e ponite kuo tanaki 'e he kautaha 'i he fakakatoa 'o e totongi nofo mahina 'e ua 'a e ngaahi pisinisi. 'Oku mahino pe ko e tupu 'eni mei he ngaahi ponite ne 'ikai fakakau ai e tute (CT) pea pehe ki he ngaahi mahu'inga fuoloa 'o e totongi nofo ne ngaue'aki ke fika'i 'aki e ponite neongo kuo liliu e mahu'inga e totongi fakamahina he taimi ni.

Ko e pōnite ko e malu'i ia ki he kau pisinisi ke fakapapau'i ka hola ha pisinisi 'o 'ikai totongi 'ene mo'ua fakamahina pea 'oku 'i ai e pa'anga ke'ne fakakakato e fakamole ko ia. 'Oku toe hā foki mei he vakai 'a e 'atita ne 'i ai e ngaahi mo'ua na'e iku ke tamate'i ko e 'ikai toe lava pe ma'u e ngaahi kautaha ke totongi mai ne fe'unga mo e TOP\$47,362. 'Oku ne fakaha mahino hen'i e palopalema 'e hoko 'i he 'ikai ke fakapapau'i e ponite 'oku tatau hono mahu'inga mo e totongi nofo mahina 'e ua 'a e ngaahi pisinisi.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke fai hano vakai'i ke liliu 'a e mahu'inga 'o e pōnite ki he mahu'inga totonu 'o e totongi māhina 'e ua 'a e pisinisi kotoa pe.

Tali mei he Kautaha

Hange koia 'oku ha he Ola #1 'oku fai e ngane 'a e kautaha ke fai hono vakai'i mo liliu e mahu'inga 'o e ponite pehe ke fakakau kiai e totongi tute (CT).

2.6 Totongi mai 'o e ngaahi mo'ua mei he ngaahi pisinisi

Na'e fai hono vakai'i 'e he 'atita 'a e ngaahi totongi fakamāhina 'a e ngaahi pisinisi pea mahino 'oku 'ikai ke totongi mai 'i he taimi totonu. 'Oku fiema'u ke toe fakamalohi'i ange e tānaki 'o e ngaahi mo'ua ke mahino 'oku 'omai hono taimi totonu.

Ngaahi Fokotu'u

'Oku fokotu'u atu ke toe fakamalohi'i ange 'a e founiga hono muimui'i mo tānaki 'a e totongi fakamahina 'a e ngaahi kautaha pisinisi

Tali mei he Kautaha

'Oku fai e ngane 'a e kautaha ke fakalelei'i mo fakamalohi'i ange 'a e founiga hono tanaki e ngaahi mo'ua 'a e ngaahi pisinisi.

2.7 Fakahu fakamahina ‘o e ngaahi me’ā fakapa’anga ki he sisitemi

‘Oku tokanga’i ‘e he ‘atita ‘oku ‘ikai fakahu fakamahina e ngaahi fakamatala ‘e ni’ihī ki he sisitemi fakatauhitohi ‘o hange ko e founa tauhi tohi angamaheni. Ko e ngaahi me’ā fakapa’anga ‘e ni’ihī ‘o hange ko e palanisi ‘o e pangike ‘oku fakatefito pe hono ma’u mai ‘o e lekooti pangike pea toki fakahu’aki pe ‘a e palanisi koia ki he sisitemi. ‘Oku ‘ikai ko ha founa ‘eni ‘oku falala’anga ke fakahoko ‘aki hono lekooti e fakamatala pa’anga he ‘e lava ke fehalaaki e lekooti mei he pangike pea ‘ikai ha me’ā ke fakahoa kiai.

Ngaahi Fokotu’u

‘Oku fokotu’u atu ke fakapapau’i ‘e he kau taki ngaue ‘oku fakahu fakamahina ‘a e ngaahi lekooti e me’ā fakapa’anaga ki he sisitemi.

Tali mei he Kautaha Maketi

‘Oku poupon ‘a e kautaha ki he fokotu’u pea ‘e fai ki ai.

5.3.5 Kautaha Maketi ‘a Tonga 2017/18

1 Matavaivai mei he ‘atita kimu’ā te’eki lava fakalelei’i

Na’e ‘ikai ha ngaahi matavaivai mei he ‘atita kimu’ā ne te’eki fakalelei’i. ‘Oku fai ai e fakamālō ki he kau taki ngāue ‘o e kautaha hono fakapapau’i ko e ngaahi fokotu’u ‘a e ‘atita na’e ‘osi fai e ngāue ki ai.

2. Ngaahi Ola mei he ‘atita ‘o e ta’u ni

2.1 Fakamole ki hono tauhi ‘o e Māketi Ha’amo ‘Amelika

‘Oku kei hokohoko atu ai pe ‘a e fakamole fekau’aki mo e Maketi ‘i Ha’amo ‘Amelika. Ko e ngaahi fakamole eni ki he vai, veve, moe ‘uhila pea moe vahe ‘a e tokotaha ‘oku ne tauhi ‘a e Maketi. Oku ‘ikai ke toe lele ‘a e Maketi ‘i Ha’amo ‘Amelika koe’uhi ko e te’eki ke tali e laiseni ke fakalele pisinisi. Neongo ‘oku kei lele pe e fetalanoa’aki ‘i he vaha’ā ‘o e ongo fonua ni talu mei he uaafe tahanima (2015) ka ‘oku te’eki pe ke fai ha ngaue ‘o a’u ki he taimi ni. Ko e pa’anga fakakatoa ‘e TOP\$10,966 na’e totongi atu ‘i he 2017/18.

‘Oku tokanga’i ‘e he ‘atita ‘oku kei hokohoko atu pe hono muimui’i ‘e he kautaha ‘a e laiseni ke vave hano ma’u, pea ‘oku fakaangaanga ke ma’u he ta’u fakapa’anga koeni ‘oku lolotonga lele (2018/19)

2.2 Ponite

Ko e ponite ‘a e kau fakamaketi ‘oku fakamahu’inga’i ko e totongi nofo’anga ki he mahina ‘e ua. Na’e fai hono vakai’i ‘o e ponite fakakatoa ‘oku tanaki ‘e he kautaha o mahino ‘oku si’isi’i ange ia he fakakatoa ‘o e totongi nofo mahina ‘e ua ‘a e kau fakamaketi fakalukufua ‘a e kautaha. Ko e nounou ko’eni ‘oku fe’unga mo e TOP\$13,360. Ko e nounoun ko’eni ko e kau fakamaketi motu’ā na’e ngaue’aki ‘enau ponite ki he ngaahi mahu’inga motu’ā ka kuo liliu he taimi ni.

‘Oku fiema’u ke fai hano vakai’i ha founa ke ‘ohake ‘aki e ponite ki hono mahu’inga totonu he ‘e lava ke hoko e palopalema ko e ‘alu ‘a e kau fakamaketi ka e ‘ikai totongi mai e totongi fakamahina.

2.3 Pa'anga Hū Mai

Na'e fai hono vakai'i 'o e fa'unga ngāue ki hono tokangaekina 'o e pa'anga hu mai ke mahino 'oku malu mo hao mei he ngae hala mo e kaiha'a. Ko e kaiha'a 'e ala lava hoko he taimi 'oku tanaki ai e pa'anga totongi fakamaketi faka'aho mei he kau fakamaketi, 'a ia 'e lava ke to'o 'e he kau 'ofisa tanaki totongi e pa'anga pea 'ikai 'ave hano tali totongi.

'Oku tokanga'i 'e he 'atita 'oku 'i ai e kau savea faka'aho 'oku nau takai 'o savea'i e tokolahia 'o e kau fakamaketi. 'E tokoni ke fakahoa ki he lahi e pa'anga tanaki ke mahino 'oku'na tatau pe 'o 'ikai ha nounou.

5.3.6 Ngaahi Kautaha 'a e pule'anga na'e vakai'i tau'atāina hono 'atita'i 'enau fakamatala pa'anga pe na'e muimui ki he founiga 'atita fakavaha'a pule'anga.

5.3.6.1 Poate Ma'u Mafai ki he ngaahi Taulanga (PAT) 2016/17

Na'a mau fakatokanga'i 'a e ngaahi me'a'ni mei he 'emau toe vakai ki he 'atita'.

- Ko e ngaahi ngāue na'e fakahoko kimu'a 'i he 'atita' na'e fakatatau ia ki he tu'utu'uni fakamāmani lahi 'o e ngāue faka'atita, ISA.
- Ko e palani 'o e 'atita' na'e fakahoko ia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi (na'e kau ki ai hono vakai'i 'o e ngaahi fakatu'utāmaki 'e malava ke hoko ke fokotu'u mei ai 'a e founiga ngāue 'a e 'atita)
- Ko e fakahoko 'o e ngāue faka'atita' na'e fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi
- Ko hono toe vakai'i 'o e ngāue mo e Līpooti na'e fakahoko ia fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi.

5.3.6.2 Kautaha Fefolau'aki 'Otumotu Anga'ofa (2016/17)

Na'a mau fakatokanga'i 'a e ngaahi me'a'ni mei he 'emau toe vakai ki he 'atita'.

- Ko e ngaahi ngāue na'e fakahoko kimu'a 'i he 'atita' na'e fakatatau ia ki he tu'utu'uni fakamāmani lahi 'o e ngāue faka'atita, ISA.
- Ko e palani 'o e 'atita' na'e fakahoko ia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi (na'e kau ki ai hono vakai'i 'o e ngaahi fakatu'utāmaki 'e malava ke hoko ke fokotu'u mei ai 'a e founiga ngāue 'a e 'atita)
- Ko e fakahoko 'o e ngāue faka'atita' na'e fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi
- Ko hono toe vakai'i 'o e ngāue mo e Līpooti na'e fakahoko ia fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue faka'atita fakamāmani lahi.

Fakatatau ki he'emau toe vakai ki he 'Atita, 'oku mau fakama'opo'opo na'e fakahoko 'e he Pricewaterhouse Coopers, PwC 'a e 'atita 'o fakatatau ki he tu'utu'uni faka'atita fakamamani lahi (ISA).

5.3.6.3 Kautaha Vakapuna ‘a Tonga (2016/17)

Na’ā mau fakatokanga’i ‘a e ngaahi me’ā’ni mei he ‘emau toe vakai ki he ‘atita’.

- Ko e ngaahi ngāue na’ē fakahoko kimu’ā ‘i he ‘atita’ na’ē fakatatau ia ki he tu’utu’uni fakamāmani lahi ‘o e ngāue faka’atita, ISA.
- Ko e palani ‘o e ‘atita’ na’ē fakahoko ia ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi (na’ē kau ki ai hono vakai’i ‘o e ngaahi fakatu’utāmaki ‘e malava ke hoko ke fokotu’u mei ai ‘a e founiga ngāue ‘a e ‘atita)
- Ko e fakahoko ‘o e ngāue faka’atita’ na’ē fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi
- Ko hono toe vakai’i ‘o e ngāue mo e Līpooti na’ē fakahoko ia fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi.

Fakatatau ki he’emau toe vakai ki he ‘Atita, ‘oku mau fakama’opo’opo na’ē fakahoko ‘e he kautaha PricewaterhouseCoopers (PwC), ‘a e ‘atita ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni faka’atita fakamamani lahi (ISA).

5.3.6.4 Pangikē Langa Fakalakalaka ‘a Tonga (2016/17)

Na’ā mau fakatokanga’i ‘a e ngaahi me’ā’ni mei he ‘emau toe vakai ki he ‘atita’.

- Ko e ngaahi ngāue na’ē fakahoko kimu’ā ‘i he ‘atita’ na’ē fakatatau ia ki he tu’utu’uni fakamāmani lahi ‘o e ngāue faka’atita, ISA.
- Ko e palani ‘o e ‘atita’ na’ē fakahoko ia ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi (na’ē kau ki ai hono vakai’i ‘o e ngaahi fakatu’utāmaki ‘e malava ke hoko ke fokotu’u mei ai ‘a e founiga ngāue ‘a e ‘atita)
- Ko e fakahoko ‘o e ngāue faka’atita’ na’ē fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi
- Ko hono toe vakai’i ‘o e ngāue mo e Līpooti na’ē fakahoko ia fakatatau ki he tu’utu’uni ngāue faka’atita fakamāmani lahi.

Fakatatau ki he’emau toe vakai ki he ‘Atita, ‘oku mau fakama’opo’opo na’ē fakahoko ‘e he PricewaterhouseCoopers (PwC) ‘a e ‘atita ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni faka’atita fakamamani lahi (ISA).

5.3.6.5 Ngaahi ‘atita makehe na’ē fakahoko ‘e he Va’ā lolotonga ‘o e ta’u

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi kautaha ‘oku nau fili ‘a e ‘Atita Seniale ke ‘ne hoko ko ‘enau ‘atita tau’atāina. Ko e ngaahi kautaha ko’eni ‘oku ‘ikai ko ha kautaha pe sino ‘o e pule’anga’ kā ko e kautaha taautaha pe.

5.3.6.5.1 Kautaha Tungi Koloneiti (TCCL)

Na’ē kakatoa ‘a hono ‘atita’i ‘o e TCCL ‘i Ma’asi 2018. Na’ē ‘oatu ‘a e Tala Fakakaukau Haohaoa ‘a e ‘atita ki he Fakamatala Pa’anga ‘a e TCCL.
